

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

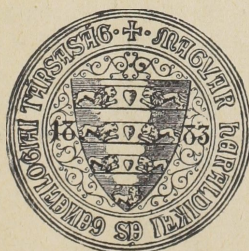
ÁLDÁSY ANTAL

MÁSODELNÖK

ÉS

TÓTH LÁSZLÓ

JEGYZŐ.

HARMINCKILENCEDIK KÖTET

1925-IK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXXVI.

[illegible]

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

ÁLDÁSY ANTAL	Magyar címerkirály kinevezési oklevele	31
ERNYEY JÓZSEF	Morvaország magyar urai	6
— —	Dalkai Hathalmi Lázár címeres levele 1517.	30
— —	Bonyodalmak a Vellesz armális körül	32
GÁRDONYI ALBERT	Nemes levelek a főváros levéltárában	15
GYALOKAY JENŐ	Az új magyar érdemjelek és díszjelvények	25
HOLUB JÓZSEF	Nagy Iván emlékezete	1
KERESZTES KÁLMÁN	Adalékok a Zákányiak genealógiájához	32
Dr. LUKINICH IMRE	A Kossuth-család lengyelországi ágáról	30
PETROV ELEK	A máramarosi szt.-Mihály monostor 1391-i görög oklevelének latin fordítása az 1494. évi megerősítő oklevélben	23
Dr. UJFALUSSY BÉLA	A dukafalvi és kucsini Duka-család	28

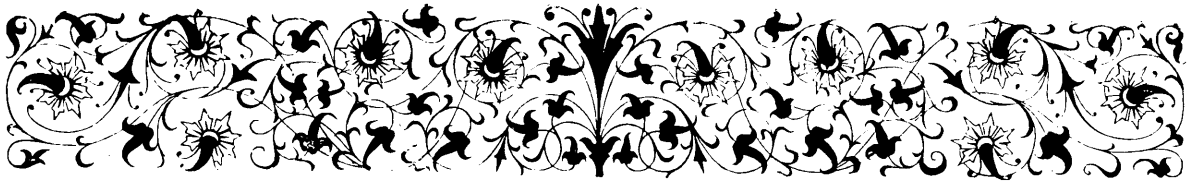
II. Kisebb rovatok.

Halottaink	33
------------	----

SZAKIRODALOM.

Archives Héraldiques Suisses. Schweizer Archiv für Heraldik. Vol. 39. Ism. <i>Áldásy Antal</i>	36
HAJNAL ISTVÁN. Írástörténet a írásbeliség felújulása korából. Ism. <i>Gárdonyi Albert</i>	34
ISOZ KÁLMÁN. Latin zenei paleográfia és a Pray-kódex zenei hangjelzése. Ism. —y	35
LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK III. évfolyam. Ism. <i>D. Z.</i>	37
MAGYARY-KOSSA SÁMUEL. A nagysarlói Magyary Kossa-család története. Ism. —y	36
MISCELLANEA FRANCESCO EHRLE IV. kötet. Ism. —y	38
SZENTPÉTERY IMRE. Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. kötet. Ism. <i>Bartoniék Emma</i>	34
NÉMETNYELVŰ TARTALMI KIVONAT	39

NAGY IVÁN EMLÉKEZETE

Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1924. december 16-án tartott igazgató-választmányi ülésén.

Negyed százada immár, hogy örök pihenésre tért Nagy Iván, nagyérdemű történettudósunk, a magyar családtörténet úttörő mestere. Most, amikor a száz év előtti nagy idők alakjait egymásután idézzük fel centenáris ünnepségek keretében, az 1820-as évek nagy szülötteinek sorában nem feledkezhetünk meg Nagy Ivánról sem, legkevésbé pedig Társaságunk, mely mint meg-alapítói egyikének s legelső másodelnökének emlékét hálás kegyelettel őrzi.

Mai ülésünket Nagy Iván emlékezetének szentelve, nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy az ő nemes alakját néhány vonással meg-rajzoljam. Egy jóval későbbi generáció tagja lévén, őt személyesen már nem ismerhettem, de ezeréves multunk nagy kincsházában, a M. N. Múzeum könyvtárában eltöltött másfél évtized alatt nemcsak alig mult el nap, hogy a már régóta fogalom-má vált «Nagy Iván»-nak egy-egy kötetét kézbe ne vettem volna, hanem a legközvetlenebb kapcsolatban éltem Nagy Iván kiváló szellemének gondjaimra bízott emlékeivel: kézírataival és levelezéseivel is s így nem fogok egészen idegenül nemes egyéniségével szemben állni.

*

Azt a hosszú, munkás és dús aratású életet, amelyet a Sors Nagy Ivánnak engedett, három határkö három élesen elkülönített szakaszra osztja.

Június 18-án volt száz esztendeje, hogy a nógrádvármegyei székház emeletének nyugati szár-

nyában, hol apja, a vármegye archiváriusa, lakott, a napvilágot megpillantotta: «Pénteki nap volt — írja egyik emlékezés-töredékében — Szent Iváni forró nap sütött, ragyogott az égen és egy ház is égett a városban, ez volt a kivilágítás». Középiskoláinak elvégzése után jogot hallgatott, majd tanulmányainak befejezése után a királyi táblához került. Mint királyi táblai jegyző érte meg Pozsonyban, majd Pesten az 1847—1848. évi utolsó rendi országgyűlés nagy eseményeit. A 48-iki lelkes hangulat magával ragadja őt is; kardot köt, belép a 7. honvédszászlóaljba és 1849. aug. 9-én már mint főhadnagy küzdött a szerencsétlen kimenete-lű temesvári csatában. A világosi fegyverletétel után ezer veszedelem közt bolyongva hazafelé vette útját s jóideig Bujákon lappangott. Áruló feljelentés a zsandárok kezébe juttatta ugyan, de jóakaróinak kezessége mellett Balassagyarmaton csakhamar visszanyerte szabadságát.

Hogy besoroztatását elkerülje, a nagyorosi gróf Berchtold-családnál nevelői állást vállalt s velük 1850—1851. telén Olaszországba megy. 1853-ban, amikor már nem kellett félnie megtorlástól, hazajött s Balassagyarmaton ügyvédi irodát nyitott, 1855-ben azonban, pár hónappal azután, hogy Csató Pál írónak árváját nőül vette, a pesti egyetemi könyvtárhoz neveztetett ki.

Ezzel lezárul életének első szakasza s e ki-nevezés egy új korszak kezdetét jelöli Nagy Iván életében.

Az első kérdés, amely mozgalmas ifjúságának megismerése után élénk tolul az, hogy mi von-

zotta annyira a volt szabadságharcost, a nemrég családot alapított fiatal ügyvédet a könyvtárosi pályára?

Írói hajlama s érdeklődése nagy nemzeti munkánk iránt korán megnyilvánult már: alig 24 éves korában jelentek meg első történeti tárgyú cikkei a Honderüben és az Akadémiai Értesítőben, igazi élethivatására azonban csak olaszországi tartózkodásai vezették rá. A gazdag velencei állami levéltár s a Bibliotheca Marciana csodás kincseiből áradó sugarak az alvó mag életét megindították; érdeklődése, hajlama, mint a virág nyílt ki s fordult teljes odaadással a mult emlékei felé.

Hálás feladat volna, épp Nagy Ivánnál, a genealógiával oly szoros kapcsolatban álló átörökléstan útmutatása mellett azt vizsgálnunk: honnan credtek e hajlamai, hol találhatjuk meg lelki predispozíciójának gyökereit, de sajnos, erről megfelelő adatok hiányában le kell mondanunk. Elég azonban a családi házhoz visszamennünk s azt a miljót közelebről szemügyre vennünk, amely a lelkialkat kiformálásánál a magával hozott predispozíciók mellett oly nagy szerepet játszik.

A régi vármegyeház levegője, a nagy fascikusokkal megrakott polcos levéltár, ahol nem volt nap, hogy meg ne fordult volna, kellett, hogy erősen hassanak a minden iránt érdeklődő gyermekre. De ezek a benyomások elraktározódtak s észrevétlen szunnyadoztak benne s csak olaszországi tartózkodása alatt törtek elő a kedvező körülményektől segítve és megerősítve. Ő maga is beismeri ezt egy 1860-ban Beke Gáborhoz írt levelében, amelyben azt hangsúlyozza, hogy fiatalabb éveiben nem igen állt módjában a vármegyei levéltárban kutatnia, «noha legközelebbjeim voltak — írja — eme levéltár kezelői; de azt tudni kell — folytatja — hogy 1850-ig részint diák, részint egyéb fontosb közpályán távol működtem, mintsem hogy e bűvárkodást űzhettem volna; add hozzá, hogy mindkét levéltárnak sokkal szigorúbb hivatalnok volt, hogy sem bár mint legközelebbjöknek is az ama korban kincs gyanánt őrzött irományokban bűvárkodnom engedtetett volna, *de nekem is akkor még ifjúnak sem hajlamom, sem kellő képességem ahhoz éppen nem vala*; csak 1850 után, a viszonyok változtával tágult tehát ama hivatalos félté-

kenység, mely alkalmat nyujta nekem, hogy néhány előmbbe tett vagy véletlenül künn megkaparított jegyzőkönyvből jegyzeteket tehessek magamnak.»

Velencei levéltári kutatásai folytán azonban, amelyeket először saját kedvteléséből kezdett meg, majd az Akadémia megbízásából folytatott, a mult emlékeibe való elmélyedés nagy erővel ragadta meg lelkét; hazatérvén, mint láttuk, ügyvédeskedni kezd ugyan, de csak kényszerűségből és siet megragadni az első kedvező alkalmat, hogy a tudományos élet központjában teremtsen magának elhelyezkedést s nagy örömmel fogadta el az egyetemi könyvtár első tisztii állását. Ez a kitüntetés nem előlegezett bizalom s biztatás volt; Nagy Iván neve ekkor már ismert volt szélesebb körökben: számos kisebb tanulmánya látott már napvilágot: olaszországi kutatásairól az Akadémiai Értesítő köteteiben számolt be, olaszországi szellemes és tanulságos levelei pedig a Hölgyfutár olvasóit gyönyörködtették.

Pesten s új állásában mindent megtalált, amire történetkutatási munkájában szüksége lehetett: a szerényebb keretek közt mozgó, de azért gazdag egyetemi könyvtár anyagát kiegészítette a M. T. Akadémia, főképp azonban a N. Múzeum Hungaricum könyvtára és értékes kéziratgyűjteménye.

Szinte megdöbbenő az a féket nem ismerő munkakedv, amellyel új miljöjében dolgozni kezdett; kisebb-nagyobb önálló tanulmányok, adatgyűjtemények, forráskiadványok egész sora került ki tolla alól s amit legelőször kellett volna említenünk: 10 év alatt 1857—1867-ig monumentális és alapvető munkában — 13 kötetben — megírta a magyar nemes családok történetét. Ennek a munkájának eredménye lett az, hogy szerzőjének neve fogalommá vált, melynek köre a magyar családtörténet egész területét felöleli.

Ennél a rendkívüli munkánál meg kell állnunk egy pillanatra!

Az volt a célja e munkájával, hogy «nemzetünk történetéhez kalauzt adjon, mely a szerepelt személyek eredetével, családi összeköttetéseivel ismertet meg». A magyar nemesség rendi állása ekkor már megszűnt volt, a történettudóst tehát munkájában már nem akadályozhatta meg semmiféle külső zavaró befolyás. Ezt hangsúlyozta műve

bevezetésében Nagy Iván is: «Most inkább, mint valaha, alkalmas az idő arra, hogy ily mű, úgy mint azt a történelmi igazság igényli — napfényre jusson».

Nagy Iván igazán nehéz körülmények közt fogott műve megírásához. Előmunkálatokban a magyar genealógiai irodalom oly szegény volt, hogy úgyszólván semmit sem nyújthatott segítségül, támogatóul. Neki magának kellett a rengeteg anyagot összegyűjtenie, megrostálnia és formába öntenie; támogatásban alig volt része, csak mint levelezéséből látjuk, kritizálni tudták szigorúan munkáját, amely ilyen körülmények közt természetesen hibátlan nem lehetett. Ezt azonban ő tudja legjobban s minden alkalommal hangoztatta, hogy «művemét én magam tartom legkevésbé teljesnek, bevégzettnek és hibák nélkül valónak». Az 1867-ben megjelent 13. kötetben, a Pótkötetben, nagyon sok pótlást közöl és sok tévedését igazítja helyre s később sem szünt meg folyton figyelni műve hiányaira, aminek beszédes tanubizonysága a Nemzeti Múzeumban őrzött hét nagy kötetre rúgó kézírata: «Magyarország családai, toldalékul Nagy Iván Magyarország családai c. munkájához» címmel.

1870-ben — nem tudjuk mi okból — megvált az egyetemi könyvtártól és az egyetemi tanárrá kinevezett Greguss Ágosttól átvette a képviselőház naplójának szerkesztését. Ez az új állás sokkal súlyosabb terhekkel volt egybekötve, mint a régi és sokkal inkább igénybe vette erejét, mert távolabb esett kedves területétől, mint a könyvtári munka. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy visszavágyott a Hatvani-utcai csendes kis egyetemi könyvtárba s amikor Toldy Ferenc megvált a könyvtár igazgatóságától — mint levelezéséből látjuk — szeretne volna e helyet elfoglalni, hasonlóképp Horvát Árpád távozása után, aki Toldy utódja volt a könyvtár igazgatói székében — de óhaja nem sikerült.

A két évtizeden át pihenés nélkül végzett, túlfeszített munka következményei azonban ezekben az években már erősen kezdtek jelentkezni: szervezete megroppant, állandóan betegeskedett s a sikertelen könyvtári pályázat úgy látszik csak siettetette betegségét, úgy hogy 1878-ban nyugdíjazását kérte a Háztól.

Most kezdődik meg, ezzel a kényszerű nyugalommal életének harmadik szakasza.

Ez elég lehangolóan indul meg: Horpácsra vonul el, Nógrádnak egyik legkisebb falujába, rengeteg könyvével s öt éven át, 1878—1883-ig, teljesen távol maradt az irodalomtól; a megyei campestris literátorok táborába tartozott, mint egy levelében tréfásan írta.

1882-ben azonban egy kis lelkes társaság megalapította Társaságunkat, melynek céljaul azt tűzték ki, hogy a történelem segédtudományait terjessze és pedig legelsősorban a genealógiát és heraldikát, tehát éppen azokat a történelmi diszciplinákat, amelyeknek története hazánkban elválaszthatatlanul volt Nagy Iván nevével összeforva.

Nagyon természetes, hogy a magyar család-történet megalapítójának vezető helyet kellett az új társaságban elfoglalnia; az 1883 február 25-én tartott alakuló közgyűlés az egyik másodelnökké választotta meg, amit ő nagy örömmel fogadott el, de tréfásan megjegyezte társaságunk titkárához írt levelében, hogy: «*invalidusságomat* is méltóztatott békés zúgomból kirántani és mint belső sugallatom után sejtem, nem valami tám-oszlopul, hanem inkább csak üstörceül ama egyik megtisztelő helyre állítani».

Szerencsére ez az invalidusság ekkor már nem volt veszedelmes; a nyugodt pihenés, amelyet a horpácsi bírói tiszttel járó elfoglaltság nem nagyon zavart meg, igen jót tett a betegnek, kedvenc studiumainak ez a nagy fellendülése pedig visszaadta régi szellemi rugékonyságát, érdeklődését.

Élénken foglalkoztatja a társaság megindítandó folyóiratának címe is, amelyre vonatkozólag az volt az álláspontja, hogy az mennél rövidebb legyen, de az *Adler* mintájára alkotandó *Oroszlán* vagy *Turul* névért nem lelkesedett, hanem más valami rövid nevet szeretett volna találni, amely a közlőny célját pregnánsan kifejezné; mindjárt fel is vet néhány ilyet: *Czímvéd*, *Érdempajzs*, *Hagyományok könyve*, *Stemmatografiai Lapok*. Tudjuk azonban, hogy az 1883 április 28-án tartott első választmányi ülés a cím meghatározására kiküldött bizottság javaslatát elvetvén, a választmány több tagjának ajánlatára a «*Turul*» nevet fogadta el címül.

Újra felveszi most a tollat, cikkeket ír — már a *Turul* legelső füzetében két tanulmányt közölt — sőt 1884-ben elfogadta a Siebmacher-féle Wappen-

buch magyarországi részének szerkesztését Csergheő Gézával együtt.

Ettől azonban hamarosan visszalépett s teljes erejét, érdeklődését első dolgozatai óta kedves témájának, Nógrád vármegye monográfiájának szentelte.

Élete harmadik szakaszának ez áll a közép-pontjában; az édes szülőföldön kapott új erőre Anteusként s itt a horpácsi Gelle-kúria árnyas topolyafái alatt elmélkedve mind nagyobb erővel jelentkezik benne a vágy, hogy szűkebb hazájának multját felderítse. Irodalmi működése tulajdonkép egy nógrádmegyei vonatkozású értekezéssel indult meg — a nógrádmegyei nemesség 1663-iki két zászlajáról írt dolgozatával — s most hat évtized súlyával a vállán ifjúi lelkesedéssel fog hozzá a vármegyei monográfia megírásához. Egyetlen vágya az volt most már csak, hogy ezt a művét befejezhesse, azután — írta egy levelében — «szívesen élvezendém a mortis beneficiumát». Azonban aggodalommal látta, hogy mily nagy feladatot vállalt magára s mily lassan halad előre munkája. «Mindennapi sóhajtasom — írta — bár csak már munkámat bevégezhettem volna. De lassan készül, mert amennyire tölem telik, jól akarnám megírni. Sok az anyag, kevés az erő!»

A legjobb kedvvel végzett gyűjtői munkája közben érte 1890-ben rettenetes csapás, egyetlen fiának halála, mely teljesen lesújtotta. Vigasztalódni többet nem is tudott s mikor 1895-ben valakinek hasonló szomorú gyásza alkalmával részvétét küldte, ezeket írta: «A vigasztalás hiú törekvés volna. Ismerem keserű tapasztalásból az ily csapásból eredt sebnak örök fájdalmit és saajgásának gyógyíthatatlanságát».

De azért meg nem tört; monográfiájának munkálataival igyekezett elfoglalni magát, sőt egy új gondolat szolgálatába is állította erejét: meg akarta teremteni a Nógrádmegyei Múzeumot. Ez az eszméje is szervesen illeszkedik bele élete harmadik korszakába s forrása ugyanaz az olt-hatatlan szeretet volt szűkebb hazája iránt, mint amelyből a monográfia iránt való lelkesedése fakadt és táplálkozott. «Őseink hazát szereztek számunkra — írta — mi szerezzünk legalább szent emlékeiknek házat, hogy a szent emlékekből tanuljuk ismerni a multat, hogy hasznosíthassuk a jelent és biztosíthassuk a jövőt.»

1890 végén vetette fel a Múzeum eszméjét, 1891 elején már megalakult a Nógrádmegyei Múzeum Társaság — 1891 végén megnyílt a Múzeum is.

És ezt mind Nagy Ivánnak, az ő fáradhatatlan agilitásának köszönhette a vármegye; ifjút megszegyenítő frissességgel agitált a Múzeum érdekében: gyűjtőíveket küld szét, felszerelésre anyagi segítséget kér, óriási levelezést bonyolít le kedves Múzeuma érdekében, s amikor már ideiglenes szerény hajlékában megnyílt, időről-időre lelkes hangú cikkekben számol be gyarapodásairól, hogy a figyelmet és érdeklődést állandóan ébren tartsa.

Nem elégedett meg azonban azzal, hogy gondolata ily szerény alakban öltöt testet, emlékeinkhez méltó otthont szeretett volna emelni számukra. «Az oltár áll — írta — hogy fölötte a védszentély szilárd betetőzést nyerjen, az még hátra van. De annyi előzmény után biztat a remény, hogy az is meglészen, mert az e vármegye szilárd hazafiúi érzelmétől függ kiváltképpen.»

E reményében nem is csalódott s az ő kedves Múzeuma immár méltó módon nyert elhelyezést.

E közben azonban monográfiáján is állandóan dolgozott, bár erejét többféle betegség támadta meg. Rheumájához 1898 elején szembaj is járult s bár a vakságtól megmentették orvosai, egészsége nem tért vissza többé. Ilyen körülmények között kezdte meg sajtó alá adni monográfiáját; de mintha érezte volna, hogy nem sok ideje van már hátra s a non grata hora már közel van, mindjárt sajtó alá írta. «Ez bizony meg fog látszani rajta — írta szept. 13-án, legutolsó levelei egyikében, — az is valószínű, hogy időközben magam is elfogyok és így befejezetlen marad. Ez az egy nagyon bántana.»

Fájdalom, így is történt, 1914-ig készült csak el s történetirodalmunk és Nógrád vármegye nagy veszteségére a nagy mű csonka maradt, mert 1898 október 26-án a toll örökre kihullt Nagy Iván fáradtságot, pihenést nem ismerő kezéből.

*

Ezekben próbáltam meg, mélyen tisztelt Társaság, nagy vonásokban képet adni Nagy Iván tudós egyéniségéről.

A szülői házból magával hozott, bár még szunnyadó érdeklődése nemzeti multunk iránt a szabadságharc végzivataraik közt erősödött, növe-

kedett s velencei tartózkodása alatt egyszerre tört elő hegyi forrásként s kristálytisztá vizét rövid kanyargós út után ellenállhatatlan erővel hömpölyögtette egyenesen, egy irányban.

Később ugyan számos ágra szakadt; hazánk történetének úgyszólván minden korszakát fellelő történetírói munkássága, de a végén ez ágak ismét mind egyesültek s hatalmas mederben egy út felé haladtak: *szülőföldje, Nógrád felé*. A nógrádi monográfia ugyan torzó maradt, de áll másik nagy alkotása: a Múzeum, amely integráns része annak.

Ha azonban Nagy Iván jelentőségét általános történetirodalmi szempontból vizsgáljuk, kétségtelenül a *Magyarország családai* az az alkotása, amely a legnagyobb jelentőségű. Ennek a tudományágnak nálunk ő a tulajdonképpeni megalapítója!

Azóta, hogy munkája megjelent, ez a diszciplína óriásit fejlődött. Érdekes véletlen, hogy épp Nagy Iván halálának évében jelent meg az a munka, amely e fejlődésnek a nagy lökést megadta: Ottokar Lorenznek elméleti genealógiai munkája. Ma már a szellemi és természettudományok közt határterületen álló e tudományág problémáinak sikeres megoldására történelmi szakismeretek egyedül nem elégségesek, de alapjai ennek a genealógiai kutatásnak is a hiteles, kifogástalan ősfák és leszármazási táblák.

Nagy Iván erre törekedett, pedig a helyzete igen nehéz volt, mert egyes családok hiúságaival és hamis hagyományaival kellett szembeszállnia. Ő nem ismert más tekintélyt, mint a hitelességet s kérielhetetlenül rombolta le azokat.

Amikor Társaságunk 1883-ban megalakult, láttuk, hogy mily örömmel ígérte meg támogatását, mert ez legkedvesebb studiumainak művelését tűzte ki céljául, de már az első percben hangsúlyozta, hogy *rá csak úgy számíthatnak, ha a «Társaság arra fog törekedni, hogy főleg a manapi szédelő genealogizálási drámlatban merően hiteles adatok és dolgozatok által hasson»*.

Nagy Iván tudós egyéniségétől elválaszthatatlanok azok a nemes emberi tulajdonságok, amelyek vezérlő csillagai voltak tudományos munkásságában is.

Önzetlen lelke mindig a közérdeket nézte: «feltételem volt — írja egy helyt — saját életemmel a közjónak hasznára lenni»; *hiú ambíció* nem

bántotta, nem félt a feltörő fiatalabb nemzedéktől, a fiatal érdemeseket szívesen támogatta s azt tartotta, hogy az érdemeken alapuló igényeknek diadalmaskodniok kell.

Eszménye, vezérlő csillaga, mint írta, a *tiszta idealizmus* volt s életének minden perce, tudós munkásságának minden tollvonása ékesen szóló bizonyossága ennek.

Ha most néhány szóval az egész Nagy Ivánt jellemezni akarjuk, azt a pár sort idézzük Tóth Bélához intézett egyik leveléből, amelyben ő maga tette meg ezt: «Afféle táblabíró származékvagyok, abból a fajtából, melynek eszménye a haza és haladás, nemzetiségünk szűzies fenntartásával, rideg zordságot és túlzást kizárva».

*

Alig néhány hete, tekintetes Társaság, hogy a nógrádmegyei Madách-Társaság díszközgyűlés keretében áldozott Nógrád vármegye kiváló fia, Nagy Iván emlékének! Társaságunk képviselőiben csekélységem is részt vett ezen s mélyen meghatva álltam meg a vármegyei múzeum előtt, amely Nagy Iván forró hazaszeretetének és áldozatkészségének beszédes tanubizonyossága. Az ő hagyatékából épült fel a díszes épület s hatalmas könyvtártermének állványait a roskadozásig Nagy Iván könyvei és kéziratai töltik meg. Itt a csendes és kedves park közepén álló kis múzeumban, oly közel Nagy Iván szelleméhez, egy levelének pár sora jutott eszembe, amelyet egyetlen fia elvesztésekor írt valakinek: «a csapás gyógyíthatatlan, csak a Mindenhatótól függ, hogy erőben fenntartson és megóvjon az összeroskadástól, *pedig még sok végeznivalóm van*». Kétszeres erővel éreztem mai tragikus helyzetünk súlyát, amikor azt láttam, hogy Nagy Iván e nagyszerű alkotása és szellemének értékes kincsei ma néhány lépésnyire esnek csak a hazánk határát alkotó Ipoly folyótól.

Állandó figyelmeztetés ez a mi «sok végeznivalónkra» s Társaságunk úgy áldoz a leghívebben Nagy Iván emlékének, ha erősen megfogadjuk, hogy mi is kivesszük a részünket ebből a «sok végeznivalóból».

Ha majd egész Nógrád ismét a mienk lesz, akkor nyugodtan fog pihenni Nagy Iván is horpácsi csendes sírjában!

HOLUB JÓZSEF

MORVAORSZÁG MAGYAR URAI.

Már érintettem ezt a kérdést egyik ismertetésben¹ és most, hogy multját keresve, felújítom, még jobban érzem fontosságát. Igaz, hogy jó része inkább a történelem és a topografia körébe vág, de bőven nyújt családtörténeti adatokat, még problémákat is.

Már magában is szép kérdés: mikor és hogy kerültek őseink Morvába, hol birtokoltak? Divat volt-e, kényszerűség, vagy hagyomány ez a XVIII. századig tartó és az ősidőkbe vesző jelenség, hogy míg idebent királyaink idegen telepéseket hoznak lakatlan területeik megszállására, odakint a maiglan élő helynevek tanúsága szerint kun, palóc, bessenyő szállások között magyar urak vitézkednek. Néhol zárt sorokban, városi módra lépnek fel, másutt várakba szorulva, vagy gyepük körül őrség gyanánt. Így kapcsolódik a kérdés országunk X—XII. sz. határvitáiba, a helynévelemzés és sok más kérdés nehézségeibe. E részletek vitatása most tárgyunkon kívül esik, itt elég, ha az egészret madártávlatból tekintjük át.

Fogadjuk el Constantinus Porphyrogenitussal² hogy a honfoglalás Morvaországot is érte, akkor érthető a német püspökök 899. évi panaszja *«Moravi multitudinem non modicam Ungarorum ad se sumptserunt»*...³ Szóval együtt laktak, vagy mondjuk, mert így tanítja az új tudomány, a magyarok csak zsoldosok gyanánt, de megfértek egymással annyira, hogy uraik a «zsoldosok» pogány szokásait, divatját átvették és versenyt raboltak velük. Már most miért és mikor bomlott fel ez a barátság, a történelem dolga. Elég tudnunk *Dudik*⁴ nyomán azt, hogy 906-ban már Csehország is a «zsoldosok» adófizetője, kalandjaik egyik útja erre vezetett. Mennyire érintették e gonoszul szerzett határokat a további események: Csehország erősödése, a lengyel hódítás és a többi epizód, ezúttal nem lényeges. Fontosabb az, hogy a kalandozók jól megismerték a szomszéd országok útjait és stratégiai viszonyait. Ezért szállták meg Trencsén

felől Morvában az akkori forgalom minden fontosabb vonalát, főleg a vlárai, lisszai és a többi szorost, a maguk túlsó, az Olsava partvidékébe futó lejtőivel. Figyelmünket ezúttal ennek a kerületnek és a morva határnak szenteljük.

Ezt a természetes határt még a réz-kor embere rakta meg földváraival, az ingoványos erdők védelmére támaszkodó erődökkel és a nyomába jött népek ezt mind elfogadták irányul. Őseink sem tehettek mást. Készen kapták a határintézményt, útvonalával, pusztult váraival együtt. A szomszédok példájára bevonták tehát gyepű rendszerükbe. Ennek védelmére bírniok kellett azonban az útvonal olműtz—brünni részét is, ezáltal eléggé zárt határvonalat kaptak, mely onnan Eibenschütz—Kunowitz—Znaimon át futott a Morvának. A megszállás pontos határait és számbeli erejét ugyan nem ismerjük, pusztulásának menete mindamellet világos. Élt, amíg hadi jellegét megtartotta, de mihelyt az őrség megtelepült és földművelővé lett, felszívódott a szomszéd szlávtságba. Ezt a veszedelmet érezték jómaguk is, azért az ősi hagyományokhoz híven tavasz felémég fel-felkerekedtek, látogatóba jártak, lakóhelyüktől távol, messze a cseh hegyek közé. A cseh krónikák tele vannak az ilyen kalandok emlékeivel. Fajbéli összetételét és szervezetét e csapatoknak nem tudjuk, de feltűnik, hogy éppen itt, ellentétben a Kis-Kárpátok zónájával, a székelységnek nincs nyoma. Kun, besenyő, kevés palóc mellett, a legkülső réteg magyar volt. A pusztulás menete egyszerű. A túlnépesedett hegyvidék szláv népe, felélvén erdeit, észrevétlen, feltarthatatlan nyomult a gyér lakosságú erdős síkság és folyó, tehát az Olsava irányába. A hódítók itt elvesztek volna az emberirtó harcok nélkül is, pedig ezekben sem volt hiány. Megadta nekik a végdöfést a tatárjárás és Frigyes egyidejű dúlása, amiben nyilván már a morvák is részesedtek. IV. Béla és Kun László megtorolták ugyan a bünt, de a régi határokat már nem állították vissza. Az 1304. évi háború, majd Csák Máté két támadása, már csak az Olsava partvidékén mozgott. Felújította a Nagy-Trencsén, a cseh krónikák emlegette XII. magyar vármegye emlékét, de ennek

¹ Századok 1905., 847.

² Cap. 42.

³ Boczek Codex diplom. et epistol. Morav. Olomucii 1836. (I. 63.)

⁴ Mähr. Allg. Gesch. I. 352., II. 12.

birtokát sem tarthatta meg. Az ultimum moriens tehát megint az Olsava partvidéke és a Marshegység lejtői, átlag úgy, amint Cosmas Pragensis megszabta a korabeli Morva határait.

A szomszédos Nyitra eredetileg is kevesebbet bővült: bírta a Kis-Kárpátok túlsó nyúlványait az újabb *magna via* érdekében, Znaim, Strasnitz felé. Ennek viszonyait, sajnos, még nem dolgozta fel senki, de bizonyos, hogy expansióról itt sem lehet szó, bár a későbbi birtokszerzők átlélik a hagyományos határt, eljutnak a Mährisch-Slovakei, sőt Mährisch-Walachei területére, mindamellett ritkán érik el a cseh határt.*

Ennek a kevésbé ismert birtoklásnak néhány részletét akarom itt megvilágítani, még pedig forrásaink mellőzésével inkább a cseh források alapján. Ismeretes, hogy Konrád császár harcaiban 1029—30-ig Břetislav herceg, mint hűbéres vett részt. Cosmas szerint (II. 13.) eljutott Gran-Ostřihomig. Szóval külön hadoszlopával a Vág, Nyitra völgyén át ütközet, várostrom nélkül éri el a Dunát Pozsonynál, Ostřihomot beveszi, elhagyja és megint észrevétlenül tér haza. Kissé kalandos az eset. Ám tegyük fel, hogy Břetislavnak ez egyszer sikerült a meglepetés, csakhogy ezt minduntalan megismétlik az utódai is, legalább a krónikában és Ostřihom minden hadjáratban a kezükbe jut. Azért ne kételkedjünk ez előadás hitelében, mert az ilyen támadás legtöbbször nem Esztergomot, hanem csak Ostřihom végvárát érte.⁵ Az annyiszor feldúlt végre is elpusztult Ostřihom pedig Eibenschütz-Ivančice (Brünn mellett) óvára, az Iglava két mellékfolyója által védett erőd, melynek ma csak a neve maradt, helyén a Frischberg kúria épült. Ivančice magyar uraival alább még találkozunk.

Különb Břetislav herceg 1030-iki hadjáratának emléke két oklevélben is megmaradt. Az egyikben a magyarok által elpusztított Olmütz templomainak földet adományoz, de onnan messzebb a Tája és Morva folyó között «a magyar határon», adja

* Ilyen pld. György vitéz (miles) esete, aki mint az egyik Lhota ura 1199-ben új temploma számára búcsút nyer I. Saul kalocsai érsek jóvoltából. Györgyöt a levél «amicus et consanguineus noster»-nek mondja, birtoka valahol a prágai püspökség területén volt, de melyik a 346 cseh Lhota közül? A búcsút két év múlva megerősíti a püspök. L. G. Friedrich Codex diplom. regni Bohem. Tomus I. 1912. pag. 3.

⁵ A. Kratochvíl Ivančický okres. Brno 1904. p. 13, 40.

ezt pedig a *profligatio Ungarorum de terra nostra Moravia* emlékére. A másik Spitihněv herceg 1039-iki adománya «in memoriam victoriae super Ungara gente locanda...»⁶ Ennyi marad a diadalmas esztergomi expedícióból, különben mennyire sikerült maga a «*profligatio*» mutatja Henrik királynak 1045. évi adománya. Ott a Tája és a Morva között, ahol a fentiek szerint már Olmütz birtoka lenne, német falvak között egy «*platea Ungarica*» éktelenkedik.⁷

Tudjuk, hogy Dudík és mások kétségbevonják az 1030-as adományok hitelét, míg végül az egész hadjárat valami kocódássá zsugorodik össze, amit a morvai magyarok produkáltak, de veregségük által a helyzet nem változott. A hunnobrodi krónika szerint 1049, tehát a hadjárat után nyerte a város első szabadalmát I. Endre jóvoltából, neki köszöni első kötetplomát, nevéhez fűzi a mai czenstochowai csodatévő Szűz Mária képének itteni emléket.⁸ Előzőleg, már 1776-ban Gelasius Dobner kommentárjaiban Hagek krónikájához kfejtette az itteni magyar uralom hitelességét.⁹ Mi ennek nyomán viszont igazolva látjuk Hagek 1049-iki adatát, hogy Morvaország belsejében két kalandozó magyar csapat pusztított. Érthető a Morvában barátsággal időző Endre király haragja: *pelles amittant, crumenas qui quærunt alienas!* E csapatok, úgymond, az ország és a király tudtán kívül garázdálkodnak itt. Nemde úgy értendő, hogy ezek nem mentek át a védett szorosokon, a határőrök sorain, hanem a régi megszállócsapatok a sokszor panaszt «*colluvies Hungarorum*» maradványai. A király szava halálosítélet volt, mellékes ki hajtja végre. Ezt a két csapatot valahol a hegyek között a csehek koncolták fel. És ez az eset megismétlődött, a hontalan bujdosók sorsa tehát halál, vagy lassú pusztulás. De az is soká tartott!

Lássuk a további határokat. 1054-ből olvassuk Boczeknél *Jaros castellanus de Castello* alapítványát, *custos termini Hungaricinarum* nevezi magát, vára pedig a mai Podivin melletti Sekyr-Kostel. Megerősíti ezt a tételt Břetislav herceg esete.

⁶ Boczek : I. 112.

⁷ Boczek : I. 119.

⁸ Kučera : Paměti král. mesta Uherského Brodu. Brno, 1903. pag. 19., 30., 45.

⁹ *Annales Bohem.* animadversionibus instituti. Pragae 1777. V. 301—304.

Bátyja Spitihněv haragja elől 1058—1061-ig I. Endre udvarában lel menedéket, innen jut a trónra, magyar csapatok kísérik koronázni Prágába. Ugyanakkor osztályt tesz testvérei között Morvában. Felosztja az Olsaván túli területet, az innensőt nem is említi. További rendelkezéséből látjuk, milyen jövedelmező volt az olsavai vám és rév jövedelme. Itt bonyolították le a hozánk jövő és innen eredő cseh-német kereskedelmet, azaz határforgalom volt. Meglepő, hogy ugyanakkor 1061-ben Olmütz vidékén megint zavarognak a magyarok.¹⁰ Ezek is a király tudtán kívül, vannak itt, nyilvánvaló, csak a néhai «zsoldosok» utódai.

Hogy a határőrzés e vidéken is komoly lehetett, látjuk az apja ellen fellázadt Břetislav herceg 1090. évi történetében. Több mint 2000 főnyi hívével Szent László udvarába menekül és helyet kap «Banovban», Cosmas szerint ez Trenčénhez közel eső (34 km) vadászatra különösen alkalmas hely¹¹ szakasztott e szavakkal jellemzi maga a fenti 1061-iki osztályban Morva déli részét. Ezért Jireček is helyesen a Brod melletti Banov várossal azonosította, feltette, hogy László király vendége itt a határszélen is elég biztonságban volt. Így írja még a cseh lexikon is 1899-ben, de ma már nem szabad ilyen eretnokséget tanítani. Helyette, vagy a Pöstyén melletti Banát, vagy a Zay-Ugróc melletti Baánt kell mondani, az új elmélet kedvéért, hogy a fatális határ valahogy ne essék Morva területére. Pedig az ott volt! Nézzük Kálmán királyunk 1099-iki látogatását Morvában, mikor Cosmas a krónikás is jelen volt. Akkor szentelte őt pappá Szerafín esztergomi érsek. II. Břetislav országa határáig ment jötevője elé. Az Olsava partján, Brod és Ostrau között, vagy Jireček meghatározása szerint Strasnitz táján, «*in campo Lucsko*» találkoztak. Másfelé nem is mehettek csak Hradisch-Brodnak, mert a többi szoros útja bevágva vagy sziklával járhatatlanná téve, nem engedett közlekedést. Szükség esetén még ezt az utat is elrekesztették, azért érthető, hogy Svato-pluk herceg szemét 1108-ban¹² tüske szúrta ki, amikor árutakon Nyitra ellen akart indulni. A szakolcai *via exploratorium* is ilyen volt. Arra feje-

delmi kisérlet nem járhatott, hiszen vidéke még 1217-ben is lakatlan erdő.

Azért 17 év múltán, 1117-ben ugyancsak a brodi úton találkozott II. István királyunk Vladislavval. Cosmas írja: «*Ventum erat Olzavam ad rivulum, qui tam Pannoniae, quam Moravia dirimit regnum*». Ha most összevetjük forrásainkat és a cseh adatokat Solt itteni árulásáról, ez a hontalan megint csak megszállók tagja lehetett, tehát a cseh felfogás szerinti «*hospitum legiones*» megfutamodása és krónikásunk szava a «*vilissimi bissemi*» felől teljesen egyezik, sőt tovább fűzhető. Ha István király látogatóba megy országa határáig azért nem gyűjt sereget, de a sereg ott volt, a megszállók hada. A váratlan ütközettel nem foglalkozom, de nem lehetett az olyan vereség, mert a következő tavaszra, amikor cseh-osztrák szövetség létesül ellenünk, István megint bent van, de most már az Olsaván túl.¹³

Valóban ez a folyó, miután átlósan szeli Morva földjét és, a találkozó helytől nem messze a Morva vizébe szakad, kész természetes határ. Partján fut a német kereskedelem útja, ezt védi a határvárak sora: Svetlau, Vsetin, Brumow, Ungarisch-Brod, Ung.-Ostrau, Strasnitz, stb. ilyenell Miava szűk völgye és mellékpatakja az Olsavka, bár-hogyan erőlteti is ezt az új tudomány, nem dicsekedhetik. Ezen a tájon a fejedelmi kisérlet sem helyet, sem eleséget nem kapott volna. Úgy látom Cosmas késő magyarázóit mesterüktől csak ezt tanulták:¹⁴

Nunc mea Musa tuum digito compesce labellum,
Si bene docta sapis, caveas ne vera loquaris!

Ha Olsava csak vám- vagy törzshatár, de nem az ország határa volt, mi fejteti meg azt, hogy a magyar sőt éppen idáig hozták, miért van itt a *porta terrae*, még 1176-ban is?¹⁵ Miképen magyarázzák, hogy az olmützi püspökség olyan soká nem tudott szerezni birtokot Olsava partjain?¹⁶ A püspökség terjeszkedése Olmütz vidékén is csak I. Endre fenti ítélete után kezdődik. 1068-ban keletkezik, Olmützre 1091-ben jut, de a város alatt még ott van emlékül Ungarschütz, tulnan a Zálesi, azaz Transilvania mint gyepüelve. Magát az erdőt csak 1144-ben nyeri adományul a püspök,

¹⁰ Erben: Regesta diplom. Pragae 1855. I. 54.

¹¹ II. 48.

¹² Cosmas: 283.

¹³ Dobner: VI. 137.

¹⁴ III. 46.

¹⁵ Erben: Regesta. I. 139.

¹⁶ Boczek: I. 205.

amikor volt urainak emléke már elhalványult — *habitabant quondam homines vulgo Ztras dicti, quorum erat officium vias custodire* — kinek alattvalói voltak, a nevezett örök hová lettek nem említi.¹⁷

Szólnom kellene itt a prágai püspökség 1086. évi alapítóleveléről és annak állítólag Trencsénbe nyúló határaitól. De talán ezek után is szószaporítás lenne ennek cáfolásával foglalkoznom. A kérdés sokoldalú és gazdag irodalma, pl. Bretholz másfajta érvekkel mutatta ki hol keresendő a *silva More* vagy a *provincia* és *flumen Vag*. Aki akarja megérti az igazságot Friedrichből is.*

Már említettük Eibenschütz-Ivančice városát. Ennek multja a magyar birtoklás más emlékét tárja fel. A Codex diplom. Moraviae¹⁸ elmondja, hogy a trebitschi bencések 1197 táján megveszik a szomszéd Oslava egyik majorját, Ivančice vámjoga egy részét és egy másik földet, eladja pedig Iván fia István «*nobilis Ungarus*». A Kratochvil¹⁹ tehát jogosan állapítja meg, hogy a város ura és alapítója Iván. A morva alkotmány akkor még megbirta Iván magyar nemes voltát. Ha körül-nézünk uradalmában, az Ostrihom környékén, látjuk, hogy vára bejáratát az Iglau folyó mindkét partján egy-egy gyeplő kapu védi. Branice Nemecké és Branice Moravské nevet visel ma is, de jelzője újabb keletű. Mellette jobb és balról két kunszállás Chunni néven, a mai Kaunitz város öse. Oldalt van Lukova-íjjásztelep, tehát Iván még illő társaságban volt a város alapításának idején. Utódai megható szívóssággal védték, tartották az ősi röögöt, ott az idegenné lett környezetben. Egyik utóda 1244-ben Stephanus Ungarus

de Oslava a vidék ura, túlélte még a tatárdúlást is.²⁰

Ezt tudva, komolyan vehetjük Balbinus 1677-iki tudósítását, hogy Oslavan mellett az egyik templomban kun betűkkel írt sírfeliratokat látott, csak a magyarázata téves, mert ez nem IV. Béla 1253-ban itt járt kunjainak emléke, hanem a régi állandó lakosoké.²¹ Egy másik, közelebbről nem ismert, Stephanus Ungarus 1239-ben Znaimban jelenik meg tanuskodni a pápai legatus és a morva örgróf kíséretében²² valószínű, hogy István az ottani gyeplőkapu tisztje lehetett, mert 1226-ról²³ olvassuk, hogy a városbeli «*vicus Hungarorum protenditur usque ad portam orientalem, quae ducit ad Zuchaherdel, in quo plures curiae . . . curia zalasch . . .*»

Újra felmerül az Istvánok családja 1268, 1270, 1286-ban,²⁴ amikor Stephanus Ungarus dictus Sodok, vagy de Zadok meghatározás nyomán tudjuk foglalkozását és lakóhelyét. A Sodok név *limes*, vagy *custos confiniorum*ot jelent, a *castrum dictum Sodok* pedig az 1306-ban is szereplő Ungersberg, (Gross-Meseritsch mellett) urát megint Stephanus Ungarusnak mondják.²⁵ Itt átadhatjuk a szót a morva Siebmachernek, a család történetét ő (pag. 220.) Ungersberg néven itt veszi fel. 1312-ben a cseh király ostromolja Ungersberg várát. Ez a dátum egybeesik Csák Máté második betörésével és a régi határvárok, a magyar uralom pusztulásával.²⁶ Együttal megszűnik a trencsén-vlárái—bródi útvonal jelentősége, szerepét továbbra a Kis-Kárpátokon átfutó új út veszi át.

A magyarság mindamellett még most sem veszett ki. Hogy csak Istvánéknál maradjunk a család ugyancsak 1312-ben elvesztette Znaim

¹⁷ Erben : Regesta. 139.

¹⁸ I. 349.

¹⁹ Vlastivěda Moravská II. 34. Brno, 1904.

* L. G. Friedrich : Codex diplomat. regni Bohemiae. Praga 1904. Fasc. I. pag. 93. Az itt idézett írók egyrésze az egész oklevelet hamisítványnak tartja, mások : «*Inde ad orientem . . .*» szakaszát, tehát éppen az állítólagos magyar határ leírását, mondják interpolálnak, pl. Loserth. Feltéve, hogy ez a rész való tényeket mond abból csak a bajor határ felé ; Moure-Mailberg és Krakó vidéki Vaga birtoklására szabad következtetni, amint ezt már 1776. Gelasius Dobner magyarázta, a lengyel Potkanski 1903. a cseh Pekař (Č. Časopis Hist. 1905. 45) stb. írók elismerték. Ezt a rég lezárt ügyet újra felvetni Morvát és Magyarország határait bekapcsolni a prágai püspökségbe, hogy politikai érvelől szolgáljon, csak izléstelen anachronizmusnak mondhatjuk.

²⁰ Boczek : III. 47.

²¹ Arch. Értesítő 1897., 370.

²² Boczek : II. 357.

²³ u. o. II. 171.

²⁴ Boczek : IV. 5., 59., 311.

²⁵ Codex diplomaticus Moraviae V. 206.

²⁶ Hová sorozzuk az 1214-ben említett Urs de Zadokot ? (Boczek : II. 77.) A fentiek után világos, hogy hősiünk nem azonos a Századok 1897., 481. és a Tört. Szemle 1913., 98. lapjain Wertner cikkében tárgyalt Ladomér fia Istvánnal, sem az Ákos nembeli Erne fia Istvánnal, akik ez időben Csehországban hasonlóképpen Stephanus Ungarus néven szerepelnek, inkább az Anjouk. okmt. I. 116. és II. 545. említett Stephanus «*Bohemus*» lehetne, mert ez Csák Máté rokona és szövetségese volt 1318-ig.

melletti másik birtokát, Ungerschütz várát is, de visszatér az ősi területre, ahonnan kiindult. 1349, 1354 és 1366-ban még mindig zavarog, ezúttal István, Vitus és Ulrik «de Ungersberg», *pro nunc in Kunovitz residentes* a bűnösök. Akkor pusztítják el a szomszéd urak, felsőbb rendeletre Kunovitz várát, amelynek neve ezúttal is Kumán, hihető tehát, hogy ez a dúlás büntetésből történt. A család végleg csak a huszita harcokban enyészett el, mint békés cseh alattvaló, összeházasodva a szomszéd birtokosokkal. Címere, a haránt pólyán álló rózsa, síremlékekről, pecsétről ismeretes.

Istvánék esete, az Olsaván túl terjeszkedő tartós magyar birtoklás kivétel ugyan, bár nem igen szokatlan, mert még a hanyatlás korszakában is előfordul. Mikor az osztrák Frigyes 1242-ben a tatárokkal versenyt dúlta a Felvidéket, egyik oklevelét így keltezi: *Datum in castris apud Clobuc in Hungaria*. Ez a helység már Brumov felett van, a jól tájékozott Frigyes mégis magyar területnek mondja, hiszen 1272-ben, ezt megint Uherz-Clobucnak nevezi.²⁷

E tájon volt, a másik, már eltűnt *Villa Hungari* 1292-ben, mely akkor a templariusok birtoka.

Messze vezetne a magyar birtokok bomlását és uraik változott közjogi helyzetét ecsetelnünk az elvesztett területen. A bomlás kezdődött az 1253-iki hadjárat után, amikor Béla király legkülsőbb örseit visszavonta ugyan, de az egyes pozíciók mint láttuk, megmaradtak. Valószínűleg erősítést kapott akkor az olsavai vonal, mert a cseh király az Ungarisch-Gradisch 1275-iki erődítése alkalmával így beszél: «*contra terminos Hungarie munitionem aedificari iussimus*». A lassú sorvadás folyamán is maradt valami a régi határból, Trencsén területe még a XVIII. sz.-ban is nagyobb volt, mert a lisszai szoros túlsó oldala Senicig a két Franz Lehota, Strelné, Szcudlovitz és a többi falu egészen Klobuk határáig ide tartozott, még Fritsch és Mikovényi térképei is így veszik fel. A kérdés földrajzi részét, bár a helyzet megértése kívánja, tovább nem tárgyalom, csak arra utalok, hogy éppen ezen a határon van a Benadin-hegyvár helye és a neve ma is Uhersko. Itt és az alján levő gypüszoros, Vrátna területén verték meg Rakova, Luky és Lissza falvak tótjai 1784-ben, a pernyertes vsetini uradalom brachiumát. Mikor

az elmarasztalt földesurak már beletörődtek az ítéletbe, az egykori lándzsások és Püge István soltész utódaiban felbuzdult az ősi virtus, még egyszer vért áldoztak a magyar határ védelmére!

Az Anjou-korral bekövetkezett szakítás különben nem volt végleges, mert a cseh barátság, majd harcok folyamán, új magyarok jöttek az alig elmúltak helyére, csak a birtokszerzés módja és eszköze változott. Ennek hősei sorában említhetném, de nem tudom szabad-e még magyarnak mondanom, Csák Mátét? Amióta megnyílt előtte a Pantheon és cseh nemzeti hőssé léptették elő, igényünket reá talán elvesztettük, de szólhatunk eddig nem recipiált «kurtamentés, zsirosképű legényeiről», hiszen a königssaali apátúr sokat panaszkodik róluk. Bizonyos, hogy ezek újra bírták a Nagy-Trencsén határát egész olcsó áron. Robert Károly jóvoltából eltűntek ezek is.

Utánuk nyomban új, szokatlan típus következik az Anjou-Luxemburg barátság korában. Adományt nyer itt pl. 1365-ben Opelni László utóbb nádor, Vilmos kancellár pécsi püspök pedig zálogot és birtokot 1360–67-ig a cseh király személyes javaiból.²⁸ Ez nem tartott ugyan soká, mert a birtoklást megsemmisítette a háború, de fenntartotta a jogfolytonosságot és előkészítette az átmenetet a harmadik típus számára.

«*Quod, quid arripit — iusto haereditatis titulo reputat esse suum*». Így jellemzi ezt a korszakot az egyik morva kortárs. A mieink részéről ezt szelid átmenettel a bazini grófok kezdik. 1217 óta terjeszkednek itt, eleinte apró zálogbirtokokkal érik be, míg a kor hívó szavára a sógor Kravarz-családot és a többi rokont kezdik fosztogatni (1391). Ezekhez kapcsolódik, már fejlettebb alakban, a két Stibor terjeszkedése. «*Partim armis, partim pecuniis*» szerzett birtokaira utólag már királyi adományt szerez, így 1397, ill. 1412 óta bírja Strasnitz várát, hadakozik a szomszéd Kravarzzal Redelsdorf birtokáért, amíg belejön a birtokszerzésbe. 1422-ben már Veszele, Bissenz, Buchlov és a többi várak zálogos ura. Igaz egyik-másikát elveszti, de kárpótolja magát. Fia megszerzi Ostrov, Göding és a többi birtokot, csupa olyan objectumot, mely utóbb is szakadatlanul magyar kézre szállt. Ez a stílus jellemzi Stiborék kortársa és földije, a Kornici Bielik-család ter-

²⁷ Codex dipl. Moravie IV. 43. Fejér IV/1. 245.

²⁸ Dobner, Specimen Diplom. Waldstein. Pragae, 1764

jeszkedését is. Trencsén-Lednic birtokában kapkodja Sternberg, Haugwitz, Podjebrad és a többiek javait, de nem veti meg a cseh kereskedők portékáját sem. Sok háborúság után, amikor liquidál, Tlumatschau uradalma királyi konszenzussal marad a birtokában. (1495).

Podmaniczky Balázs, a litván Swidrigielo tanítványa volt a szerzés terén. Utóbb apósa Bielik vállalataiban részesedett és miként a zsebrák harccok eredményei mutatják, jó eredménnyel. Utódai István és Mihály lassan törvényesítik összegyűlt javait: 1503-ban Brumov, 1504-ben Bissenz, 1514-ben Vissovot, mindmegannyi szép váruradalmat. Ilyen erő birtokában vállalhatta Mihály az 1518. évi tolnai országgyűlés VII. t.-cikkében reábizott rendcsinálást Morvában. Ezalatt Brumovot ugyan eladta, de fia 1540-iki házassága árán visszanyerte és bírta haláláig 1558-ig.

Valami új hang jelentkezik Szentmiklósi Pongrác műveleteiben. 1431-ben Brumov és Angyalvár (a magyarosítást Borbála királyné követte el) királyi várnagya, majd zálogos ura. Innen szerzi meg Svetlau és Schratitz birtokát. A morva rendek elismerik tulajdonjogát (1435), de sietve megváltják tőle és nyomban lebontják a két várat. Tehát itt már némi *«strepitus juris»* enyhíti a fegyvercsörgés zaját.

Tovább fűzhetnők még ezt a sort és a Morvába igyekvő magyarok műveleteit, de féltjük őket Csák Máté sorsától. Lássunk inkább hézagot a sorrendben, folytassuk a későbbi unalmas nemzedékekkel, mikor a birtokot már — *horrendum dictu* — csak pénzen vásárolják, vagy egyszerű örökséggel is beérik. Ebben a világban természetesen már lajstromba szedik, ki mit bír, kérdik a jogcímét és miegyebet. Szóval a XVI. században vagyunk, amikor, a morva rendek életbeléptették a János király idejében hozott, de kellően nem gyakorolt törvényt, hogy a nemesi javak birtoklása, közhivatalviselés és a többi jog gyakorlata habilitálás, azaz inkolátushoz van kötve. Tartalma szerint ez nem azonos a mai államporgársággal, de nem fedti a mi indigenatusunk fogalmát sem.²⁹ A morva országgyűlés függetlenül gyakorolta ezt a jogot a csehektől saját területén, de maga a felvétel még nem adott jogot, pl. résztvenni a rendek gyűlésein. Ezt az egyes rendek külön adták meg, mindenik a maga

szabályai szerint. Általában szükséges volt a nemesség igazolása mellett valamelyes öspróba, pl. a főrendnél, ahol külön iktatták, pl. az új bárókat, ha legalább négy illő őst nem tudott kimutatni ebben a rangban, vagy a régiek közé vették, ha ezt kellően igazolta. A felvétel azonban csak egy ágra terjedő érvénnyel bírt. A bírálathoz természetesen önkényes, nem is tudományos volt. Pl. 1535-ben Dietrichstein Ádám főudvarmester csak inkolátust nyert, egyik utódát 1608-ban felveszik a régi rendbe, de a másik ágbeli rokont 1618-ban ismét csak inkolátusra méltatják. A Fulstein-család jogát 1539-ben kétségbe vonják, ellenben 1562-ben ellenmondás nélkül felveszik a régi rendbe. A nemesség igazolásának módja nem egészen világos, pl. Paproczi 1593. évi stemmatografiáját néha elfogadják, máskor nem. 1636-ban Held von Kement Csehország alkancellárja felvételét a főrendek közé, kifogásolták, mert a nemességét nem látták kellőleg igazolva, pedig Paproczi a Held-családot is (Krczma von Konjepas mellett) úgy említi, hogy ősei 1202-ben Constantia királynő kíséretében jöttek Magyarországból. Maga a felvétel, vagy a császár ajánlatával ellátott kérelem, vagy pedig a négy rend szóbeli előterjesztése alapján történt, érthető tehát a sok sérelem és neheztelés a kedvezőtlen elintézés nyomán. Talán éppen azért II. Ferdinánd óta már nem a rendek plenuma, hanem az udvari cseh kancellária intézte az inkolátus ügyét.

A kérdéssel legutóbb August von Doerr foglalkozott.³⁰ Az itt bemutatott 132 tétel sorában 22 magyar van, ezt a névsort közlöm és folytatom itt tovább: a Doerr-féle anyag az eredeti jelzéssel Památky (P) utal az országgyűlés jegyzőkönyveire, maga az inkolátus (I-vel van jelölve) ahol más forrásutalás nincs. n Zíbrt³¹ adatai nyomán haladtam. Nem igyekeztem nagyon bővíteni a névsort. Pl. a nálunk is indigenátust nyert családokat, amennyiben előbb nyertek ott inkolátust, mint idebenn honosságot, pl. Berchtold, Kollonits, Löwenburg s a többieket nem említem. Nevezetesebbek a következők:

I. Apponyi Balázs csász. kir. tanácsos, a zsol-táriró, 1630—58-ig bírta az Ungarisch-Hradisch

³⁰ Königliche böhmische Gesellschaft folyóiratában, Prag. 1903.

³¹ Bibliografia I. Seznam šlechtických rodin, p. 284. Praha, 1900.

²⁹ Kalousek, České státní pravo. Praha, 1892.

melletti Banov uradalmát, a család második báróságát is ő nyerte már 1624-ben, de rangját a morva források nem említik, csak egyszerű inkolátust nyert. Birtoka női ágon a Serényiekre szállott. Apponyi Péter és fia Pál külön-külön nyert I. 1618. birtokait nem ismerem.

2. Bánffy László de Alsóindva, 1560-ban mint Beckó ura megszerezte Hradek birtokát, örökölte leánya Anna, majd ennek jussán a Mailáth-család. Lásd ott.

3. Bársony Balázs de Berény, két fia János és Boldizsár 1567-ben nyer I. (P. II. 286.) az 1561-iki adományban szerzett Rozvartz és Potvartz birtokához.

4. Bosnyák Tamás de Magyarbél, a báróság szerzője, 1628 táján megvette az Ung-Hradisch melletti Vlahovitz, majd Divnitz uradalmát. Leánya, Zsófia jogán a Wesselényiekre szállott.

5. Czobor-Szentmihályi Czobor János és Pál 1590-ben I. nyernek (P. XV. 200.). Utódaik megtartják 1760-ig, amikor Cz. József bírja Göding és Strasnitz uradalmát. Vagyoni bukása után ezt is Lotharingiai Ferenc szerezte meg.

6. Dóczi Imre de Nagy-Luce, mint Wissovitz ura 1594-ben I. nyert. (P. XV. 292.) Gyermekei a korán elhunyt László és Zsigmond 1628-ban Doloplas (Olmütz mellett) uradalmát szerzik. Dóczi Zsuzsa jogán az egész a Majthényiakra szállott és 1668-ban elveszett.

7. Dudich András (Sbardellati Budensis) a hitehagyott pécsi püspök 1577-ben mint Hrabov és Paskov nemesi birtok ura I. nyert. 1580-ban eladja birtokát és Breslauba költözik. (P. III. 5.)

8. Erdődy Éva de Monoszló et Monyorókerék, 1659-ben Forgách jogon Brumovot bírta, ezt 1670-ben Rákóczi Erzsébet nyerte el, de már 1684-ben eladta.

9. Esterházy István báró, a Nyáry-örökség részese, 1597-ben külön megszerzi Trebitschau uradalmát, fia Ferenc 1607-ben eladta.

10. Esterházy Farkas a későbbi personalis? 1599-ben I. nyert. (P. XV. 432.) Birtokát nem ismerjük.*

11. Bessei Farkas Gábor. 1577-ben I. nyert. (P. III. 104.)

12. Farkas Simon és Bertalan. Simon pre-

* A családja ezt a Farkast nem ismeri, a personalis 1670. halt meg. Birtokos volt Trencsén-Domanison, de morva kapcsolatát nem tudjuk.

montrei szerzetes a maga és testvére számára cseh nemességet nyer 1590-ben. Nemsokára Obrovitz (Zabrdovice) apátja 1597-től 1618-ig ezt előnévül is használta. Van-e valami kapcsolat a két Farkas-család között, nem tudtam megállapítani.

13. Frangipáni Miklós VI. Brumov részbirтокosa, erre II. Ferdinándtól, mint Rátkai írja (Memoria regum V. 194.) donációt is nyert. Frangipáni Farkas ágából való György VI. Forgách Eszter jogán is örökölt itt, 1659. ezenfelül bírta a fentebbi Miklós szerzeményét. Női ágon (Zsófia) a vagyon jórésze a Traunsberg-családra szállott, a többi eladták 1676-ban.

14. Forgách Miklós IX., Miklós fia osztrák bárósága 1651, de már 1637 óta Mostenic, majd 1665-ben Szlaviczin, Chorin, Valtsch, Oelhütten és a többi részirtok ura, a család bírta 1846-ig.

15. Forgách András VII, a ghimesi ágból 1675-ben, Forgách Ádám pedig a gácsi ágból 1640-ben, valamint János. 1647-ben elismertetik grófságukat a morvai rendekkel. Birtokai? Forgách Miklós 1626-ban megszerezte Brumov uradalmát, örökölte neje Bossányi Eszter és öt leánya, ezek közül Eszter 1661-ben megszerezte huga Judit részét is, egész örökségét Orsini Rosenberg Andrásnak hagyományozta 1697-ben.

16. Forgách Simon (a gácsi ágból) báró, végbeli kapitány és fia Zsigmond, 1581-ben I. nyernek. (P. III. 238.) Utána Forgách Imre III. 1582-ben kér I. (P. III. 282.)

17. Gall Péter de Nagykomárom I. nyert 1614-ben (P. új sorozat V. 61.). 1625-ben magyar báróságot is nyert. Morva birtokát nem ismerjük.

18. Hertodt Ferenc Mátyás. 1686-ban magyar nemességet nyert, mint I. Lipót udvari orvosa, fia Fülöp eleintén Nagyvárad, majd Znaim fizikusa, 1696-ban nyert I. és morva lovagrendet. Mint Znaim vidéki birtokos szerepel még 1707-ben.

19. Jókay János és András (pohronczai) 1686-ban, már mint sziléziai birtokosok felvétetnek a morva lovagrendbe. Itteni birtokaik Szelepcsényi jusszon. Lásd ott.

20. Kolozsvári Jordán Tamás a híres orvostudományi író 1570-ben Morvaország proto-medikusa, 1573-ban felvétetett a morva lovagrendbe, meghalt 1585-ben, egyetlen fia Károly 1631-ben halt meg, özvegye Bilovitz nemesi birtokát eladja. Jordán Tamás neve alatt megjelent cseh mű (Szinyeiben), nem Jordán Tamás műve,

hanem Zburski A. fordítása az eredeti latinból. Nagy Iván nem ismeri.

21. Jakusith Imre, György a püspök és János báró I. nyer 1635-ben, de birtoklásuk rövid volt. Imre fia újra kér inkolátust 1668-ban a Serényi juss átvételére, vele a család kihalt.

22. Illésházi István, a későbbi nádor, még mint Likava zálogos ura, a Dersffi-Krussith-örökség birtokában, kezdett terjeszkedni, a rokon Ditrichstein-család segítségével. 1597-ben I. nyert a maga személyére, két év múlva külön bátyjának fiai, Gáspár és Ferenc számára (P. XV. 379., 432.), mikor már az egész brumovi uradalmat bírták. Az 1603. hűtlenségi pörben elveszett ugyan minden, de Bethlen harcaiban Gáspár fegyverrel vette vissza Brumovot. György új szerzeményeihez új I. kért és felvételét a főrendek közé. Az utolsó Illésházy meghalt 1838-ban, birtokait életjáradék fejében báró Sina örökölte.

23. Kálnoky Henrik báró de Köröspatak, 1687-ben a Blümegeen grófok jogán nyerte Lettovitz, Slatinka stb. uradalmat. Utódai bírták.

24. Matthias von Kyswálad und Kersath. I. nyer 1602-ben. (P. IV. 123.) Vajjon ki lehetett?

25. Kubinyi Kristóf de Felsőkubin et Zábblath, 1599-ben I. nyer. (P. XV. 432.) A család monografiája ezt a Kristótot nem ismeri, következésképpen az olasz ágából való, II. Kristóf altárnokmester mellé, mint kortársa, ez a Kristóf a III. Kristóf elé illesztendő. Mednyánszky adatai szerint ez a zábblathi jog Orlai Miklós (1587) és Kubinyi Kristóf örökösödési szerződése, illetőleg Szunyogh István és Telekes Mihály cessziója nyomán jött létre, amit II. Rudolf 1598-ban megerősített.³² Kristóf meghalt 1619-ben gyermektelenül, birtokaira neje Rakovszky Borbála új adományt nyert és általa örökölte második ura Dobrasovszky József, a Kubinyi-család tiltakozása közben. A magyar birtokokat visszaperelték ugyan 1640-ben, de a morvai elveszett. A név itt gyakran Zablatzky, Kubinsky alakban is fordul elő, így összefolyik a morva eredetű Zablatzky de Tunesitz-család történetével.

26. Lányi Károly de Kézsmárk? 1720-ban a Vsetin melletti Ratibor ura. Nobilis Scepusiensisnek nevezik, azért véljük, hogy a kézsmárkiakhoz tartozik.

27. Maholányi János de Pohronc et Maholány, utóbb personalis és báró. 1686-ban még udvari titkár korában I. eszközölt ki a Szelepcsényi-örökségből reá és gyermekeire háramló birtok kedvéért. Lásd ott.

28. Madocsányi Madocsányi János. I. nyer 1593-ban. (P. XV. 264.) Ága kihalt, birtoka?

29. Majláth Gábor báró de Fogaras, recte Szunyogszegh. Még Fogaras ura volt, mikor Morvában első birtokát, Littenschützet szerezte 1558, de I. csak 1567-ben nyert. A (P. II. 286.) grófnak mondja, vajjon mi alapon? 1571-ben megveszi Koricsánt, meghal 1577-ben. Fiai halála után, (István Esztergom ostrománál esett el) özvegy anyjuk Bánfi Anna és a két leány örököl. Így jutott rövid időre Pongrácz Dániel és Szunyogh Mózes birtokába az örökség egy része, de csak a Szunyogh-család vetette meg itt a lábát.

30. Majthényi Kristóf, az említett Dóczi Zsuzsa ura 1651-ben megvette Hradek uradalmát, ellenben eladta Doloplast 1668-ban, örököse Dubsky Mária eladta Hradeket 1681-ben.

31. Marsinai Marsinay Menyhért az 1636-iki hadjárat hős ezredese 1637-ben vétel útján szerezte a nezdenici uradalmat, 1640-ben birodalmi nemes, fia Ferenc 1676-ban I. nyer. Nezdenicet 1711-ben M. Ádám adta el Serényi Andrásnak. A Dóczi-, Majthényi-, Marsinay-örökség körül folyt harcokról alkalmilag külön szövegek, ennek keretében ismertem meg Morva magyar urait.

32. Matyasovszky János de Mattyasócz. A család nemességét 1596. armálisa alapján 1720-ban újítják meg, de Morvában Mattyasovszky már 1567-ben nyert nemessége alapján szerzett I. 1586-ban. Azonos-e a két ág? A magyar ágból való Miklós 1601-ben bírja Krassovitzot és Prosetint (Brünn mellett) 1626-ban János a Znaim melletti Butsch ura, ivadéka 1680-ban adták el.

33. Nádasdy Ferenc IV., gyermekei közül Lipót és József 1744-ben utólagosan eszközölnek ki I. az udvarnál, Holleschau birtokára, noha már 1606 óta bírták. Eladta Ferenc Fehér megye főispánja 1779-ben Erdődy Borbálának.

34. Nyári Ferenc de Bedegh et Berencs. A hadvezér és unokatestvére János már Korláthkői és Pongrácz jussal bírtak valamit Morvában, de csak Ferenc 1546-ban szerez I. és felvételt az új rendek sorába, mint báró (P. I. 236.). 1547-ben

³² Sasinek Slov. Letopis VI. Uh. Skalica 1882. 204.

megszerzi a bissentzi uradalmat, mely 1553-ban János unokáira szállott, utóbb Inkey Loránt, Pál, Sándor és utódai ügylátszik I. nélkül bírták, míg női ágon eldarabolva, szétfoszlott a birtok a XVII. sz. folyamán.

35. Ország? A (P. II. 224.) »Herr Orsak« néven van bejegyezve 1653 nov. 11-éről valami magyar-család. Vajjon Guthi Ország Kristóf, vagy pedig Gazda-Ország György de Felső-Kubin, tehát Ország Pál, írói néven Hviezdoslav tót költőnek őse értendő-e? Véleményem ez utóbbi felé hajlik, mert a beteges Kristóf már nem igen törődött új szerzeményekkel, ellenben Ország Györgynek Zmeskál Jaroslavval való sűrű ügyletei kapcsolatot engednek Morvával.

36. Palásthy Benedek 1601-ben a (P. IV. 66.) tanúsága szerint I. nyert. Előnevét nagyon eltorzították Keszi és Nesztő lenne helyesen. A család monografiája (II. 364.) csak 1612-ben említi Benedek kiszakadását, saját levele szerint akkor szándékozik vásárolni Morvában, de birtokát nem említi. 1619-en túl nincs életjel róla, valószínűleg a Czobor rokonság révén bírta Bossovitzot, erre nyert I., is de új birtokvásárláshoz alig jutott.

37. Pálffy Miklós V. A Harrach-Puchheim-jogon örökölt vagyonra kér I. 1726-ban. Birtoka sorsát nem ismerjük. Másodszor a hercegi ágból való Antal Károly a Kaunitz-Rillberg jogon nyert Jaromeřitz ura kért I., 1820-ban.

38. Palocsai Horváth György, Dunajecz és Landek ura 1599-ben nyer I. fiával, Mihállyal együtt. Ez nem egyezik Nagy Iván adataival, pedig (P. XV. 432.) Charvat Plavetzky auf Plavetz, Dunajec und Landek ura csak ő lehet, azóta is állandóan csehes néven emlegetik, de mert Morvában is van Plavec község és innen eredő nemesi család, a megkülönböztetés nehéz. Hol volt eredeti birtoka? A család 1651-ben Apponyi Ilona jogán bírta Brumovot, innen szakadtak ki utódai Sziléziába.

39. Perényi István V. 1525-ben Frangipáni jogon a rendek sorába felvétetik, de halálával birtoka női ágon a Bánffyakra szállott.

40. Pázmány Péter a primás (de Panasz), 1627—32-ig egymásután megszerezte Litzenschütz, Chvalnov és Vsetin uradalmát, testvére fia, Miklós gróf számára, aki gyarapította ezt gyámfia Jakusith Imre rovására. Halálával neje jogán a hetesi

Pethe³³ rokonság örökölte, de az Űrményiek is osztozkodtak rajta.

41. Petrás Miksa báró generális Brod parancsnoka, 1717-ben osztrák báróságot nyert, neje gróf Beckers Mária jogán birtokos Morvában, amit fia (dr. phil. József az író) még inkább gyarapított. 1750-ben megvette Neuschlost, 1766-ban Preraut, I. csak 1781-ben nyert és nem-sokára meghalt.

42. Sándor Gáspár IV. de Szlavnicza. Rottal jogon bírt itten testvére Alberttel együtt, ügyeiről 1723. évi LXXXI. t.-cikkünk intézkedik. A bajnai grófi ágból való Sándor Móríc Metternich jogon bírta Kojetin és Visoměřic uradalmát.

43. Sárkány Ambrus János, és Ferenc testvérek, de Ákosháza. A Podmaniczkyaktól 1519-ben együtt megveszik Bissentz, Olsovec, Syrovin és Hostiov uradalmak fele részét. Vracov uradalmát egészen míg Bissentz uradalmának másik felét Sárkány János szerezte meg külön a maga részére. 1534-ben Ferenc megvette Temnicet, de a nagy szerzemény János és Ferenc gyermekeivel már 1546-ban I. megszerzése nélkül feloszlott.

44. Sina György báró de Hódos et Kizdia. Mint Illésházy örökös 1835-ben jutott Brumov stb. vagyon birtokába. 1836-ban megszerezte Misliboricz, 1837-ben Velehrad, 1844-ben Eichhorn és Parschitz, 1849-ben Rossitz uradalmait, ezenkívül Hrottovitz, Daleschitz, Waltsch, Slavetitz stb. birtokát.

45. Serényi Ferenc? de Kisserény, 1563-ban, illetőleg II. Ferenc 1593-ban nyer I. (P. XV. 235.) 1638-ban külön Pál és Gábor nyernek I. 1656-ban báró Serényi Gábor, 1665-ben János terjeszkedik, aki már 1614 óta bírta Neu-Svetlauot, emellett megszerzi 1629-ben Luhatschovitz, 1650—54-ben Pohorelitz birtokát, 1648-ban Milotitz (eladták 1810.), 1711-ben Nezdenitzet (eladták 1620-ban), 1653-tól Kunewaldot, eladták 1708-ban, 1687—

³³ Pethe László II. Rudolf szolgálatában a kassai huszárok kapitánya, 1599-ben Mátyás fhg. személyes ajánlatára *cseh* incolatust nyert, fiai: Márton, György és Istvánnal együtt. Fidei jusora Lobkovitz, Berka, Rosenberg stb. kérelmére esküt tett, még mielőtt birtokot szerzett volna, amit ügylátszik, utódai el mulasztották, mert *cseh* szereplésüknek egyetlen emléke a díszes oklevél (M. N. Muzeum Törzsanyag). A csehországi magyarokkal most nem foglalkozom, mutatványt adtam belőlük: A *cseh* heraldika magyar vonatkozású mondái címen: Ethnogr. 1906. foly. 129—140. l.

1689-ig bírták Banovot, 1685—1739-ig Lischitzet, 1662-ben Lomnitzot, 1666—69-ben Pürsitzet, 1677-től 1723-ig Bojanovitzot, 1655—1762-ig Zlint, stb. A család még ma is nagybirtokos.

46. Somogyi Márton huszárkapitány 1629-ben királyi adományul nyerte Stablovitzot, bírta 1650-ig, amikor Porosz-Sziléziába szakadt. A sokféle hasonnevű család melyikébe tartozik? Talán Karcsai?

47. Szelepcsényi György primás 1676-ban megvette Brumov $\frac{2}{3}$ részét, Lettovitzot, Drnovitzot és Lisitzát, de halálával I. Lipót sequestrálta a javakat és Szelepcsényi Istvánt Lettovitz-cal elégitette ki, ebben is Maholányi- és Jókay-családdal kellett osztoznia, így jutott a Lehoczky-család bárói ága is osztályhoz itt 1710. A primás külön, unokatestvére Pohronczai és Szelepcsényi Kordicz István számára vette Borotint és Szlatinkát, fölvétette a cseh lovagrendbe 1686-ban, István maga is gyarapította még e birtokokat, de családja kihalt.

48. Szunyogh József de Budetin et Jeszenic, I. nyert 1602-ben. (P. IV. 122.) Hivatalosan is Sonek néven iktatták be tévesen és így a család adatai gyakran összefolynak a Sonnecki báró Ungnad-családjával.

49. Ürményi János de Ürmény, I. nyert 1646-ban. Terjeszkedett Ü. Miklós, aki mint Pázmány Péter örököse nevét is viselte és bírta a fentemlített javak mellett: Vessele, Morkovitz, Eibenschütz váruradalmait, Lösch, Sokolnitz, Littenschitz, Chvalnov és Chvalkovitz uradalmait, 1648-ban megszerezte, de négy év múlva eladta Vsetint. Fiúörököse nem maradt, három leányán kívül testvére Mihály részesedett javaiban.

50. Vajai Vajay János Antal kapitány 1744-ben mint igazolt nemes (1598-iki magyar nemes-

ség) felvétellett a régi morva lovagrendbe, ekkor a brünni Szent Anna-kolostor javainak kormányzója volt, testvére Lipót már Bilovitz ura. Utódai 1774-ben megszerzik a vežeki uradalmat és bírák magszakadtukig. (1786.)

51. Wesselényi Ferenc örökölte Bosnyák Tamás javait, fia hűtlenségi pörében elvesztette.

52. Viczmándy Mátyás 1601-ben nyert I. (P. IV. 66.)

Tudom, hogy ez a felületes vázlat, sok helyesbítésre, bővítésre szorul,* de ferde képet is ad mindaddig, amíg nem látjuk, milyen ellenértéket kaptunk ezért mi a jó szomszédok részéről? Ebből, egyelőre tájékozásul, az Anjou-kori csereanyagot már kidolgoztam, alkalmilag ezt is bemutatom.

ERNYEY JÓZSEF.

* Hogy kikérjem az érdeklődők hozzászólását, felsorolom az alábbi családokat, mert inkolátusuk vagy birtoklásuk felől nincsen adatom, noha Wollny topografiájából tudom, hogy szerepeltek Morvaország közéletében, sőt egyesek, csak a legújabb korban adták el szerzeményeiket. Így a XVI. században: Bessenye de Nagy Bessenye, Plachy Tamás? «Hungarus» már 1560. táján birtokol, tehát nem lehet a Nemes-Varbóki Plachy család tagja. Kerecsényi László, a gyulai kapitány 1560-ban lép fel. 1590-ben egyszerre két trencsényi «vládika»: Stephan Ledensky von Ledenic és Ludwig Tuhinsky von Tuhina, nyert inkolátust, de hol voltak birtokaik?

A XVII. századtól kezdve a legújabb korig figyelmet érdemel a Losonczy Bánffy, Sztáray, Várallyai, Zay, Szapáry, Teleki, Bethlen Gábor, Dercsényi, Nemes, Solymossy, Obrist Franz Donga de Hungaria (1665.) Székely-Bozogány Ferencz, Imecskálly de Domanovitz, Mednyánszky, Somsich, Megyesy stb. családok itteni birtoklása. Milyen nexusnak köszönhetik ezt és miként szűnt meg? Említhetem a másik Somogyi családot, nem azonos a fent említett 46. számuval, mert ez még 1816-ban is birtokos. Végül báró Csóri Mecséry Dánielt, aki 1806-ban szerzett birtokához újabb donációt nyert.

NEMES LEVELEK A FŐVÁROS LEVÉLTÁRÁBAN.

A városi hatóságok nem foglalkoztak nemesi ügyekkel s így nem nyíltott rá alkalom, hogy nemeslevelek jussanak levéltáraikba. A véletlen mégis sodort az idők folyamán 1—1 darabot a városi levéltárakba is, különösen azon időtől fogva, hogy a nemesség a városokba kezdett költözni s ez úton

jutott a főváros levéltára is 14 nemeslevélhez és 3 nemesi bizonyítványhoz.

Ezek a nemeslevelek a legkülönbözőbb társadalmi állású emberek számára állítottak ki, volt közöttük kereskedő (Petrovits), hivatalnok (Krisán, Vanchhel, Klompc), katona (Riceiardi,

Budimirovich) s voltak meg nem nevezett társadalmi állású emberek.

A 14 nemeslevél közül 11 eredeti, 2 hiteles, 1 egyszerű másolat; 11 magyarországi, 3 német birodalmi nemeslevél. Az eredetiek közül 1 grófi s 1 bárói diploma is van, a legérdekesebb azonban a Panka Péter fügedi várkapitány nemeslevele, mert a címerszerző jelentős szerepet vitt a XVI. sz. első felének politikai életében s címere is nagyon jellegzetes.

Az oklevelek a következők:

1. 1559. november 3. Bécs. I. Ferdinánd király címeres nemeslevele Panka Péter fügedi várkapitány számára.

A címerszerző pályafutása: «Sæpe in locis diversis ab ineunte ætate sua tam contra Thurcas, nominis christiani perpetuos ac naturales hostes, quam alios adversarios nostros, cum larga sanguinis sui effusione, membrorum mutilatione et creberrimarum captivitatum perpassione, tum vero signanter primum tempore expugnationis civitatis Budensis atque arcis eciam Strigoniensis per Thurcas facta, ac deinde annis superioribus in expeditione serenissimi principis domini quondam Caroli quinti fœlicis recordacionis Romanorum imperatoris etc., fratris nostri charissimi contra Ioannem Fridericum ducem Saxonie susceptum, tandem vero temporibus quoque proxime præteritis contra reginam olim Isabellam eiusque filium, æmulos scilicet et adversarios nostrus, ac cæteros facciosos et rebelles nostros, eisdem reginæ quondam Isabellæ et eius filio adhærentes, fortiter resistendo, ac inter alia sua contra eosdem adversarios nostros facta et gesta castellum quoque Fyged, cuius nunc capitaneatum agit, de manibus eorundem sua virtute capiendo ac in potestatem et fidelitatem nostram subiiciendo fideliter utiliterque ac more fortis et constantis viri multorum fidelium nostrorum testimonio exhibuisse» etc.

Harcolt tehát a török ellen Buda és Esztergom ostrománál, János Frigyes szász herceg ellen az V. Károly császár seregében s végül Isabella királyné és hívei ellen, mely utóbbi harcok alatt elfoglalta az ellenségtől a fügedi várat, melynek kapitánya lett.

A címer vörös pajzsban árokkal körülvett vár, közepén kiemelkedő toronnyal, tetején magyar vitéz, jobbájában kivont karddal, baljában a hatalom jelvényeül szolgáló vesszőkkel s ugyanezen

magyar vitéz ismétlődik a sisakdíszben is. A címereslevél szövege szerint: «Scutum videlicet militare rubei coloris, in quo forma arcis expressa et in eius medio turris, reliquis eiusdem arcis partibus alcior erecta esse, ex cuius summitate miles umbilicotenens, extensis manibus suis nudis, altera frameam evaginatam, altera vero virgultas tenens prominere conspicitur, scuto galeam impositam militarem apertam et supra eam coronam auream, ex eaque militem priori per omnia similem; laciniis rubei et albi coloris ex summitate galeæ hinc inde diffluentibus scutum ipsum utrinque exornantibus prominentem».

Kihirdették 1573 március 2-án Göncön, Abauj vármegye közgyűlésén. Az eredeti oklevél nagyon rongált állapotban maradt fenn s függő pecsétje is elveszett.

2. 1627 október 11. II. Ferdinánd német császár címerbővítő levele Frytzler Miklós számára.

Érdemei sorában fel van említve, hogy a felső-ausztriai parasztlázadás alkalmával (1626) jó szolgálatokat tett az uralkodónak.

A címer vágott pajzs jobboldali fekete mezejében jobbra néző, ágaskodó, kétfarkú koronás arany oroszlán, a baloldali háromszor tagolt pajzsmező felső fekete mezejében arany merkúrsisak, a középső arany mezőben egy hangjegy s az alsó fekete mezőben keresztbe fektetett két kard; a sisakdísz két bőségszaru közül kiemelkedő koronás arany oroszlán, baljában kardot s jobbájában kapesos könyvet tartva.

A címerlevél szerint: «Ain schwarcz und gelber leng nach abgethailter Schildt, darin für sich zum grimen geschickt ain gelb oder golttfarber Lew mit zuruckh aufgeworffnem Schwancz und rothauszgeschlagner Zungen, dasz Hinterhalb aber über zwerch in drey Thail als) abgethailtt, dasz das unter und ober schwarcz, mitter Thail aber gelb (der golttfarb, darin ain schwarcze Notten, auf dem Schildt ain Stechhelm zu beederseits mit gelb oder golttfarber und schwarczer Hellmdecken und ainem diserfarben gewundenem Pausch mit zuruckhfliegenden Binden geziert, daraus abermahls zwischen zwayen mit den Mundtlöchern auszwerts gekörten und den Farben in drey Theil abgetailten Puffelshörnern, deren dasz vorder Unter und Obertheil gelb oder golttfarb und mittlere schwarcz, und dasz hinter Unten und Oberthail schwarcz, mittlere gelb oder golttfarb ist,

ausz deren jedem Mundtloch drey gespiegelte Pfauenfedern herfürgehen, erscheinend dasz Vorderthail eines fürsichgekehrten gelb oder goldt-farben Lewengestalt mit offnem gellfenden Maul, rottauszgeschlagner Zungen und von sich gestreckten Präncken, wie im Schildt nit allain gnediglich confirmirt und bestettigt, sondern auch den Stech in ain freyen, offnen, adelich gecrönten Thurniershelm und in obern schwarczen Thail mit ainem Mercurihuett, im undern Theil zweyen kreuzweis übereinander geschrenckten Schwertern, dan dem aufm Helm stehenden Vorderthail des Lewens ainem in seiner rechten Pränckenthal-tenden Buech, lincken Präncken aber über sich gekert habenden Schwerdt, alsdan solch adelich Wappen und Clainott inmitte disz unnser kayserlichen Brieffs gemahlet und mit Farben aigentlicher auszgestrichen ist, vermehrt, gecziert und gebeszert etc».

Eredeti oklevél, függőpecsétje elveszett.

3. 1656 augusztus 16. III. Ferdinánd király címeres nemeslevele Bignio János, felesége Sütő (!) Magdolna, fiai János, Rudolf, András, Jeromos, Péter és György számára.

A címer kéksínű pajzsban zöld mezőből kiemelkedő fenyőfa, két oldalán 1—1 ágaskodó kossal, a sisakdíszben ugyanazon kosokkal. A címeres-levél szövege szerint: «Scutum militare erectum celestini coloris, fundum illius viridi campo occupante, ex quo alta arbor pini procera dilatatis ramis sursum excrevisse, ab utroque latere eiusdem singuli arietes distentis posterioribus pedibus sursum arrecti (!), anterioribus vero æqualiter attingentes, in obversum sibi oppositi, cernere visuntur; scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate, ex eoque alios arietes inferioribus similes proferente ornatam».

Egyszerű másolat.

4. 1660 május 10. Laxenburg. I. Lipót király címeres nemeslevele Fridl János, felesége Orsolya s fiai Mátyás, Simon, Mihály és György számára.

A címer kék pajzsban álló vörösrúhás magyar vitéz, balját csípőjére támasztva s jobbájában kardot tartva; a sisakdísz kardot tartó páncélos kar.

A címerlevél szövege szerint: «Scutum militare erectum celestini coloris, fundum illius viridi latepatenti campo interoccupante, super quo vir militaris rubra tunica et caligis, ac flavis cothurnis

indutus, prolixis mistacibus conspicuus, capite quoque rubro pileo pelle mardurina subducto cooperto, manuum autem sinistra lumbis iniecta, dextra vero strictam frameam vibrare, erecte stare inque dextram scuti partem conversus esse cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate ex eoque brachium humanum mediotenus eminens cataphractum rubra manica indutum, in vola ipsa strictam frameam vibrare proferente ornatam.»

Kihirdették 1660 augusztus 31-én Óváron, Moson megye közgyűlésében.

Eredeti ép oklevél, függő pecséttel.

5. 1660 november 8. Kaufbeuren. Bellmonti Schad Rudolf német birodalmi palotagróf címereslevele Hueber János számára.

A címer a pajzsban és sisakdíszben kékrúhás, hosszúhajú és szakállas félalak, jobbájában sarlóval s baljában három szál gabonával. Az eredeti szöveg szerint: «ainen Schilt mit ainem ganz weissen Veld, darynen erscheint die Gestalt ainer Mans-Persohn bisz under die Waichen, aines wolgefärbten Angesichts, kästenbraunen flammen den Har und Barts, in ainem blauen Leibrockh, am Kragen und Ärmeln mit weissen Überschlängen, vornen mit weisz oder silberfarben sechs Knöpfen eingethon und ainer weisz oder silberfarben Bündlen umbgürtet, in der rechten Hand ain Sichel und in der lünggen Hand drey gleiche Getraidt- oder Korn-Echeren über sich haltend, auf dem Schilt ainen zuegethonen eissengrauen Stech-Helmb, umb denselben ain weisz- oder silberfarb Band, an welchem ain Clainod hangt mit zue beederseits durch ainander getzierter blau oder laszurfarber, auch weisz oder silberfarber Helmb-deckhen mit ainem gewundnem Bausch und auszflienden Enden, darauf abermahlen ain Mans-Persohn bisz under die Waichen in ainem blauen Leibrockh und in Händen habender Sichel und dreyen Getraidt- oder Korn-Ächern aller-maszen wie im Schilt gestalltet zue sechen».

Eredeti oklevél, függő pecsét nélkül.

6. 1682 október 7. Ebersdorf. I. Lipót király címeres nemeslevele Braikovich András számára.

Már előbb nemes volt, de nemeslevele elveszett: «antehac etiam nobilitari prærogativa gavisum, verum ob iniuriam temporum armis originalibus privatum etc.»

A címer kék pajzsban zöld mezőben két oldal-

ról griffek által támogatott aranykoronás vár-torony s ugyanez a sisakdísz is.

A címereslevél szövege szerint: «Scutum militare erectum cœlestini coloris fundum illius viridi latepatienti campo interoccupante, super quo turris coronato vertice porta ac tribus fenestris signata perpendiculariter exstructa esse, eamque ab utroque latere gryphi singuli nativo suo colore effigiati, erecta corporum mole, anterioribus pedibus fulcire visuntur; scuto demum incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam, regio diademate turrim aliam inferiori per omnia conformem, binis itidem naturaliter effigiatis gryphis ab utroque latere eam stipantibus proferente ornatam».

Eredeti oklevél, függő pecsétel. Kihirdették 1693 január 28-án Zágrábban a horvát tartománygyűlésen.

Mellékelve a sinaci plébános 1825 augusztus 1-én kelt családi értesítője, mely az ottovaci plébánia anyakönyvei alapján közli, hogy a címer-szerző Brajkovich András fiai János, Tamás és Pál voltak, Tamás fia György 1675 február 2-án született, György fia Pál 1724 november 2-án született, Pál fia József 1755 február 5-én született s végül József fia Tamás 1778 augusztus 15-én született.

Mellékelve még Brajkovich József Károly keresztlevele is, aki 1814 március 15-én született s Brajkovich Tamás fia volt.

7. 1682 november 17. Bécs. I. Lipót király grófi diplomája Riceiardi Bernardin, fiai András és Péter, valamint leánya Petronilla számára.

A Riceiardi-család e diplomával a likai grófságot kapta meg, melynek területe ez időben még török hódoltság alatt állott: «verum comitem de Lika, qui comitatus in regno nostro Croatiae existens, ad præsens comitatui et confinio nostro Segniensi infense oppo. itus sub immani Turcarum tyrannide mancipatur».

Riceiardi Bernardin érdemei csupán nagy vonásokban vannak megjelölve, annál többet mond azonban a grófi diploma kisebbik fiáról, Péterről, ki a franciák elleni háború alatt a spanyol király szolgálatában állott: «tam pro sacra regni nostri Hungariae corona augustissimaque domo nostra Austriaca, tam etiam pro serenissimo principe affine nostro, rege catholico in diversis occasionibus, pro temporum et locorum varietate, præ-

sertim vero in expeditione ad Missinam, inprimis capitaneatus ac deinde generalis commissariatus equestris officio functus, tam in acribus certaminibus, quam laboriosis oppidorum arciumque expugnationibus fortunatis semper victoriis adversus inimicos Gallos omnium laude et admiratione immortalique tui nomine praestitisti. «A felsorolt érdemek fejében a grófi címen kívül a likai örökös főispánságot is megkapták, amely kitüntetés természetesen csupán a vármegye felszabadítása után válhatott esedékessé.

Új címert ez alkalommal nem kaptak, csupán a család régi címere bővült az uralkodó és a likai grófság kezdőbetűjét jelző arany «L» betűvel: «addentes in inferiori scuti parte auream literam L, quæ maiestatis nostræ et eiusdem comitatus, cuius te titulo insignivimus, nominum initialis esset».

A címer kék pajzsban haránt elhelyezett ezüst gerenda három tengeri nyúllal díszítve, a gerenda felett a pajzs baloldalán jobbra fordult kétfarkú oroszlán első lábaiban fekete sasszárnyat tartva, a gerenda alatt L betűvel; a sisakdísz koronán ülő oroszlán első lábaiban tengeri nyulat tartva.

Eredeti, könyvalakú díszes oklevél, függő pecsétel.

Kihirdették 1683 május 13-án a dalmát, horvát és szlavón rendek tartománygyűlésén s 1683 június 15-én Zeng város nemesi testülete előtt.

Az oklevélhez csatolva a bécsi klarissza-apácák 1708 május hó 1-én kelt nyilatkozata, melyben az oklevelet a család elleni követelése biztosítására Marini Péter kapitánynak átadják.

8. 1701 november 24. I. Lipót király címeres nemeslevele Vizer Simon számára.

A címer kék pajzsban zöld mezőből kiemelkedő koronás márványoszlop, melyet két ágaskodó kétfarkú oroszlán tart, a sisakdísz egyenes kardot tartó páncélos kar.

A címerlevél szerint: «Scutum militare erectum cœlestini coloris, fundum illius viridi latepatientiori (!) campo interoccupante, super quo bini fulvi leones naturaliter effigiati divaricatis posterioribus pedibus caudisque bifurcatis ad tergora elevatis, oribus hiantibus linguisque rubicundis exertis, ex adverso ad invicem erecte stantes columnam marmoream regio diademate insignitam anterioribus pedum fulcire visuntur; scuto demum incumbentem galeam militarem cra-

ticulatam sive apertam regio diademate brachium humanum catafructura indutum in vola e sem sanguinolentum vibrans proferente ornatam etc».

Eredeti, függő pecsét nélkül.

9. 1710 április 28. Bécs. I. József király címeres nemeslevele Végh más néven Froelich Ferenc Ferdinánd és felesége Kauin Anna Orsolya számára.

A címer kék pajzsban zöldelő hársfa lombjait harapdáló szarvas, a sisakdíszben két bőségszaru között felrepülni készülő s csőrében olajfa-ágat tartó fehér galamb.

A címereslevél szövege szerint: «Scutum videlicet militare erectum cœlestini coloris fundum illius viridi campo interoccupante, in cuius area tilia superne viridis inferne autem cinnamonei coloris corticis, toretisque in incremento formæ existere, eiusdemque infima folia iuxta eam stans bicornis cervus, erectis sursum labiis mordicitus decerpere visitur. Scuto demum incumbentem galeam militarem craticulatam seu apertam, fulgidum diadema regium, pretiosis lapillis seu unionibus usquequaque affabre redimitum, dextram videlicet et sinistram versus bina bubalina cornua, illud quidem rosei et albi, hoc vero aurei et cærulei colorum, in unius magnitudinis et posituræ conformitate in altum eminere et directa esse cernuntur, in quorum medio candida columba expensis quasi ad volandum alis, summitati eiusdem regii diadematis insidens in dextram scutorum conversa, viridem ramusculum erecto sursum rostrello tenens proferente ornatam».

Kihirdették Komáromban, Komárom vármegye 1711 május 7-én (cessante mortifera contagione) tartott közgyűlésén.

Az oklevél hivatkozik II. Mátyás király 1609 augusztus 14-én Bécsben kelt oklevelére (confirmationis nobis productas), mely István és Lajos királyok okleveleit megerősítette, amely oklevelekben a csallóközi Nyék birtok lakosai s ezek sorában Végh Balázs, Jakab, György és Péter a jobbágyi terhek alól felmentettek (possessionis Nyék in insula Csallóköz comitatu Posonensi adiacentis incolis, ipsorumque posteris et successoribus universis super perpetua eorum ab oneribus civilibus et rusticanis exemptione libertatisque nobilitaris donatione concessas et extradatas pro parte eiusdem possessionis Nyék incolarum, ac inter eosdem Blasii quoque, Jacobi,

Georgii et Petri Végh fratrum condivisionalium in memorata possessione Nyék commorantium) s ezek családjából származott Végh más néven Froelich Ferenc Ferdinánd (ex quorum familia antelatus Franciscus Ferdinandus Végh alias Froelich descendere perhibitur). Ez nyilvánvalóan hamis, mert Froelich Ferenc Ferdinánd helyes magyar neve Vigh lehetett s a Végh névhez semmi köze nem volt.

Az oklevél mellett fekszik a kir. kancelláriában 1718-ban kiállított hiteles másolat valamelyik káptalan (az oklevél eleje el van hagyva) 1718. évi okleveléről, mely átírta III. István király 1165. évi s III. Endre királynak ezt átíró és megerősítő 1298. évi oklevelét, mely utóbbi III. István királyt Szent Istvánként említi.

István király 1165. évi oklevele több névszerint felsorolt pozsonyi várjobbágyot (Ompud, Cholon etc.) felmentett a várjobbágyi terhek alól. III. Endre király 1298. évi oklevele pedig a fenti oklevelet több nyéki nemes (Petrus, Rufus etc. de eadem villa Nyék) kérésére átírta és megerősítette. Ez utóbbi oklevelek nincsenek összefüggésben a címeres nemeslevéllel, mert abban István és Lajos királyokról van szó, de viszont ugyanazon nyéki nemesekre vonatkoznak s így a címerszerzőnek szüksége lehetett rájuk.

A címeres nemeslevél eredetiben maradt fenn, függő pecséttel.

10. 1753 június 25. Abaúj vármegye nemesi bizonyítványa Dióssy István, János, Zsigmond és Mihály számára, kiknek atyja Dióssy Gergely 1732-ben II. Ferdinánd király 1634 dec. 14-én kelt címeres nemeslevelével igazolta nemességét.

Eredeti, pecséttel.

11. 1760 augusztus 17. Mária Terézia bárói oklevele Seebergi Vanckhel Márton Zakhariás erdélyi kormányzó tanácsos s számszéki elnök, felesége Radics Borbála, fiai András, Márton és Ferenc, leányai Ilona, Anna és Borbála, továbbá testvérei Seebergi Vanckhel János Kristóf lovassági ezredes, felesége Baussner Anna Borbála, fiai Mihály és Fülöp, leánya Anna, végül Seebergi Vanckhel András Gábor gyalogsági százados számára.

Seebergi Vanckhel Márton előbb az erdélyi kancelláriában szolgált, ahol négy esztendeig kancelláriai tanácsos volt, aztán az erdélyi szászoknál járt királyi biztosi minőségben s végül erdélyi kormányzó tanácsos és számvevőszéki elnök lett.

A bárói diplomát 1760 szeptember 12-én az erdélyi kormányzóknak ülésén s 1761 szept. 16-án az erdélyi rendek országgyűlésén is kihirdették.

Eredeti könyvalakban, címerkép és leírás nélkül, függő pecséttel.

12. 1765 január 21. Mária Terézia címeres nemeslevele Krisár Jónás pozsonyvárosi tanácsos, felesége Felvinger Mária Róza, fiai Sámuel, Sándor, János, Ádám, Pál, Jónás, Mátyás és József, továbbá leánya Éva Róza, testvére Krisár Dávid, felesége Sartori Eleonora, fiai Dávid, István és Mihály, végül leánya Judit számára.

A címer kékszíni pajzsban három sziklaorom középső kiemelkedő csúcsán bal lábán álló jobbra fordult daru, felemelt jobb lábában kerek követ tartva, a sisakdíszben ugyanazon daru. A címerlevél szerint: «Scutum militare erectum coelestini coloris fundum illius trifida petra occupante, in cuius eminentiori intermedio iugo integra grus naturali suo colore designata, sinistro pedi insistere, dextro autem lapillum sphaericum inter ungues compressisse et excubias agentis similis ad dextram scuti partem conversa esse cernitur; scuto incumbentem galeam militarem craticulatam seu apertam regio diademate alteram integram gruem inferiori per omnia similem proferente ornatam».

Kihirdették 1765 május 12-én Pozsony vármegye s 1765 augusztus 20-án Komárom vármegye közgyűlésén.

Hiteles másolat, címerképpel.

13. 1792. június 22. Drezda. Frigyes Ágost szász herceg s német birodalmi helytartó címeres nemeslevele Petrovits Konstantin számára.

A címerszerző pályafutása: hosszabb idő óta Chemnitz városában a Hazzi Nicola Paziati & Co. cég gyapjúkereskedésének társa s e minőségében nagy érdemeket szerzett a szász gyáripar felvirágztatása körül. A címereslevél szerint: «Wie er schon seit mehreren Jahren sich wesentlich in unserer Stadt Chemnitz aufhalte und nach beigebrachten Zeugnisse des dortigen Rathes die seit langer Zeit daselbst unter der Firma Hazzi Nicola Paziati und Compagnie bestehende sehr einträgliche Baumwollen-Handlung als Compagnon mit fortstelle, bei deren Verbreitung und grossen Umfang er in weitläufige Handlungsverbindungen, besonders mit Auswärtigen gezogen worden sei und solche zum Vortheil des Fabrickwesens unserer Lande noch mehr zu erweitern hoffen dürfte, wenn

er der Vorrechte des Reichs-Adelsstandes theilhaftig werden könnte.»

A címer kék pajzsban ezüst gerenda fölött két szembe néző holdszarv, a pajzs talpából kiemelkedő fekete háromszögben zöld mezőben álló ezüst oszlopon nyugvó bagollyal, mely karmai között olajág-koszorút tart; a sisakdísz kék-fekete sas-szárnyak közül kiemelkedő olajág. A címerlevél szövege szerint: «Einen blauen Schild, darinnen ein silberner Querbalken erscheint, über welchem zwey mit den Hörnern gegen einander gekehrte goldene halbe Monden zu sehen sind; mitten durch den Schild gehet eine aufsteigende den oberen Rand desselben berührende schwarze Spitze, in welcher eine halbe auf einem grünen Hügel stehende silberne Säule erscheint, auf derselben stehet eine Eule ihrer natürlichen Farbe in einem grünen Kranz von Oelzweigen mit Früchten eingeschlossen, welchen Sie mit den Klauen hält. Auf dem Schilde ruhet ein frei offener, grad vorwärts gekehrter, blau angelaufener, rothgefütterter, mit goldnem Kleinod und rechts mit von silber und blau, lincks von gold und schwarz vermischt herabhängenden Decken gezierter, auch mit einem von schwarz, gold, blau und silber gewundenen Wulst bedeckter adeliger Turniershelm, auf demselben stehet ein aufgerichteter grüner Oelzweig mit Früchten, zwischen einen ausgebreiteten Flügel, dessen Achsen schwarz, die Schwungfedern aber blau sind.»

Könyvalakú, díszes kiállítású oklevél, függő pecséttel.

14. 1795. november 23. Fehér vármegye közönségének nemesi bizonyítványa Vásárhelyi Nagy Benedek számára.

Eredeti, pecséttel.

A Vásárhelyi Nagy-család leszármazási táblájával.

15. 1813 december 4. I. Ferenc király címeres nemeslevele Budimirovich János őrnagy s a horvát nemesi felkelőserég parancsnoka számára.

A címerszerző pályafutása: «Is enim in multifariis militaribus actionibus et pugnis intrepido semper animo interfuit, ac signanter statim cum initio belli Turcici anno quippe millesimo septingentesimo octuagesimo octavo et subsequo partim in occupatione, partim annihilatione navium hostilium, in occupatione item fortaliter Schatz, nec non in actionibus ad Bereski Lesch-

nitz, Lipnicza et Leschnitz, demum in cruento inter Leschnitz et Lipnitz interveniente conflictu, non absimiliter anno millesimo septingentesimo nonagesimo in actione ad Kru-sevatz et Alexintze, ubi hostis ex forti sua positione ejectus et usque Nissam repulsus est, partim qua gregarius, partim qua subofficialis laudabilia inconcussi animi et constantiae edidit specimina. Ita etiam in bello Gallico anno millesimo septingentesimo nonagesimo secundo in repulsione ex munitis ad Bettignies et Glisneles in Belgio ante fortalium Mabeuge dictum sitis, repressione item ex eodem fortalio erumpentis hostis, porro in prelio ad urbem Mons habito, quo eotum adjutantius penes Mihalovichianam voluntariam cohortem cuncta sibi commissa cum laude et alacriter explevit. Anno vero millesimo septingentesimo nonagesimo tertio ad Altenofen versus Belgium, prout ad Hamme in sylva Leovainer dicta, tum in diversis actionibus in vicinio fortalitii Valenciennes ad sylvas Vicogner et Reimser nuncupatas insigniter cooperatus est, ita et ad repulsionem erumpentis ex praesidio Equesnoi nominato hostis ad pagos Trenua et Villerspole locati, necnon ad occupationem silvae Marviler dictae, quae ad cingendum munimentum Equesnoi deserviebat, multum contulit, porro non tantum iteratum assultum hostilem, qui ex fortalio Landercy ad Fontaine aux-Bois ad salvandum munimentum Equesnoi praesusceptus est, qua sublocumtenens virili animo sustinuit, verum etiam unum tormentum occupavit. Subsequo anno millesimo septingentesimo nonagesimo quarto in Picardia Gallica postquam hostis ex Equese versus Chateau processisset nostrosque ad Massingen, Castilion et Ots stantes praecursores rejecisset, pagumque Pomerels una cum eidem advicinante silva occupassent, idem qua totius peripheriae gnarus cum una phalange Brechanvilliano hostem a latere aggressus viriliter dimicando, reportatam huius diei victoriam multum adjuvit, prout etiam in repressione hostis ex fortiter munito loco Castilion, necnon in actionibus tempore oppugnationis praesidii Landrecy habitis praeclara heroicae militaris virtutis suae edidit specimina. Anno item millesimo septingentesimo nonagesimo quinto a quarta Junii usque mensem Januarium anni millesimi septingentesimi nonagesimi sexti ad Niderhausen in Brisgovia praeter servitia continuo

penes cohortes praecursoriae praestita exploratorem quoque iteratis vicibus Rhenum trans-eundo bono cum effectu egit, praeterea in actione ad Rehhten inter Manheimum et Spiram, necnon in conflictibus ad Rastadium integris duobus diebus durantibus, ubi hosti procedenti tamdiu generos animo restitit, donec media centuria nostrorum periculo captivitatis, in quo versabatur, feliciter se subduxisset, non absimiliter ad Pichenau in via Bruchsalensi noctis tempore unam hostilem centuriam sub improvise aggrediendo, eandemque caesis compluribus capitibus et septem in captivitatem reductis dispellendo, porro in actione a tergo Domingen non procul a Keutingen in Brisgovia, necnon ad Schliegen hoste ad Hiningam copias suas per Rhenum traducere coacto, durante insuper tota obsessione et occupatione fortalitii et antepontalis munimenti Kehl, cui aequae interfuit inconcussi animi sui estatus virtutem. Anno dein millesimo septingentesimo nonagesimo nono in Tyroli Italica in actione ad Caffaro, Rocco de Ampfo et occupatione loci Bagulino, prout et in conflictu ad Trezzo in ducatu Mediolanensi, ubi facta eius provida dispositione quatuor tormenta e periculo liberata sunt, necnon in praelio ad montem Czysta prope civitatem Pontremoly, ubi hosti omnia tormenta cum tota munitione erepta, ipsa civitas Pontremoly occupata, copiisque hostilibus rejectis complures in captivitatem redacti sunt, qua superior locumtenens et stabalis adjutantius felicitis rei exitus insignem sane partem sibi vindicavit, ita et in cruento prelio ad Trebiam per id semet distinxit, quod commendante volonum Servianorum statim primo die graviter sauciatus, ipse qua stabalis adjutantius phalangem ducens ad fluvium Tidone versus castrum S. Giovane iteratos hostium assultus virili animo repulerit, accepto ictu globi tormentarii in dextro pede gravi contusione. Denique anno millesimo octingentesimo in conflictu ad Bozzolo in ducatu Mantuano interveniente, non minus anno millesimo octingentesimo primo in recessu ex Italia versus Castelfranco ad pontem in fluvio Brenta cum una divisione et quatuor tormentis in planitie ad tegendum recessum dispositus magnae hostium vi iteratis vicibus qua iam capitaneus forti animo eousque restitit, donec res tormentaria in periculo constituta feliciter salvata extitisset.»

A címerszerző tehát 1788-ban mint közember kezdte meg katonai pályafutását s az 1788—1790. évi török, továbbá az 1792—1801. évi francia háborúk alatt annyira kitüntette magát, hogy kapitány lett. Valószínűleg mint kapitány vonult őrnagyi ranggal nyugalomba, mert hadi érdemei csupán 1801-ig vannak felsorolva.

A címer négyelt pajzs első és utolsó vöröszínű mezejében kardot tartó páncélos kar, második és harmadik kékszerű mezejében egy-egy arany csillaggal környékezett várrom, felette arany nappal és ezüst holddal; a sisakdísz koronából kiemelkedő páncélos vitéz, jobbjában kardot villogtatva. A címerben látható csillaggal környékezett várrom megerősíti azon feltevésünket, hogy mint rokkant őrnagyi ranggal vonult vissza a katonai szolgálatból.

A címerlevél szövege szerint: «Scutum militare erectum perpendiculariter et horizontaliter in quatuor partes divisum, quarum prima seu dextra superior et quarta seu sinistra inferior rubro colore tincta area exhibet brachium catractum volo frameam auro capulo ornatam versus medium scuti stringens; secunda vero et tertia area cœlestini coloris representat ruinam intra duas exangulares stellas aureas, quibus superimposita sunt et quidem a dextris sol aureus, a sinistris rero luna argentea cornibus sursum versis; scuto incumbit galea tornearia coronata clatrataque seu aperta, purpura suffulta, auro re ucta, torque ac monili circumducta, situ pro more ad dextram obliquo nobilebus concedi solita, emergente atergo coronæ inter iugum alarum aquilinarum hinc aureum et rubrum, illinc argenteum et cæruleum colorem præferentium, viro cataphracto casside argenteis et rubris pennis cristata tecto, dextra manu ense auro capulo ornatum perpendiculariter, sinistra manu vero clypeum sursum tenente, laciniisque seu lemniscis hinc aureis et rubris, illinc argenteis et cæruleis a summitate galeæ per utrumque scuti latus placide decurrentibus».

Kihirdették 1814. szeptember 14-én Zágráb vármegye s 1814. október 3-án Körös vármegye közgyűlésén.

Hiteles másolat, a címeres nemeslevél kiállítása alkalmával fizetett díjakról eredeti nyugtákkal.

16. 1815. július 7. I. Ferenc király címeres nemeslevele Kronbergi Klompe György Ferenc számára.

A címerszerző pályafutása: 1773 óta hivataloskodott s mint brassói királybíró az 1813. évi brassói pestis elnyomása körül nagy érdemeket szerzett: «Inde ab anno 1773 in diversis officiis,

signanter in moderno suo primarii iudicis officio, quam maxime autem in negotio extinguendæ, quæ in districtu ac specialiter etiam in suburbio civitatis Coronensis anno 1813 grassabatur, pestilentiae constanti zelo et cum sui distinctione integræ fide ac dexteritate laudabiliter exhibuit ac impendit.»

A címer négyelt pajzs első és negyedik vörös mezejében koronás zöld halom, a második és harmadik kék mezőben két bástyával szegélyezett vár; a sisakdísz arany-vörös és ezüst-kék sasszárnyak között páncélos és sisakos vitéz, jobbjában karddal, baljában pajzzsal: «Scutum militare erectum, perpendiculariter et horizontaliter in quatuor areas divisum, quarum prima et quarta rubro colore tinctæ exhibent coronatum viridem montem, secunda vero et tertia cœlestini coloris muratum castellum cum duabus lateralibus turribus, quarum singula tribus pinnis provisa est, clausa porta et fenestris repræsentant; scuto porro incumbit galea tornearia coronata clatrataque seu aperta, purpura suffulta, auro re ucta, torque ac monili circumducta, situ pro more ad dextram obliquo, nobilebus concedi solita, emergente atergo coronæ inter iugum alarum aquilinarum hinc aureum et rubrum, illinc argenteum et cæruleum colorem præferentium, viro cataphracto casside argenteis et rubris pennis cristata tecto, dextra manu ense auro capulo ornatum perpendiculariter, sinistra manu vero clypeum sursum tenente, laciniisque seu lemniscis hinc aureis et rubris, illinc argenteis et cæruleis a summitate galeæ per utrumque scuti latus placide decurrentibus».

Díszes oklevél, könyvalakban, függő pecséttel.

Kihirdették 1815. november 2-án Kolozsvárott az erdélyi főkormánysház előtt és 1822. december 23-án Fogarason Fogarasszék közgyűlésén.

17. 1818 december 10. Fejér vármegye nemesi bizonyítványa czetzei Vajay Mihály, székesfehérvári Vajay Gáspár, czetzei Vajay István és szentlászlói Vajay István számára a Nyitra vármegye által 1756 március 10-én Vajay István, János, György és Ferenc számára kiállított s Fejér vármegyében 1768 november 28-án kihirdetett nemesi bizonyítvány alapján.

Eredeti, pecséttel, Buda város kapitánya által 1818 december 23-án Vajay István számára kiállított lakhatási engedéllyel.

GÁRDONYI ALBERT.

A MÁRAMAROSI SZT.-MIHÁLY MONOSTOR 1391-I GÖRÖG OKLEVELÉNEK LATIN FORDÍTÁSA AZ 1494. ÉVI MEGERŐSÍTŐ OKLEVÉLBEN.

(Oklevéltani észrevételek.)

Ismeretes, hogy 1391 augusztus havában Antonius konstantinápolyi patriarcha két oláh vajdának, Balica (Balk) és Drág fivéreinek kéréstére a Körtvélyes falu (Máramaros vm.) mellett fekvő, Szt. Mihály arkangyal tiszteletére alapított monostort «stauropigiá»-ra emelte, azaz kivonta a helyi egyházi hatóságok (püspökök) joghatósága alól és közvetlenül a patriarcha joghatósága alá tartozó intézménnyé nyilvánította. A monostor főnökének (hegumen, prior, abbas) csaknem püspöki jogokat adott a Balica és Drág birtokain fekvő templomok és azok tagjai felett, valamint neki adományozta az e jogokkal járó jövedelmeket is.¹

Antonius patriarcha oklevelét II. Ulászló király 1494 május 14-én kelt oklevelével megerősítette, mely alkalommal a görög szöveg latin fordítását a megerősítő oklevélbe felvették. E megerősítő oklevél elején a következőket olvassuk:

«Hilarius, prior claustris sive monasterii ecclesiae b. Michaelis archangeli in Maromaras fundati, graecae fidei professor — — exhibuit et praesentavit nobis quasdam litteras privilegiales — — quondam Antonii, civitatis Constantinopolitani, Novae Romae ac totius orbis patriarchae, in pergameno graecis litteris exaratas, sigilloque suo plumbeo impendenti consignatas et cum hoc etiam earundem litterarum exemplum, *verbotenus in latino traductum*».²

¹ Az oklevél görög szövegét Miklosich és Müller adták ki: *Acta patriarchatus Constantinopol. II. Vin Dobonae*, 1862. a 156–157. lapon a bécsi udvari könyvtár kézírata alapján. Hogy milyen kézirat lehet ez, nem tudjuk, de aligha eredeti, mert ezt a kiadók megjegyezték volna. Az eredeti oklevelet 1494-ig a körtvélyesi monostorban őrizték más oklevelekkel együtt. Hogy mikor pusztult el, nem tudjuk, valószínűleg vagy akkor, mikor Apafi Mihály elkobozta a monostor birtokait (V. ö. Cziple, *A márm. püspökség kérdése*, 23. l.) vagy mikor Thököly Imre vagy II. Rákóczi Ferencz kurucainak idejében a monostor teljesen elpusztult. V. ö. *Petrov: Adalékok a magyarországi oroszok történetéhez* V. 106. l.

² A megerősítő oklevelet későbbi másolatok alapján többször kiadták. Mi a Mihályi J. A máramarosi diplomák. 1900. 109–111. és 606–607. lapokon közölt szöveget használtuk.

Mihályi János az általa közölt szövegnél megjegyzi, hogy *Télly Ivánnak*, a budapesti egyetemen a görög nyelv és irodalom volt tanárának nyilatkozata szerint a latin szöveg az eredetinek hű fordítása.³

Nem szándékozunk ez alkalommal a görög és a latin szöveget egymással aprólékosan egybevetni, de már a futó átolvasásnál is rögtön szembejön, hogy a latin szöveg egyáltalán nem fordítása — legkevésbé hű fordítása — a görög szövegnek, hanem teljesen szabad, más sorrendben, más kifejezésekkel való visszaadása az eredeti értelmének, a patriarcha intézkedéseinek, még hozzá önkényes változtatásokkal és hozzáadásokkal. A leglényegesebbekre rá fogunk mutatni.

1. Latin szöveg: «Vajvoda Balicza et Drag mester, qui habent *ecclesiam seu monasterium perpetuum* in Maramaros». A görög szövegben nincs a kettős és kétséget keltő megjelölés: «*ecclesiam seu monasterium*», hanem mindig *csak* monasteriumról esik említés. A görög szövegben a nem teljesen érthető «*monasterium perpetuum*» helyett ez áll: «*monasterium ἀπὸ γενιότητος*», nemzetségtől (kapott) öröklött; *γενιότης* = die Vorfahren betreffend, von ihnen herrührend, nemzeti, szülei.⁴ Egy további helyen a latin szöveg ezt a monostort (ecclesia) «*hæreditas*»-nak nevezi.

Eddig általánosan úgy vélték, hogy a körtvélyesi monostort Balica és Drág alapították. Okmányunk görög és latin szövegének egybevetéséből kitűnik, hogy *előttük* keletkezett.⁵ Ekkor érthetőkké válnak Balica fiainak, Demeternek és Sándornak 1404 május 1-én kelt oklevelében azok a szavak, melyeket eddig nem értettünk meg: «Balica és Drág *templomot* emeltek Szt. Mihály arkangyal nevében» (*nem* monostort), to-

³ U. ott, III. l. az 5. jegyzetben.

⁴ Perpetualis, perpetuus, örökkévaló; perpetuitas, jus hereditarium; comes perpetuus, örökös főispán. Bartal, *Glossarium*. Budapest, 1901.

⁵ Lehet, hogy apjuk Szász vajda idejében († 1364. v. ö. *Mihályi*, i. m. 40. l. 1. jegyzet), ha az oklevél fenti kifejezéseit *betűszerint* vesszük, hogy a monostort *vérbeli* ősük alapította, ha nem ragaszkodunk szigorúan a betűkhöz, akkor még régebben is.

vábbá «és a monostornak három falut adtak».⁶ Ez azt jelenti, hogy a monostor már *előbb* fennállott, Balica és Drag pedig *új templomot*⁷ emeltek számára s az is lehetséges, hogy *új helyen*.⁸ A templom építésén kívül megszerezték a monostornak a staupigíát. Természetes, hogy a papság s talán az egész nép szájhagyományában a monostor *jótevőiből* a monostor alapítói lettek.

2. Latin szöveg: «Balicza et Drag mester — — venerunt ad nos» t. i. Konstantinápolyba, de később már csak egyedül Drágról történik említés: «Drag mester — — nostra autoritate — — benediximus patriarchali». A görög szöveg egyenesen megmondja, hogy csak *Drág* volt Konstantinápolyban.

3. Latin szöveg: «venerunt ad nos — — *injelici et urgente imperii Constantinopolitani status*». Ez a teljesen fölösleges és a patriarchai méltósággal össze nem férő panaszos frázis nincs benn a görög szövegben.

4. Latin szöveg: «Balicza et Drag — — humilitati omne⁹ ac Ecclesiae . . .¹⁰ hæreditatem — — *ecclesiam videlicet in nomine S. Michaelis archangeli fundatam, donarunt et obtulerunt*». Ez igen gyanús; arról szó sem lehetett, hogy a vajda testvérek a monostort *ajándékba* adták a patriarchának és a konstantinápolyi egyháznak. A görög szövegből kiviláglik, hogy ők *kérték* a patriarchát, hogy a monostort fogadja *védelme és felügyelete* alá «ἐπιτηδεύσεως καὶ δευτερεύσεως».¹¹

5. Latin szöveg: «Quod si priori mori (ut omnes mortales sumus) contigerit». A görög szövegben a zárójelbe tett jámbor axioma hiányzik.

Legfontosabbak a következő eltérések:

6. A görög szövegben a monostor hegumenjének «a patriarcha = ἑξάρχος = helytartója magas címe van, ellenben a latin szöveg őt csak a «prior» és «abbas» címmel illeti.

7. Mind a két szövegben a Balica és Drág birtokában volt *hét* helység meg van nevezve, amelyek fölött a patriarcha a monostor hegumenjének

engedte át az egyházi jurisdictiót. E hét helység közül csak *háromnak*, esetleg *négynek* a neve egyezik a latin és görög szövegben: Ugotsa = Ὑγοτσα, «Chicho = Τζιτζόβιν», «Bolvanus = Παλβανέτιν», valószínűleg a román *esti* suffixummal. Nem oly biztosan mernők azonosítani a «Zilagyság» (azaz Szilágyság) nevét a «Σελαιζιον»-nal.¹²

A többi három helységnek egészen más a neve a latin és a görög szövegben. Megyesalja, Ἀρτοούντιν; hogy mi ez az Ἀρτούντ, annak megállapítása a szakemberek feladata. Vajjon nem a görög által elferdített «Erdőd-e»¹³ román kiejtéssel a-val a szókezdő *e* helyett? Erdőd mezőváros ma is létezik Szatmár megyében. Berzava, Ἰουμπερέζιν, valószínűleg Somberek vagy Zsomberek. Almazig, Πίστραν, Πίστρα egy a sok Bisztra közül.¹⁴ Az eltérések magyarázatát adni nem tudjuk.

Különösen érdekes a két szöveg eltérése az utód megválasztását illetőleg Pachomius akkori hegumen és exarcha halála esetére. A görög szöveg szerint az utódot Balica és Drág választják a monostor szerzeteseinek részvételével vagy tanácsával (μετὰ καὶ τῆς βουλῆς τῶν τοῦ μοναστηρίου μοναχῶν), a latin szöveg szerint pedig nemcsak a vajdák a szerzetesekkel együtt választanak, hanem a vajdák fent felsorolt birtokainak összes orthodox vallású lakossága közös gyűlésen: «Omnes fratres spirituales tunc et Balicza ac Drag mester cum omnibus hominibus parvis et magnis, in dictis pertinentiis residentibus ac congregatis aperte, ut ita congregati Priorem eligant». Miért és mi célból volt szükség a választás rendjének ilyen meghamisítására, nem magyarázhatjuk meg, csak megkockáztatjuk azt a feltevést, vajjon 100 évvel a görög oklevél kiadása után nem honosodott-e meg itt is ez az orthodox keleten szokásos választási mód? és a «fordítás» szerzője élni akart az alkalommal, hogy az oklevél megerősítése alkalmából a király tekintélyével legalizálja a fennálló rendet.¹⁴

FETROV ELEK

⁶ Petrov A. Az 1404. évi legrégebbi egyházi szláv nyelvű oklevél a kárpáti oroszok területéről. Filol. Sborník České Akad. Véd. 1925.

⁷ Mert a monostor nem lehetett templom nélkül.

⁸ Az oklevél nem azt mondja, hogy a monostorban építették a templomot, hanem «a Taraczközi földön».

⁹ Helyesebben: nostræ.

¹⁰ T. i. Constantinopolitanæ.

¹¹ Háromszor.

¹² Ezek az *iv*, *ov*, *v*-nek accusativ végzetek, a görög szövegben ugyanis accusativusban vannak a helységnevek közölve.

¹³ V. ö. Erdély és Ardeal.

¹⁴ Hol volt a három község, nem tudjuk.

¹⁵ Annak, hogy a latin szövegben adva van a napi kelet is (augusztus 13.) és a görögben hiányzik, nincsen különösebb jelentősége. A napi kelet benne lehetett Hilarius eredeti oklevelében és a bécsi kézirat másolásakor gondatlanságból maradt ki.

AZ ÚJ MAGYAR ÉRDEMJELEK ÉS DÍSZJELVÉNYEK.

I.

A magyar érdemkereszt és a magyar érdemérem.

1920 elején, az akkori fővezérségnél, több ízben szóbeszéd tárgya volt valamely új magyar érdemrendnek, vagy érdemjelnek, ha nem is alapítása, de legalább előkészítő terve.

E sorok írója akkor, 1920 februárius havában, javaslatot terjesztett be a fővezérséghez, amelyben az egykori magyar Sárkány-rend felújítását ajánlotta, abban az alakjában, amelyben azt Grüenberg 1483. évi címereskönyve megörökítette.¹ A fővezérség a javaslatot — hozzászólás végett — a Hadtörténelmi Levéltárnak adta ki, ámde ennek akkori vezetője határozottan a Sárkány-rend ellen nyilatkozott. Ehelyett azonban az 1848 49-i magyar katonai érdemrend felújítását ohajtotta.

Se az egyik, se a másik, tervből nem lett semmi s a dolog egyelőre el is aludt. Végre, 1922 június 14-én, gróf Bethlen István miniszterelnök előterjesztésére, a kormányzó hozzájárult egy új magyar érdemkereszt és magyar érdemérem alapításához s annak időközben kidolgozott alapszabályait, 1923 június 19-én, jóvá is hagyta.

Mindkét érdemjel a haza szolgálatában szerzett *különös* érdemek jutalmazására szolgál.

A magyar érdemkeresztnek nagykeresztje és öt osztálya van. Jelvénye: egyenlőszárú kereszt, a metszőpont felé keskenyedő szárakkal, amelyek a nagykeresztnél, valamint az I—IV. osztályú keresztnél, fehér zománcsal vannak borítva és keskeny sötétzöld zománcszegéllyel vannak beszegve. A keresztcsárak metszőpontját éremfelület fedi, amelynek mellső oldalán, babérkoszorú övezte piroszománcú mezőben, hármassal halmon, nyitott aranykorona nyugszik, amelyből kettős apostoli aranykereszt nő ki. Az éremfelület hátsó oldalán az érdemkereszt jelmondata: «Si Deus pro nobis, quis contra nos» és az alapítás éve: «1922», olvasható.

A nagykereszt és az I—IV. osztály jelvényei csupán nagyságukban térnek el egymástól.

A 60 mm átmérőjű nagykeresztet jobb válláról bal csípőjére húzódó 100 mm széles szalagon viseli tulajdonosa. A szalag közepén 88 mm széles sötétzöld csík fut végig, amelyet jobbról-balról 2 mm széles fehér csík választ el, a szalag két szélén végigfutó 4 mm széles sötétpiros szegélycsíktól. A nagykereszthez 100 mm átmérőjű, balmellen viselendő nyolcágú, ezüstös csillag tartozik, amelynek közepét a már leírt érdemkereszt fedi. A kereszt alatt arany sugarak láthatók.

Az I. osztályú érdemkereszt a nagykeresztől csupán abban különbözik, hogy átmérője csak 50 mm. Ezt a kitüntetést, a nagykereszttel egyező módon, 100 mm széles sötétzöld szalagon kell viselni. A hozzátartozó csillag is ugyanolyan mint a nagykereszté, de átmérője csak 90 mm.

Az 50 mm átmérőjű II. osztályú érdemkeresztet, 52 mm széles sötétzöld szalagon, nyakában viseli tulajdonosa. 80 mm átmérőjű csillag is adományozható hozzá, amelyet azonban nem a bal, hanem a jobb mellen kell viselni, tehát úgy, mint a Ferenc József-rend középkeresztjének csillagát.

A III. osztályú érdemkereszt ugyanakkora, mint a II. osztályú. Ezt tulajdonosa, szalag nélkül viseli bal mellén.

A IV. osztályú érdemkereszt csak 40 mm átmérőjű. Sötétzöld szalagja 50 mm széles és háromszög alakúra hajtott. Bal mellen kell viselni.

Az V. osztályú érdemkereszt az előbbiektől abban különbözik, hogy tompa ezüstszerű fémből készül és nincs zománcozva. Nagysága, szalagja és viselés módja ugyanaz, mint a IV. osztályúé.

*

A magyar érdeméremnek hat válfaja van. A legmagasabb rendű az, amelyet az államfő polgári egyéneknek a «teljes elismerés», katonai egyéneknek pedig a «különös dicséret elismerés» látható jelével adományoz. Ez 40 mm átmérőjű aranyozott érem, mely a magyar szent korona, 21 mm alsó átmérőjű, kisebbitett másán függ. Az érem mellső oldalán, domború nyomásban, hármassal halmon álló kettős kereszt látható, hátsó oldalán pedig «Signum laudis» felírás és az alapítás éve: «1922.»

Ezt a kitüntetést — úgyszintén az alábbi kettőt

¹ Turul 1893. évf. 95. l.

is — polgári egyének 50 mm széles, háromszögűre hajtott, sötétzöld szalagon, katonai egyének ugyan olyan széles, de fehérrel és pirossal szegett sötétzöld szalagon balmellükön viselik.

A Magyarország kormányzójától kapott «dicsérő elismerés» látható jele egy, a fentleírtéhoz hasonló bronzérem, amelynek átmérője 30 mm. a fölötté levő koronáé 16 mm.

A másodízben kapott «dicsérő elismerés»-ért, az előbbivel egyenlő nagyságú, ezüstérem jár.

Ez a három kitüntetés, mint alakja és «Signum laudis» felírása is tanúsítja, teljesen a régi «katonai érdemérem» mintájára készült.¹ Célszerű lett volna *koronás* arany (ezüst- vagy bronz-) érdeméremnek nevezni őket, mert most könnyen össze- téveszthetők az alább sorrakerülő ezüst- és bronz- érdeméremmel.

Azoknak a polgári és katonai egyéneknek, akik valamely személyes bátorsággal végrehajtott tetteikkel különös érdemet szereztek, a másodszori «dicsérő elismerés»-ért járó *ezüst*-érem piros-fehér csíkos szalagon adományozható. Ez tehát körülbelül a régi I. osztályú ezüst vitézségi éremnek felel meg.

Végül az ezüst- és bronzéremérem 40 mm átmérőjű, de nincs fölötté korona. Mellső oldalán, domború nyomásban, hármass halmon, apostoli kettőskereszt áll. Fölötté «A hazáért» felírás, az érem hátsó oldalán pedig a magyar érdemkereszt jelmondata s az alapítás éve olvasható. Mind a két érmet, sötétzöld szalagon, a bal mellen kell viselni.

II.

A katonai szolgálati jel.

I. Ferenc József királyunk, a katonai szolgálatban effektíve eltöltött idő látható jeléül, 1849 szeptember 19-én tiszti és legénységi szolgálati jelet alapított. Eleinte mindakettőnek 2—2 osztálya volt. Több kisebb változtatás után 1890 március 12-én elrendelte a király, hogy a tiszti szolgálati jel ezentúl három osztályú legyen, amelyeket 25, 40 és 50 évi tényleges katonai szolgálat után lehetett megkapni. Ez az alap-

¹ A bronz katonai érdeméremet 1890 március 12-én alapította I. Ferenc József királyunk. Az ezüst katonai érdeméremet ugyancsak ő 1911-ben. A harmadik, a különös dicsérő elismerésért járó, nagy katonai érdemérem, már a világháború szülötte.

szabály 1913 augusztus 7-én annyiban módosult, hogy a II. osztályú jelvény ezóta már 35 évi szolgálat után járt.

Magyarország kormányzója, 1923 március hó 29-én kelt parancsiratával egy, a régi közös jelvényt pótló, magyar tiszti és legénységi szolgálati jelet alapított, amely már az újabban leszállított leghosszabb szolgálati időhöz alkalmazkodik.

Minthogy a legénységi szolgálati jel alakja a régi maradt, itt most csak az új tiszti szolgálati jelet ismertetjük.

Ennek — csakúgy mint a réginek — három osztálya van, amelyek 20, 30 és 35 tényleges szolgálati év után kaphatók meg. Az, aki a szolgálati jel valamelyik magasabb osztályát megkapta, az alsóbbat többé nem viselheti.

A szolgálati jel mindhárom osztálya homályos bronzszínű, egyenlőszárú, fémkereszt. Szalagja: piros-, keskeny fehér- és zöld- szegélycsíkkal.

A III. osztályú jelvény közepét a magyar szent korona fényes bronzból készült kisebbített mása fedi.

A II. osztályú jelvény közepét Magyarország cser- és olajággal övezett kis címerének, férfémből készült, kisebbített mása foglalja el. A keresztszárak szélével párhuzamosan, keskeny sötétzöld zománcbetét fut körül.

Az I. osztály jelvénye a most leírtól abban különbözik, hogy rajta Magyarország aranyozott kis címerét két angyal tartja, maga a kereszt pedig egy 20 mm hosszú láncszemen függ.

A szolgálati jel mindhárom osztályát a bal mellen kell viselni.

III.

Díszérem 35 évi hű szolgálatért.

Ez annak a díszéremnek az utódja, amelyet I. Ferenc József királyunk, 1898 december 2-án, 40 évi hű szolgálat látható jeléül alapított, olyanok számára, akik a tiszti szolgálati jelet meg nem kaphatták.

Az 1923 március 29-én alapított magyar díszérem homályos bronzszínű sárgafémből készül. Rajta a magyar szent korona domborművé mása látható, a korona alatt pedig ez a felírás: «35 évi hű szolgálatokért». Az éremből egy homályos bronzszínű fémkereszt ágazik ki, melynek ág- közeit ötször ívelt cserfalevél tölti ki.

Az érem a katonai szolgálati jel szalagján függ s helye a bal mellen van.

IV.

A Magyar Vöröskereszt érdemjele.

A világháborúbeli Vöröskereszt érdemjel utóda s az alapítás sorrendje szerint első az új magyar kitüntetések között.

Alapítását 1922 március 30-án határozta el Magyarország kormányzója, azok részére, akik — békében vagy háborúban — a Magyar Vöröskereszt céljainak előmozdítása körül, avagy a közjótékonyág terén, különös érdemeket szereztek.

Ennek az érdemjelnak három osztálya van, ú. m. :

- A Magyar Vöröskereszt érdemcsillaga,
- a Magyar Vöröskereszt érdemkeresztje és
- a Magyar Vöröskereszt érdemérme.

Az érdemcsillag egyenlőszárú, zöld zománcos kereszt, kifelé szélesedő szárakkal. Közepén fehér zománcos címerpajzs van, benne a genfi vöröskereszt, felette Sz. István aranykoronája. A

kereszt szárai között arany sugárkévék törnek elő. A kereszt ezüst csillagra van erősítve, amelynek hátlapján : «CRUX RUBRA HUNGARICA» felírás és «1922» évszám olvasható. Az érdemcsillagot, úgyszintén az érdemkeresztet és az érdemérmet is, a bal mellen kell viselni.

Az érdemkereszt ugyanolyan mint az előbbi, csak a csillag hiányzik alóla. Szalag nélkül kell viselni, éppen úgy, mint a magyar érdemkereszt III. osztályát.

Az érdemérem ellipszis alakú, aranyszegélyű érem, melynek zöld zománcmezejében fehérre zománcozott apostoli kettőskereszt áll. A kereszt függőleges szárának közepére a genfi vöröskereszt, efölé pedig Sz. István aranykoronája van téve.

Hátlapján «CRUX RUBRA HUNGARICA» felírás és «1922» évszám látható. Háromszög alakúra hajtott fehér selyemszalagja van, amelynek közepén keskeny piros és zöld sáv húzódik végig. Nők ezt a kitüntetést csokorba kötött szalagon viselik.

GYALÓKAY JENŐ.

VEGYES.

A dukafalvi és kucsini Duka-család.

Száz éve annak, hogy dukafalvi és kucsini Duka Tivadar, a kiváló magyar tudós, Görgey fővezér titkára, később a keletindiai angol hadsereg főorvosa, a család ősi birtokán, Dukafalván, napvilágot látott. Orvosi működéséről, továbbá Keletindia ismertetéséről és Kőrösi-Csoma Sándorról megjelent munkái külföldön is ismertté tették nevét és dacára annak, hogy a szabadságharc leveretése után már állandóan külföldön tartózkodott és ott is fejezte be sokat hányatott és érdemekben gazdag életét, magyar maradt ő a szó legszorosabb értelmében, hazáját mindig legelőbbre helyezte, minek bizonyásgául tudományos kutatásai és gyűjtésének legszebb anyagát hazájának, Magyarországnak küldötte. Születésének százéves évfordulója alkalmából időszerűnek találok, hogy e nagy magyar leszámazását és családjának történetét ismertessem, különös tekintettel arra, miként vált ketté e család az angol és magyarországi ágakra.

A Duka-családról Nagy Iván is mint Sáros vármegye egyik legrégibb családjáról emlékezik meg, mely a nevet adó Dukafalva községnek 1884-ig birtokában volt.¹ A családról egyébként a XIV. századtól kezdve vannak már feljegyzéseink, leszámazását pedig a XIV. században élt Duka Fülöpötől Sáros vármegye 1882-ben igazolta.²

Duka Fülöpnek fiai voltak Tamás és Benedek, akik birtokaikból 1479-ben a leánynegyedek kifizették.³ Tamásnak két fia volt: István, aki leszámazók nélkül halt el és György, aki egykorú okmányok szerint 1490-ben sárosvármegyei alispán és várkapitány volt. 1492-ben zálogba veszi Kálnássy Györgytől ennek a sárosmegyei Nagy- és Kisterenyén, Nagyfaluban, Tarnón és az abaujmegyei Baktán fekvő részirtokait.⁴ Ugyancsak ez a György ellentmond Csarnó beiktatásánál 1519-ben.⁵ Ennek fiai voltak Ferenc és Simon, utóbbi 1503-ban Zalánvári kapitánya. Ez az ág kihalt.

Fülöp másik fiának Benedeknek fia volt Péter, aki nővéreivel Ilona, Bora és Zsófiával együtt Pozsonyban 1578 április 12-én Rudolf királytól újított címeres nemeslevelet kapnak. Ennek a D. Péternek öt községhen 15 jobbága van.⁶ A család Pétertől és nejétől Körtvélyessy Erzsébettől terjedt tovább.

Az adományozott címer leírása a következő: zöld dombon oldalán fekvő kivont kard, mely fölött sárga udvarban — a dombon hegyével álló nyíl és íj között — lebegő sisakos szembenéző fő. A pajzs feletti sisak koronájából kinövő vörösruhás kar nyilat tart. Takarók: ezüst-vörös, arany-kék.

Az 1786-ban elhalt Duka Jánostól és feleségétől, Kükemezey Annától született János és István fiaikkal a család két ágra szakadt, melynek egyikéből — miként látni fogjuk — származnak az angolországi Dukák.

¹ Nagy Iván: Magyarország Családai XIII. 208. 1.

² Legrégibb eredeti nemesi levél a leleszi konvent-levéltárában.

³ A család közlése.

⁴ Turul. 1905. 159.

⁵ 1519. Zemplén m. levéltára.

⁶ Adal. Zemplén m. tört. III. 298.

Duka Jánosnak Boros Zsuzsammával kötött házasságából született Ferenc (Pelején birtokos) és Sámuel sárosmegyei esküdt, akinek 1822-ből a címeres pecsétje is megmaradt.⁷ Sámuel 1830. VII. 26-án végrendelegzik Szepsiben.

Ferencnek ismét, kinek Szeghy Janka volt a felesége, három fia született és pedig: Tivadar, Ferenc és Albert.

Duka Tivadar 1825 június 22-én Dukafalván született. 1844-ben táblai esküdt.⁸ 1848-ban a magyar minisztérium tisztviselője, kit kiváló tehetségéért már Széchenyi István is nagyon dicsért. A szabadságharc idején Görgey tábornok mellett teljesített szolgálatot mint hadnagy. A budai ostrom sikerében neki is nagy része volt. A szabadságharc leveretése után külföldre kellett szöknie. Drezdába, majd Párisba s innen Londonba ment, ahol az orvosi egyetemre iratkozott be. Már fiatal korában kellett a sors kemény megpróbáltatásait végigszemlénie, sokszor mint egyszerű napszámos dolgozott, hogy mindennapi kenyerét megkereshesse, miglen letette orvosi szigorlatát, majd Keletindiai ezredorvossá nevezték ki. Hosszú éveket töltött itt és mindenütt ismertté vált nagyszerű gyógyító erejétől. Nevét híressé is tette azzal a sok növényi gyógyszerrel, amelyet Európába is elküldött és amellyel sok-sok ember életét mentette meg, de szerénysége sohasem engedte, hogy valamely gyógyszert is a nevére nevezzenek el. Amikor ezredesi ranggal nyugalomba ment, Európába tért vissza, majd Viktoria angol királynő magához hívta és udvari orvosává nevezte ki. A Magyar Tudományos Akadémiának levelező tagja, a londoni kir. egyletnek és még egyéb más társulatnak volt a tagja.

Tivadar Angliában vette nőül Taylor Annát, akitől két fia született: Ferenc és Albert. Mindketten Angliában nőttek fel, ott nősültek, előbbi feleségül vevén Tovey Mária Lujza (Lord Hamilton leánya), utóbbi pedig Storey Anny angol nőt.

Albertnek, aki katonaeorvos Sidneyben, Storey Annyval való házasságából egy Róbert nevű fia született.

Mint látjuk tehát, a család egyik ága Duka Tivadar révén Angliába származott át, angol állampolgárságot is nyert, így alapítván meg az angolországi Duka-családot.

Azonban térjünk át most arra, hogy mi maradt fenn a családból Magyarországon és miként terjedt ez tovább.

A fentemlített 1786-ban elhalt Duka Jánosnak második fia István volt. Ennek Láng Borbálával kötött házasságából származott József, aki Eperjesen főbíró és ügyvéd s itt veszi feleségül Jelenik Terézt, Jelenik István és Fekete Eleonóra leányát.

E házasságból négy gyermek származott és pedig: 1. Róbert huszárezredes, neje Laimer Marianne (Ausztíriából), Laimer von Flachenberg ezredes és báró Arbter Lujza leánya, leányuk Emmy. 2. Ferdinánd, aki 1848-ban honvéd, később a közös hadsereg 19.

⁷ Orsz. lt. Táblai osztály. Fasc. 160. No. 2591. de 1822.

⁸ Orsz. lt. táblai osztály. Fasc. 204 No. 93 de 1844. ebből a korból a címeres pecsétje is megmaradt.

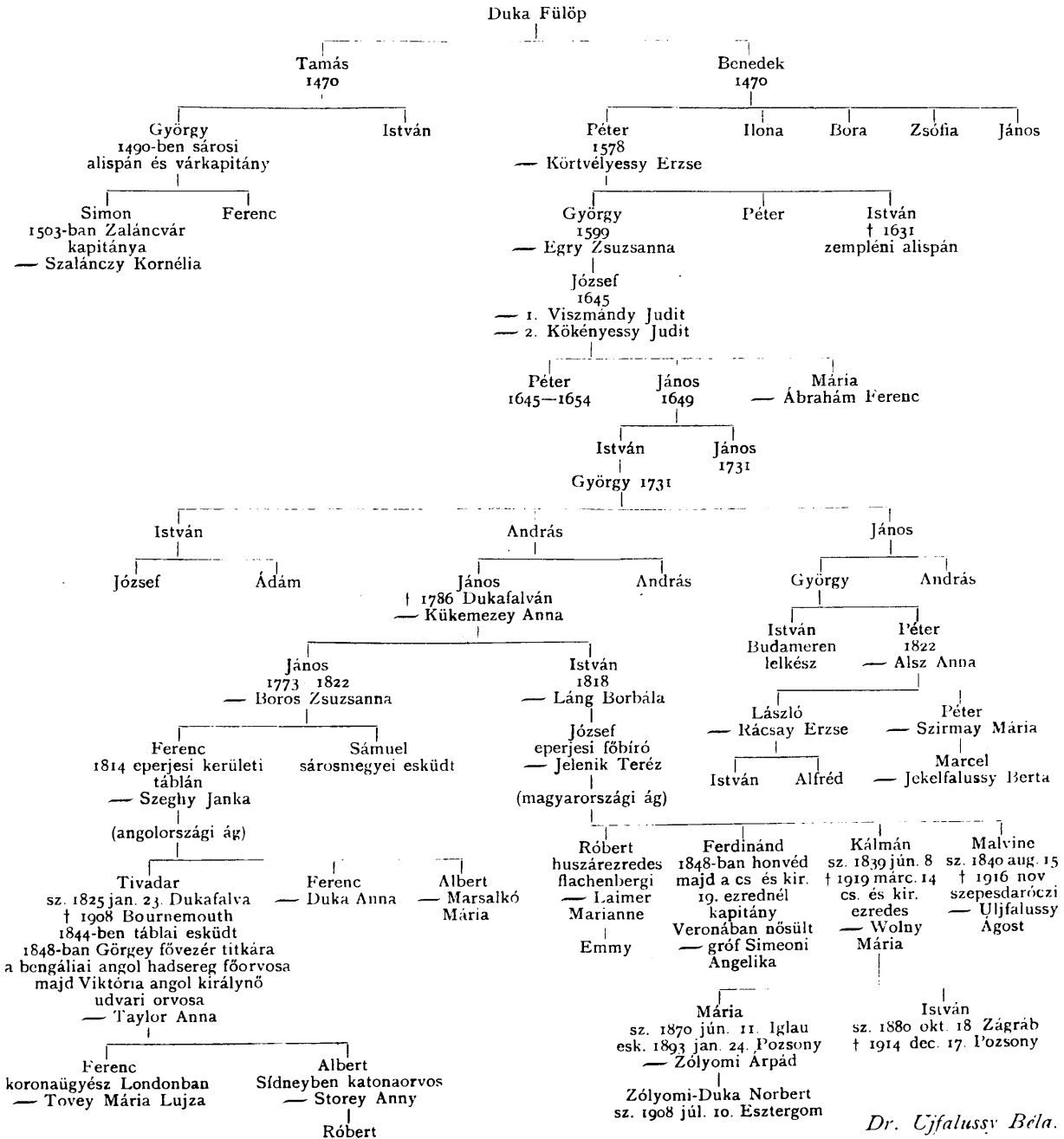
ezredénél kapitány lett. Veronában nősült, hol Simeoni Angelika grófnőt vette feleségül. Gyermekük nem volt. 3. Kálmán, született 1839 június 8-án Eperjesen, meghalt mint nyug. cs. és kir. ezredes 1919 március 14-én Pozsonyban. 4. Malvine, férje szepesdaróczi Ujfalussy Ágost.

Az előbb említett Duka Kálmánnak Wolny Máriával kötött házasságából két gyermeke született: István és Mária. István 1880 október 18-án született Zágrábban, magtalanul halt el 1914 december 17-én Pozsonyban. Máriának pedig férje Zólyomi Árpád,

akitől Norbert nevű fiuk született 1908 július 21-én Esztergomban.

Miután Kálmán egyetlen fiával Istvánnal a Dukacsalád magyarországi ága kihalt, Öfelsége I. Ferenc József 1916 április 25-én kelt legmagasabb elhatározásával megengedte, hogy Duka Kálmán, nevének és nemesi jogainak átruházásával, a Zólyomi-Duka kettős név használatával örökbefogadja vejét, Zólyomi Árpád cs. és kir. ezredest.

Igy marad fenn a család Magyarországon a Zólyomi-Duka egyesített névvel.

A Kossuth-család lengyelországi ágáról

a Turul XXXVI. (1918–21) kötetében *Tóth László* egy Angliába szakadt Kossuth-ivadék közlései alapján, érdekes adatokat tett közzé s egyúttal adta a Kossuth-család lengyelországi ágának leszármazási tábláját is. (35. l.) Az alábbi levél, melyet Kossuth Hippolit és Romuald 1844 július 17-én intéztek Varsóból Kossuth Lajoshoz, a Turulban közölt adatokkal nem egyezik ugyan, úgy látszik azonban, hogy mégis hitelesebb adatokat tartalmaz, mint W. R. Kossuth jóval később kelt tudósítása.

A levél, melynek eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött Kossuth-iratok közt található, a következőképen hangzik:

Gnädiger, Hochzuverehrender Herr!

Unser gegenwärtiges Schreiben werden Sie wahrscheinlich mit Verwunderung empfangen; doch — es ist uns um die Erreichung eines höchst wichtigen Zweckes zu thun, so dürfen wir also keine Hindernisse scheuen und wagen es deshalb Sie mit Folgendem zu belästigen.

Wir stammen von einer ungarischen Familie ab, und da wir im Königreiche Polen geboren sind, so können wir unser jetziges und künftiges Schicksal nur auf den hiesigen Gesetzen begründen und dazu ist uns die Beweisführung unserer adeligen Herkunft unentbehrlich. — Wir zwei Brüder *Hipolit* und *Romuald von Kossuth* sind die einzigen dieser Familie, die sich im Königreiche Polen befinden: *Hipolit* der Aeltere ist verheirathet, Vater von 4 Kindern und im Ministerium des Innern als Bau-Inspektor angestellt, *Romuald* der Jüngere ist 25 Jahre alt und arbeitet im Ingenieur-Corps. — Unser Grossvater *Franz von Kossuth* war Besitzer des Gutes *Koszyce* und Rittmeister der k. k. ungar. goldenen Husaren; derselbe hat sein Vaterland, das Königreich Ungarn ohngefähr im Jahre 1793 verlassen und ist nach Polen gegangen. Seine zwei Söhne *Johann* und *Joseph* hat er mit sich genommen, die zwei Töchter aber, — deren Vornamen uns unbekannt ist, hat er nebst seiner Gemalin *Krzywicka* von Hause in Ungarn zurückgelassen. *Johann* ist in Polen geblieben, *Joseph* hingegen ist in k. russische Dienste getreten und, ob er noch lebt oder nicht, ist uns unbekannt. *Johann* hat zwei Söhne gehabt, namentlich uns beide Unterschriebene: *Hipolit* und *Romuald*. Warum unser Grossvater, *Franz von Kossuth*, sein Vaterland verlassen, haben wir, weder von diesem, noch von unserem Vater (der ebenfalls schon verstorben ist) erfahren können und dasjenige, was wir oben angeführt haben, ist uns in unserer Kindheit von unserem Vater erzählt worden, so wie wir uns auch sehr wohl noch zu erinnern wissen, dass vielfältig die Rede davon gewesen ist, Sie *Lajosza* — wären der leibliche Bruder unseres Grossvaters *Franz von Kossuth*. Uebrigens haben wir keine schriftlichen Beweise über das, was eben gesagt worden, nachzuweisen.

Da es uns lediglich nur darum geht, durch Nachweisung unseres Erbadels unsere Laufbahn in den hiesigen königl. Diensten verbessern zu können, so erdreisten wir uns, Sie, Hochzuverehrender Herr gehorsamst darum zu bitten: uns einen gültigen schriftlichen Beweis von unserem Adel gütigst mittheilen zu wollen.

Gnädigster Herr! Als Waisen erwarten wir in einem fernen Lande auf Ihre Hilfe. Möchte doch Ihr Edelmuth, dessen Ruf bis zu uns gedrungen, möchte er Sie doch leiten, uns die Mittel an die Hand zu geben etwas zu dem Glanze des alterthümlichen ungarischen Namens *Lajosza de Kossuth* beitragen zu können. Beehren Sie uns gütigst mit ein paar Zeilen, diese werden uns die Ueberzeugung einflössen, es sei die Stimme des Grossvaters, der zu seinen Enkeln und Enkelkindern spricht.

Wir empfehlen uns Ihrer gnädigen Gewogenheit und verbleiben mit tiefsten Hochachtung und Ehrerbietung

Ihre ganz ergebenste
Hipolit de Kossuth,
Romuald von Kossuth.

Warschau, den 17ten Juli 1844.

Die Adresse:

Romuald von Kossuth,
Warschau, Tamka-Strasse No 2865, in der Wohnung
des Obersten Urbanski.

Lukinich Imre.

Dalkai Hathalmi Lázár címeres levele 1517.

Alapjában nem új adat, mert csonka másolathól közli már *Aldásy Cimeres* levelek II 1. 80. l., de ez némileg ferde képet ad az adományosról. A M. N. Múzeum (Mednyászkgyűjt. 327. sz.) vázlatlalt kísért XVIII. sz. másolata teljesebb szövegét őrizte meg az eredeti oklevélnek, sőt tájékozást nyújt Lázár úr személyéről is... *«animadvertentes vitae integritatem, morum gravitatem, in rebus agendis ingenii dexteritatem, et Marte militari peritiam, quibus et bello et pace claruisti, defendendae patriae in confiniis militans servitia praecleara et utilia per multos annos parasti patrio solo liberisque relictis...»* Noha a további szövegből kitűnik, hogy nemesi jogainak birtokában van, előkelő ősökre és fényes családra tekinthet, a címert mégis csak egymaga kapja, atyafisága, gyermekei, neje névszerint nincs említve.

A címer első leírásából hiányzik, de megvan *Mednyászkynál*, hogy a királyi kancellária ezúttal nem birodalmi stílusú, hanem magyar módra a szöveg élére festett címeres levelet állított ki *«quae omnia in fronte praesentium litterarum nostrarum artificii manu depicta sunt et distinctius efficta cernuntur.»* A címer leírása és szimbolikája után a király új exordiumban még *pallosjogot* is adományoz Lázárnak, e szavakkal: ... *«ut major gratiae nostrae munus tui, tuique haeredibus et posteris universis obvenisse gaudeas... annuimus praesentibus plenariam facultatem ut tu tuique haeredes in territorio bonorum ubi vis patibulum, rotas, palos et aliorum tormentorum genera erigere etc... valeant.»* A rokonság tehát ebben is mellőzve van, mintha az új ágnek szakítását a multal, maga a király is szankcionálná.

A család ezzel valóban ketté vált. Az egyik, még pedig az idősb ág az újabb szerzeményű *Hathalom* birtokában ezt tartotta előnévnek, míg a *secundo* generatúrás Lázár az ősi, *Marcali örökségből* nyert, *Dalka* (ma *Dáka*, *Veszprém* m.) ura maradt, de fia, még inkább unokája, ezt is elhagyta hadiszolgálati folyamán.

Hathalmi György a címerszerző unokája (1567) semptei várnagy előnévvel nem él. Neje, Némái Kolos Ambrus leánya, 5 gyermeke által az Amade-, Szerdahelyi-, Kubinyi-, Bossányi-, Bucsányi-családdal jut rokonságba, birtokot szerez a Felvidéken, de megerősödni nem tud. 1594-96-ban két fia elesik, a harmadik fiatalon hal el, ezért unokája urát Thanhauser Honoriust adoptálja, felvéteti vele nevét, de ez az ág még előbb veszett ki, 1635 után pedig teljes magszakadás állt be. Nagy Iván V. 69. l. adatai ilyen értelemben helyesbítendők, azzal, hogy az ott leírt címer a dalkai ágat nem illeti, erre Áldásy id. m. alkalmazandó.

A dunántúli törzs túlélté ugyan elszakadt ágát, igényt is támasztott ott a hagyatékára, de erősebb levén leverí a női jog, célt nem ért. Az eredeti címeres levél 1739-ben a Géczy-cs. birtokában volt Garamszegen, amikor Kis-Bossány és Űrményke miatti perben bemutatták Kubinyi jogon való igényük igazolására, amely Hathalmi György leánya Zsófia, férj. Tóthi Lengyel Istvánné útján jött létre 1631-ben.

A család bővebb, bár nem teljes leszármazását a M. N. Múzeumk ézirattára őrzi. Tabellae genealogicae etc. Fol. lat. 3861. pag. 59. *Ernyey József.*

Magyar címerkirály kinevezési oklevele.

A középkori magyar heraldikához érdekes adatot nyújt az utóbb közölt oklevél. Magyar címerkirály kinevezését foglalja magában és tudtunkkal az egyetlen ilyen tartalmu oklevél, mely a középkorból reánk maradt.

A herold-intézményről a heraldikai kézikönyvek többé-kevésbé részletesebben megemlékeznek. A külföldi irodalomból elég legyen csak Seylernek Geschichte der Heraldik c. művét említenünk, míg a magyar irodalomban báró Nyáry Albert foglalkozik vele A heraldika vezérfonala c. munkájában. Részletesebben szól a herold-intézmény szervezetéről, mely tanoncokat, heroldsegédeket (poursuivantes, Perseveranten) és heroldokat foglalt magában, míg az egésznek élén a főherold, heroldnagy állott, kit egyes országokban a címerkirály (roi d'armes, Wappenkönig) elnevezéssel illettek és aki rendszeren az ország nevééről, címeréről vagy az illető uralkodó akaratából választott melléknevet viselt. Magyar heroldról, illetve címerkirályról a középkorban Nyáry nem tesz említést és Bárczay Heraldikájában sem szól ilyenről. Pedig, amint ezt oklevelünk mutatja, az intézményt, legalább a XV. század elején nálunk is ismerték, nálunk is megvolt a heroldok és perseverantok testülete, melynek élén a címerkirály állott, a nélkül, hogy részletesebb adatokkal rendelkezni.

Az oklevelet Zsigmond király 1412 július 8-án Budán adta ki és vele Königsberg Jánost Magyarország részére az összes magyar heroldok és perseverantok élére címerkirálynak nevezi ki és neki az »Ungerland« melléknevet adományozza. Az oklevél szövegét Zsigmondnak a bécsi állami levéltárban őrzött birodalmi iktatókönyvei közül az E jelzetű tartalmazza a 31. lapon.

Receptio Johannis Kunigsberg in Regem armorum.

Wir Sigmund etc. Emb[ieten] etc. ut supra proxime. Wie wol unser kuniglich gemute ǒn underlasse beladen ist aller unser undertane und getruen fride und

gemach und frumen zu bestellen, ydoch so ist daselb unser gemute under andern unser empsikeite sorgen, me flissig willig und geneiget, alle die, die mit iren steten diensten redlich und erbeitsame alle zijte befunden sind, und sunderlichn die Kunig, fursten und herren houe und ouch Ritterliche gescheffte in verren und wyten landen gesucht haben und suchen dorynne mit den werken erkant und in allen handlungen biderbe und warhafftig erfunden sind, einen iglichen in sinem wesene zu furdern und mit sunderlichen unsern kuniglichen gnaden gnedichlichen zu bedenken wann sich nu unser liber getruer Johan Kunigsberg den wir furbass ungerlant genant wollen haben, ein kunig der wapen in manchen landen wo dann Ritterschaft verhauffet was und Ritterliche sache und getate besthaben geflissen hat und noch flisset zu sin, alsverre er mag sins amptes eigenschafft zu üben und wann er alle sin lebtage getrue biderbe warhafftig und redlich erfunden ist, als uns dann der Erwidrig Ertzbischoff zu Colln des heiligen Romischen Richs in ytalien Ertzkantzler unser lieber Neue und Kurfurste verchriben hat und nemlich wan er solich biderbkeit warheit und redlikeyt und ouch guten gelouben, biss in sin alter bracht hat und im Ritterschafft erkennet und sins ampts recht, wol kan als wir dann des alles von gloubhafftigen luten wol underwyset sin dorumb das alles gnedichlich betrachtet und ouch angesehn, des vorgenannten Fridrichs Verschribung haben wir mit wolbedachtem mute und rechtem wissen denselben Johan ungerland, zu einem Kunig der wapen uber alle herald und Bersefand im unserm Kunigrych zu ungern gemacht und gesetzet machen und setzen in kraft diss briefs und begern dorumb von uch allen und ewr iglichem mit flisse wo er zu uch kommet, daz Ir In gütlich handeln und gunstlichen furdern wollet, durch unsern willen, wann doran bewyset uns ein iglicher sunderliche wollgevallen und behagliche. Dorzu meynen und gebieten wir ouch ernstlich allen heralden und Bersisanden wo Sy zusammen kommen daz Sy In als einen solichen Kunig der wapen halden und also eren solen als Sy In dann billich und gewonlich zuhalden und zu eren pflichtig sin als lieb In Sy sonst ungnad zu vermyden. Mit urkund etc. Data per omnia ut in proxime precedenti.

Ad manus dni Regis Johannes Kirchen.

[Datum Bude Anno dni etc. XII^{mo} proxima feria sexta post Udalrici.]

Königsberg Jánosról többet nem tudunk, azt sem, hogy miért esett Zsigmond választása éppen német származásúra. Ezt legfeljebb úgy magyarázhatjuk meg, ha felteszszük, hogy Zsigmond király előtt egy ily intézmény nem létezett hazánkban, s hogy Zsigmond azt szervezni akarván, annak élére olyas valakit nevezett ki, aki külföldi létére ezt az intézményt gyakorlatból ismerte és annak megszervezését külföldi (német) mintára könnyebben eszközölhette. Ez lehet talán az oka annak is, hogy ezt az oklevelet német nyelven állították ki és a birodalmi iktatókönyvekbe vezették be. Akárhogy áll is a dolog, az oklevél mindezenetké értékes adalék nemcsak heraldikánkhöz, hanem középkori királyi udvartartásnak történetéhez is.

Áldásy Antal.

Bonyodalmak a Vellesz armális körül.

E családról Nagy Ivánnak alig van adata, illetőleg csak annyit tud, hogy Komárom megyében lakott, bár címerét, vagy adományozását nem említi. A megyei monografiában még ennek sincs nyoma, viszont a Királyi Könyvekben csak az 1802-iki évi nemesség megújításáról van szó, ami magában is bizonyos nehézségeket involvál a régebbi nemességi jogok gyakorlása körül, ennél fogva alkalomszerű lesz erről a dubiózus armálisról néhány szót ejteni két hiteles barsvármegyei kiadvány nyomán. E szerint II. Ferdinánd 1623. évi szeptember 7-én Bécsben Vellesz Balázs és neje Szabó Heléna számára, kiemelve mindkettőt a közrendből, a következő armalist adja:

«Scutum videlicet militare erectum caelestini coloris fundum illius viridi campo occupante, in quo integer lupus naturalis suo colore effigatus posterioribus pedibus insistendo erecte stare, et cauda elevata, oreque hianti ac lingua exerta, et utrisque anterioribus pedibus protensis, sagitta fuscina per medium collum inhaerente telo transfixus ad dextram scuti partem tendere visitur. Scuto incumbente galeam militarem craticulatam, sive apertam regio diademate inter duo cornua bubalina, hinc rubro et candido, illinc caeruleo et flavo coloribus per medium discriminata, alium lupum mediotenus eminentem, et alioquin inferiori similem proferente ornatam. A summitate vero, sive cono galeae laciny seu lemniscis, hinc flavis et caeruleis, illinc vero candidis et rubris in Scuto extremitates sese diffundentibus, scutumque ipsum decenter exornantibus, quemadmodum haec omnia in principiis seu capite praesentium literarum nostrarum pictoris manu, et artificio propriis suis coloribus clarius depicta esse conspiciuntur...»

A család az oklevél kiállításakor Komáromban tartózkodott Burchardt-Vellesz néven, ügylátszik egyik őse szerint, mert még az adományos első szülött fiát is Burchardnak keresztelték. 1689-ben Bars vármegye Kis-Tapolcsányban tartott közgyűlésén feljelentéssel vizsgálatot tartott, miként jutott az «őreg német» Vellesz, aki holtanapjáig sem tanult meg magyarul, armálisához és Kisbélad birtokához, továbbá miért mulasztotta el az 1630-ik évi XXX. és 1655-ik évi XXXVI. t.-c. értelmében, tehát oklevele nyertétől kezdve, teljes 66 éven át nemessége kihirdetését még Bars vármegyében is, ahol ugyancsak régen birtokol? A kihallgatott tanúk valóban azt igazolják, hogy Vellesz annyira idegen volt, hogy sem magyarul, se németül, se tótul nem tudott. «Ördög tudja honnan származott.» Egyesek szerint Csehországból jött volna, de még cseh beszédje is hibás volt. Bars vármegye eleinte nem is igazolta a kifogásolt nemességet, főleg azért, mert az adományos annak idején elmulasztotta az előzetes honosítást. A védő-ügyvéd ezzel szemben arra hivatkozott, hogy a honosítást kifejezetten csak az 1630-ik évi XXX. t.-c. írja elő, tehát ez 1623-ban az armális nyeresékor még nem lehetett mulasztás. Különben is a család Komáromból Csongrádba, majd Sopronba került, az elsőszülött fiú Burchard is itt született, aki mint diák (körülbelül 1644 tájban) önként beállott katonának és utóbb gróf Götzen nehéz lovasezredében 25 évig szolgált, mint zászlótartó és ideje legnagyobb részét Tropauban töltötte. Ezt igazolta gróf Götzen is, hogy a deákot már mint nemes fiút vette fel ezredébe. Mind a mellett a vármegye a

másik kihallgatás alkalmával elévültnek és törvénytelennek mondta az armalist, noha elismerte, hogy a család nemesi jogaival valóban élt. A formális igazolás ügylátszik elmaradt, de a Vellesz-család ezután is gyakorolta nemesi jogait, fizette pl. az 1690. és 1701-ben kivetett nemesi taxát, résztvett az 1704. évi nemesi insurrectióban Forgách Simon alatt és nemesi jogát nem kereste senki, míg 1772-ben nemes Vály Péter följelentésére a vármegyének újból foglalkoznia kellett a Vellesz armális hitelességével. Ezúttal a helytartótanács is (1774) a dubiózus nemesek sorába vette és Bars vármegyének újból kellett investigálnia, de ezúttal bár föltételelesen mégis igazolta. Harmadszor 1801-ben valami peres ügyben kellett volna Vellesz Lászlónak igazolnia nemesi származását, mikor a vármegye Simonyi Simon alispán, Boronkay Ferenc főjegyző, Sembery, Litvay, Lipovniczky és Pállya szolgabírák hitelesítésével kiadja a vármegye jegyzőkönyveiben és levéltárában talált adatokat, közte a nemesi levélnek két hiteles megyei másolatát. Egyébként ez a peres ügy lett alapja az 1802. december 1-én történt végleges igazolásnak, illetőleg a nemesség megújításának, amiről lásd: Illéssy—Petkó: Királyi Könyvek, Budapest, 1895. 230. ol. (A hivatalos megyei másolatok Magyar Nemzeti Múzeum levéltára Odeschalchi iratok között.) *Ernyey Füzessy.*

Adalékok a Zákányiak genealogiájához.

A Turul 1924—25. évf. 26—28. lapján kiváló genealogusunk Daróczy Zoltán becses adatokkal egészíti ki dr. Wertner Mórnak a Turul 1913. évfolyamában közzétett a Zákányiakat tárgyaló cikkét.

Arra nézve azonban, hogy az 1431—1444 közt élt zákányi Bodiszló László tényleg a Miklós fia lett volna, sem Wertner cikkében, sem az említett kiegészítésekben nem találunk okleveles bizonyítékot.

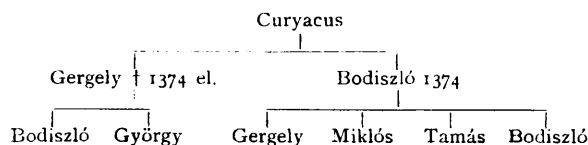
Mindazonáltal Wertner állítása helyes. Ezt igazolja a M. N. M. Széchenyi könyvtárának Rajcsányi gyűjteményében őrzött okiratkivonat, mely szerint 1444 jún. 18-án «Ladislaus filius condam Nicolai dicti Bodislo de Zakan» megerősíti azon szerződést, melyet még elei a Marczaly-akkal kötöttek.

Nincs bizonyítva azonban Wertner azon állítása, hogy a szóbanforgó Zákány László anyja, illetőleg a Zákány Miklós felesége a Báthory László leánya lett volna.

Wertner adatát a Fejér C. D. IX V. kötetének 262., illetve X IV. kötetének 851. lapjain között 1378-ból kelt királyi oklevélből veszi, melyben Báthory Bereczk fiának Lászlónak egyik névszerint meg nem jelölt leánya, a «Bodislo de Groadich», illetőleg «Bodislo de Gradich» fiának Miklósnak nejeként említetik.

Ebből azonban még nem következik az, a mit, a mint már említettem, Wertner következtet.

U. i. ha megtekintjük a Corbaviaiaknak I. Lajos királyunk 1374. évi nov. 22-ről kelt adománylevelében (Ért. Tört. Tud. Kör. XX. évf.) foglalt leszármazását:

s tekintetbe vesszük azt, hogy Zákányt 1379-ben (Vjesnik 1911) Corbaviai Bodiszló, a néhai Gergely fia és Curyacus unokája kapta, s hogy 1380 jan. 28-án ezt az adománylevelet Bodiszló özvegye s fia Miklós iratták át, akkor kitűnik, hogy mindkét ágon nemcsak egy-egy Bodiszló, de mindenkinek egy-egy Miklós nevű fia is élt nagyjában u. a. időben. A lényeges különbség a két Miklós közt azonban az, hogy az egyik, a Zákányi, 1380-ban még fiatal, míg az egy nemzedékkel feljebb álló másik Miklós már 1378-ban idősebb ember volt.

Végül — s ez a döntő — Zákányi Bodiszló fia Miklós 1411-ben még él (Csánky II. 584. l.) Groadichi Bodiszló fia Miklós ellenben nem, mert neje, a Báthory László leánya már 1409-ben özvegyként szerepel (F. C. D. X IV. 687. l.).

Az a Báthory leány, a kiről Fejér oklevele megemlékezik, s a ki már 1355-ben 5 testvérével együtt élt, nem volt tehát a nála jóval ifjabb Zákányi Miklós felesége.

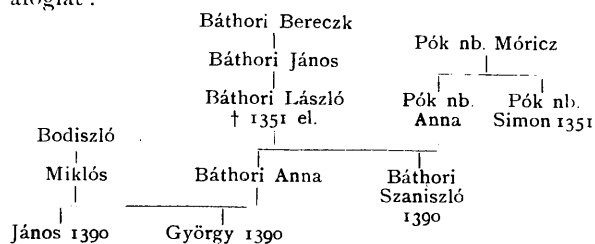
Erre mutat az alább ismertetendő okmány is.

Ebben (M. N. M. Rákóczi lt. C. 21. F. I. No 4.). 1466-ban Pálóczi László országbíró tudatja, hogy ruszkai Dobó Domokos Veronika nevű neje nevében, aki Báthory Tamás leánya volt, Jakchy Krisztinától a kusaly Jakchy László és felesége Anna lányától, belteki Drágffy Miklóst megidézettette, azért, hogy bizonyos okmányokat, melyek feleségét illetik, tőle visszakapjon. Miután Drágffy Miklós beleegyezett, hogy Dobó Domokos a kérdéses okmányokról másolatot kapjon, Pálóczi országbíró azokat ki is adta.

A másolatban kiadott okmány voltaképpen Bebek Imre volt országbíró 1390-ből kelt levele, melyben az olvasható, hogy a midőn a Báthory Szaniszló és a (Pók nb.) Simon bán fiai közti perben az utóbbiak képviselője Lajos király 1367. évi kiváltság levelét bemutatta, arról *János és György, a Miklós fiai*, Bodiszló unokái átiratot kértek és kaptak is.

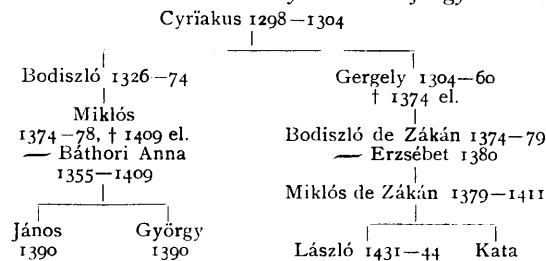
Maga ez az 1367. évi okirat azon ismeretes egyezséget írja át és erősíti meg, melyet (F. C. D. X IV. 847. l.) 1351-ben Pók nb. Simon nővérével Annával Báthory Lászlóval kötött, s melynek eredményeképpen Somlyó az Anna, s általa azután a Báthoriak kezére került.

Az okmány megadja pontosan a következő genealogiát:

Megtudjuk tehát, hogy Bodiszló fia Miklósnak Báthory Anna volt a felesége, a gyerekei pedig János és György.

Ezek után a Corbaviaiak helyes családfája így alakul:

Az idézett Rákóczi levéltárbeli okmányból következtetni lehet azt is, hogy a kusalyi Jakchy László neje Anna vagy magával Pók nb. Annával, vagy pedig ennek a leányával Báthory Annával azonos, valószínűleg az utóbbival, miután az 1385-1435 közt élt Jakchy László korban közelebb áll Báthory Annához, mint az utóbbinak 1330 körül születhetett s 1351-ben már férjvel levő anyjához.

Wertner is azt állítja, hogy a kérdéses Jakchy László neje Báthory lány lett volna. (Turul XVIII. évf. 10. lap.) Sajnos, nem mondja meg, hogy ezen adatát honnan vette.

A fentiekkel a Corbaviaiak szóbanforgó ágának genealogiája végérvényesen kimerítve nincs ugyan, de remélhető, hogy dolgozatom kutatóink figyelmét a kérdésre tereli, s hogy így azután a még hiányzó okmányanyag is előkerül. *Keresztes Kálmán.*

HALOTTAINK

Újabb, súlyos veszteségekről kell beszámolnunk, melyek Társaságunkat és a magyar tudományos világot érték. A veszteségek sorában elsőnek *gróf Apponyi Sándor*-ról kell megemlékeznünk, a tudománykedvelő és művelő főúrról, kinek nevét a bibliografiai tudomány legjelesebb művelői között említik nemcsak hazánkban, de a külföldön is. Megbeesülhetetlen értékű könyvgyűjteményét néhány hónappal halála előtt valóban fejedelmi nagylelkűséggel ajándékozta a magyar nemzetnek, mely hálája jeléül az ajándékozás tényét külön törvényben örökitette meg. Elvesztettük *Babics Fózsefet*, az igazi magyar nemes úrnak mintaképét, ki ritka érzékkel bírt a magyar történet-tudomány iránt, kinek nevét a Magyar Történelmi Társulatnak ajándékozott nagyértékű történeti könyvtára örökíti meg. Elköltözött sorainkból a patriarchai

kort elért *Szentkláray Jenő*, a magyar délvidék történetének egyik legalaposabb ismerője, ki munkáinak és oklevélkiadványainak egész sorával járult hozzá a déli részek történetének ismeretéhez. Elvesztettük *gróf Zichy Agostont*, a régi Magyarország közéletének egyik kimagasló alakját, ki az elsők között volt, ki Társaságunk megalapításakor annak tagjai sorába lépett, és végül *Zsilinszky Mihályt*, a magyar protestantizmus történetének nagyszorgalmú íróját, aki több mint negyven éven keresztül szolgálta a magyar tudományos és kulturális életet, a tudomány terén csakúgy, mint a közéletben. Elköltözésük fájdalmas veszteség Társaságunkra, mely erkölcsi és tudományos téren tekintélyüknek oly sokat köszönhet. Emléküket mindenkor kegyelettel fogjuk megőrizni!

SZAKIRODALOM.

Szentpétery Imre: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának megbízásából szerkesztette, — I. kötet 1000—1270. I. füzet. Budapest, 1923. Kiadja a M. Tud. Akadémia. 42. XVI., 176. l.

Nehéz körülmények közé jutott tudományos életünk egyik legbiztosabb jelensége a magyar történettudomány egyre jobban elmélyülő művelése. Nemcsak a feldolgozásokat, de a forráskiadványokat is értjük. Míg a Magyar Történelmi Társulat az újkori források feltárásán buzgálkodik és szerez messzekiható érdemeket, addig a Magyar Tudományos Akadémia inkább a középkori kútfők kritikai megrostálásán fáradozik. E téren az Anjou-, Zsigmond-, Hunyadi- és Jagellokori forráskiadás az eddigi kutatás által felhasználatlan anyag nagy tömegének felderítésével kecsegtet. Az Árpádkorra azonban nem várhatjuk jelentékeny mennyiségű új anyag felfedezését. Itt az eddigi kiadványokból is ismert — sok esetben sokszorosan publikált forrásanyag kritikai megrostálása a feladat. Túlságos optimizmus volna azt hinni, hogy Középkorunk megismerésére nincs több tennivalónk. Sőt eddigi ismereteink a legtöbb kérdésben s a korszak teljes képére vonatkozóan is, revízióra szorulnak. Azonban az új — a történettudomány mai színvonalán álló — összefoglaló, vagy részletfeldolgozások előfeltételei nagyrészt már a tudomány rendelkezésére állanak. Az Árpád-korszak elbeszélő kútfői körüli legújabb eredmények tisztázták e kútfők forrásértékét, s e forráskritikai eredmények megfelelőjeképp, ezekkel csaknem egyidőben kapta meg a tudomány *Szentpétery* monumentális regesztákiadványában e kor oklevél-anyaga legnagyobb részének kritikai értéklését is. Igaz, hogy e gyűjtemény nem foglalja magában az Árpád-kori oklevelek egész anyagát, hanem csak a királyi kiadványokra szorítkozik, mégis, a királyi oklevelek tévén ki e korszak okleveleinek nagyobb és jelentősebb részét, döntő jelentőségű a történeti kutatás számára.

Szentpétery regesztagyűjteményének főcélja a királyi oklevelek kritikai értéklése, amit főképp az Árpád-kori oklevélpublikációk tökéletlen volta tett szükségessé. Ezek ugyanis, noha feltárták majdnem az egész Árpád-kori anyagot, de ezt túlnyomó részben minden kritikai rostálás nélkül, elavult kiadásban adják elének. *Fejér* Codex Diplomaticusát például, kritikai eljárások mellőzése mellett, másod-, harmadkézből másolta legnagyobbbrészt a *Hevenesi-* és *Kaprinay-féle* másolatgyűjteményekből, s ez magyarázza legfőképp e mai napig nélkülözhetetlen oklevéltárunk nagy fogyatékosságait.

Szerző tehát, kapcsolatban a regeszták készítésével, az eredeti oklevelet kereste fel — amennyiben ez u. i. lehetséges volt — s az egyes darabokon külön-külön alapos kritikát gyakorolt. Az így feldolgozott anyag regesztái aztán időrendi sorba foglalva, királyok szerint tagolva kerültek kiadásra. Az egyes regeszták után — melyek a tartalom rövid kivonata mellett elhagyva a formális részeket, feltüntetik az általános történeti szempontból nevezetes szereplők, s a tanúk respektíve a felsorolt tisztviselők neveit, eredeti helyesírásban — következnek az illető oklevél esetleges őrzési helye, majd későbbi átiratai, kiadásai s végül teljes irodalma, szerző kritikai ítéleteivel, míg a kiadatlan oklevelek e felsorolt leírások mellett teljes szövegükben is közölve vannak.

Felesleges hangoztatni, hogy az illusztris szerző tíz évi fáradságos munkájának eredménye emberileg tökéletest adott, mind kritikai, mind edicionális tekintetben. Amellett, hogy feladatát oklevéltani szempontból fogta fel — innen az anyagnak a királyi oklevelekre: egy oklevéladó fórum kiadványaira való korlátozása — szerző a történetkutatónak tett szolgálatot. Csak, akinek volt már alkalma saját munkájához felhasználni ezt a nagyszerű kiadványt, tapasztalhatta annak páratlan előnyeit. Felmenti a kutatót a megbízhatatlan oklevéltárakban talált oklevelek külön vizsgálatától, ami eddig elkerülhetetlen volt, s a legegyszerűbb útbaigazítást adja az egyes darabok egész kritikai irodalmának, a legtöbbször saját ítéleteivel döntve el a hitelesség kérdését. Nem lehet elégszer ismételni azt az általánosan hangoztatott óhajt, hogy minél előbb jelenjen meg e valóban hézagpótló és nélkülözhetetlen publikáció folytatása.

Bartoniék Emma.

Hajnal István: Írástörténet az írásbeliség felújulása korából. Budapest, 1921. (173. l. XXIII. tábla.)

A kedvezőtlen körülmények megakadályozták eddig, hogy ez irodalmunkban úttörő kísérlettel foglalkozzunk; olyan figyelemreméltó jelenségnek tartjuk azonban, hogy még ma is érdemesnek látszik reá visszatérni.

A XII—XIII. századi oklevélírással foglalkozik a szerző, s e kort azért nevezi az «írásbéliség felújulása» korának, mert szemben a X—XI. századokkal kezdtek megbecsülni az okleveleket s ennek következtében több oklevél is készült. A X—XI. századok a kolostori kultúra korszakai voltak s a kolostorok lakói elsősorban könyvirással foglalkoztak. Ennek eredménye a könyvirás elterjedése volt, amelyet min-

den nehézsége ellenére oklevelek írására is felhasználták. A XII–XIII. századok új kulturát teremtenek, melyek székhelyei a városok s az azokban keletkezett egyetemek. Ennek az új kulturának új oklevélírás felelt meg s ezt az új oklevélírást tette vizsgálat tárgyává a szerző.

Vizsgálatait részben eredeti oklevelekre, részben oklevélhasonmásokra alapította. E közben az írárok jellegét nem csupán nagy vonásokban, hanem aprólékos részletekben is elemezni törekedett, amire könyvében egész sereg bizonyítékot találunk. Vizsgálatai arra a meglepő eredményre vezettek, hogy a XII–XIII. századi magyar oklevélírás és az egykorú francia oklevélírás ugyanazon jelleget mutatják.

E tünet magyarázatát az oklevélíró papokban találta meg, kik az akkori világhírű hittudományi főiskolában, a párizsi egyetemen tanultak s onnan nem csupán hittudományi ismereteket, magisteri címet, hanem sajátos írásjellegét is hoztak magukkal, amely a hazai királyi kancelláriában divattá lett. E magyarázat érdekes perspektívát nyújt az akkori kulturális viszonyokra s tagadhatatlanul elfogadható elméletnek látszik.

Ezzel szemben azonban aggályaink is vannak, amelyek a felsorakoztatott paleográfai érvek nem tudnak ellensúlyozni. Ilyen elsősorban az, hogy a XII. századból aránylag kevés oklevelünk maradt s azok egy része is könyvirással van írva, tehát a XII. századra nézve nélkülözzük az elegendő magyar oklevelés anyagot. Ezenfelül a szerző elméletének érvényessége esetén nem csupán az írásban, hanem az oklevelés formulákban is azonosságokat kellene találunk. Érezte ezt a szerző is s megkísérelte ennek a kimutatását, inkább csak általánosságokat mond azonban, amelyek nem kielégítőek. Végül a könyvirással is foglalkoznia kellett volna, mert a könyvirás megtanulására több alkalmuk nyílt a párizsi egyetemen tanuló magyar papoknak, s mégis alig hihető, hogy e téren is azonosságot lehetne kimutatni. Amikor tehát nagy általánosságban elfogadjuk a szerző rendkívüli szorgalommal végzett megfigyeléseinek eredményeit s elismerjük, hogy a párizsi egyetemen tanult magyar papok sajátos írástípust hozhattak magukkal, amelynek nyomai okleveleinkben láthatók; kénytelenek vagyunk egyes részletekre vonatkozó aggályainkat fentartani, amelyekre a szerző kielégítő magyarázatot nem adott.

Formai szempontból végül kifogásolnunk kell, hogy sok magyartalanság, helyesebben idegenszerűség van a munkában, amelyeket el lehetett volna kerülni. Így nyilvános jegyzőt ír közjegyző helyett, benszülött iskolákat hazai iskolák helyett, általános érvényű írást közhasználatú írás helyett, oklevelezést oklevélbe foglalás helyett stb. Sok német munkát olvasott s ezek hatásától nem tudott szabadulni. *Gárdonyi Albert.*

Isoz Kálmán: Latin zenei paleográfia és a Pray-kódex zenei hangjelzése. Budapest, 1922. 8°, 128 l.

A hazai tudományos kutatás a zenei paleográfiával eddig nem foglalkozott behatóbban. A külföldi, nagy terjedelmű irodalommal szemben a magyar irodalom alig tud egy néhány e nembeli terméket felmutatni. Bartalus István, Bogisich Mihály, Hofecker Imre, Szentimrényi Imre, Molnár Géza művei volnának jóformán azok, melyek a középkori hangjegyírással, a neumákkal foglalkoznak. Isoz Kálmán munkája öröndetesen gyarapítja a gyér magyar irodalmat, s becse abban rejlik, hogy a Halotti beszédet tartalmazó Pray-kódexek zenei hangjegyeinek kérdését tisztázza.

Isoz munkája három főrésze oszlik. Az első a latin zenei paleográfiával általában foglalkozik és az e tárgyra vonatkozó tudnivalókat nyolc fejezetben foglalja össze. Ez a rész a vonatkozó irodalom figyelmes felhasználásával a latin zenei paleográfia lényegének rövid összefoglaló ismertetését adja. E fejezetek közül a hetedik foglalkozik annak a kérdésnek meghatározásával, hogy mit kell neuma alatt értenünk. Szerző az e kérdésre vonatkozó definitiók alapján a neumának következő meghatározását adja: «Neumák a zenei hangjelzést szolgáló, ama pontokból, vonalakból és horgocskákból szerkesztett grafikus ábrák, melyek valamely dallam vonalát viszonylagosan, vagy a sor (kulcs) fellépésétől kezdve a dallam egyes hangjainak helyét a hangsorban pontosan jelzik, a nélkül, hogy az egyes hangok időbeli értékét is megállapítsák.» E definitiót szószerint idéztük, mert a magyar irodalomban tudunkkal ez adja meg először a neuma pontos meghatározását.

A munka második része a Pray-kódex zenei hangjelzésével foglalkozik. Ez a rész négy fejezetre oszlik. Az első a Pray-kódexről való eddigi ismereteinkről szól, a második a kódex tartalmát a zenei paleográfia szempontjából vizsgálja, a harmadik a zenei hangjelzést író nyolc kéz írásának taglalását adja, míg a negyedik fejezet az eredményeket foglalja össze. Azokra a gondos vizsgálatokra, melyeket a szerző e részben végez, nem terjeszkedtünk ki részletesebben, ez nem tartozik folyóiratunk keretébe. Elég lesz, ha a szerző megállapította eredményeket ismertetjük, melyek a következők.

A Pray-kódex neumaiban nyolc kéznek írása állapítható meg, melyek valamennyie német iskola neveljére mutat. Ez a körülmény megnehezíti a kor meghatározást is, miután, mint szerző kimutatja a német zenei hangjelzés a legkonzervatívabb, mely az újabb neumaformákkal és rendszerekkel együtt használta a régít. Hasonmásokkal való összehasonlítás alapján ugyanis kiténik, hogy a Pray-kódexben előforduló formákhoz hasonlóak a külföldi kódexekben a XI. szá-

zad végétől a XIII. századig terjedő időközben találhatók.

A nyolc kéz közül az A és B kéz a legrégebb és a XIII. század elejéről való. E kettőhöz csatlakozik az F kéz is. A C kéz valószínűleg a XIII. század közepéről, az E kéz e század második feléből való, a D kéz pedig közvetlenül csatlakozik az E kézhez. A G kéz átvezet a XIV. századba és ennek a folyamáról való a H kéz által írt rész.

Az istentiszteleti énekkönyveknek csak egy része neumázott és a zenei hangjelzésnek majd egy, majd más helyen való alkalmazása rendszeres zenei másolás helyett a mindenkorai szükséglethez alkalmazkodó neumázást mutatja, a kiegészítő jelek, főleg a liquescenciát jelentő neumák rendkívül ritkák. A zenei hangjelzést írt kezek száma eléggé nagy és ezek időrendben egy századot töltenek be. E megállapítások alapján szerző azt következteti, hogy a Pray-kódexet valamely hazai kolostorban oly magyar szerzetesek neumázták, akik német vidéki bencés kolostorokban vagy onnan bevándorolt tanítómesterektől tanultak, amivel együtt járt, hogy veszendőbe ment a sokféle kiegészítő jel és díszesebb énekmód, és feleslegessé vált a magyar fül előtt idegen liquescens énekmód és annak grafikai ábrázolása. E szerint tehát a végeredmény abban a három pontban foglalható össze, hogy a Pray-kódexet a XIII. század elején írták, legalább másfél századon keresztül állandóan használták hazánkban, hogy ezen időszakon belül magyarországi bencés szerzetesek írták zenei hangjelzéseit.

A mű harmadik része a neumatológia fejlődését és könyvészetét adja. Ez utóbbi becst nagyban emeli az a körülmény, hogy a szerző az egyes műveknek azok tartalmára is rövid indikációt ad.

—y.

Magyary-Kossa Sámuel: A nagysarlói Magyary-Kossa-család története. Budapest, 1925. 8°, 223. l.

Az ősök iránti kegyeletnek kifejezője a jelen munka, melyet a család egyik tagja rokonai okulására szerzett, s halála után Magyary-Kossa József bocsátott közre. A családról újabban a Társaságunk kiadta Nemzeti Zsebkönyv, Nemes Családok I. kötete is megemlékezett, közölve a család újabb generációjára vonatkozó adatokat. A családi levéltár a Magyar Nemzeti Múzeumban őriztetik és ennek anyagán alapul a jelen munka.

A szerző által nagy gonddal összegyűjtött adatok szerint a Magyary-családról a legrégebb adat 1381-ből való, melyben a pozsonyi káptalan által Magyary Mihály leánya Margit, Toroni Vámos Péter neje leányegyede felől rokonait nyugtázza. A Kossa-családra vonatkozó, a családi levéltárban őrzött legrégebb okmány pedig 1427-ből való. A család 1599 április 1-én

nyerte Rudolf királytól armálisát. Mint főcímerszerző Kossa Albert szerepel.

A munka nem teljes. A család azon nemzedékének történetével fejeződik be, melynek utolsó férfi tagja az 1866. évben elhalt Magyary-Kossa Sámuel volt. Az armalist szerző Kossa Albert testvérének Jánosnak leszármazóit magában foglaló első törzs történetét nyújtja, nagy részletességgel ismertetve az egyes családtagok történetét. Ez a körülmény természetesen a család tagjaira nézve teszi a munkát első sorban érdekessé, de nem mondható érdektelennek nem családtagok részére sem. A XVII. XVIII. századi középnemes magyar családok társadalmi, családi és gazdasági életére nézve az olvasó nem egy jellemző vonást talál e monográfiában, melynek egyes részei valósággal korrajz számba mennek. Az előadottak áttekintésére három genealogiai tábla szolgál, az egyik a címerszerző és testvérei leszármazását adja egész a XIX. század első feléig, a második a ságfai Sándor családot tünteti fel, a harmadik pedig az 1825-ben született és 1894-ben elhalt Magyary—Kossa Lajos leszármazóira vonatkozik, akik közé tartozik a mű szerzője is.

A munka, mint azt a kiadó megjegyzi, nem a nagyközönség számára íródott, de kiadásával annak közrehocsátója a magyar családtörténet művelőit nagy hálára kötelezte le. Hozzájárult a magyar nemesi családok történetének gyarapításához és a munka adatai ismereteinket nem egy tekintetben kiegészítik. A mai súlyos gazdasági viszonyok közepette, midőn a nyomdai árak magas volta következtében épp a magyar családtörténeti irodalomban észlelhetünk stagnációt, eléggé nem méltányolható az áldozatkészség, mellyel a család egyik tagja e mű megjelenését lehetővé tette.

—y.

Archives Héraldiques Suisses. Schweizer Archiv für Heraldik. Vol. 39. Lousanne, 1925.

A svájci heraldikai társulat közlönyének 1925. évfolyama a magyar heraldikusok érdeklődésére is igényt tarthat, két közleménye révén, melyekre szakköreink figyelmét felhívni kívánjuk. Az egyik *W. R. Stähelin* cikke (*Der Vogel-Strauss in der Heraldik*), mely a struccmadárral, mint címeralakokkal foglalkozik. A struccmadár a heraldikában, főleg a középkori heraldikában a legritkábban előforduló címerkép, mely a francia heraldikában nem is fordul elő. Oka ennek alkalmasint abban rejlik, hogy a struccmadár általában kevésbé jó tulajdonságairól volt nevezetes, főleg falánksága révén, melyet a csőrében tartott patkó, egyes esetekben vasszeg jelképez. Stähelin értekezésében nagy gonddal állította össze a svájci és az azonkívüli területek címeres emlékeit, melyek struccot ábrázolnak.

A svájci heraldikai emlékek között a legrégebbi adat a struccmadárra, mint címerképre Brotmeister Ulrik 1280. évi pecsétje, a Svájcban kívüli területeken valószínűleg Leoben városának XIII. századi pecsétje, melyben a strucc csőrében és fölemelt ballábjában tart egy-egy patkót. A cikk megemlékezik a struccról a magyar heraldikában is a Nagy Lajos korabeli heraldikai emlékek nyomán, kiemelve a Szt. Simeon zárai koporsóján látható struccfejnek ritka természetes ábrázolását, amire az egykorú és későbbi ábrázolásokban alig van példa.

A magyar heraldikusokat érdeklő másik közlemény *E. v. Berchem, D. J. Galbreath* és *O. Hupp* társszerzők tanulmánya, mely azonban még befejezetlen. Nevezettek a középkori német címeres könyvek leíró katológusát teszik közzé, amellyel régóta érzett hiányt pótolnak. A középkori német címeres könyveknek teljes jegyzékét eddig még nem birtuk. F. K. Hohenlohe-Waldenburg herceg, G. A. Seyler, m. Bäck művei és a bécsi «Adler» 1881-iki évkönyve felsorolják ugyan e címereskönyvek egy részét, de azóta újabb jegyzék nem jelent meg, pedig a címeres könyvek száma azóta szépen meggyarapodott. Épp azért az újabb jegyzék hézagpótló lesz és a jól megválogatott hasonmások még inkább növelik annak értékét. Kíváncsok volna, ha a közlemény befejezte után önállóan is megjelenne.

Az 1925. évfolyamban megjelent három közlemény összesen 26 középkori címereskönyvet ismertet, de nem szorítkozik tisztán csak a címereskönyvekre. Így megemlékezik a zürichi «Zum Loch» néven nevezett háznak egyik termében a mestergerendákra festett címerek sorozatáról, mely 1305- vagy 1306-ban keletkezett, de 1861-ben átépített és rekonstrukciója a zürichi múzeumban látható. A magyar heraldika szempontjából is fontos címerkönyvek között szerepelnek a zürichi címertekercs, a Gelre Herold címerkönyve, az olaszországi német condottieri vezérek kiállította címeres oklevél, a Richenthal-féle Conzilienbuch mint nevezetesebb emlékek. Minden egyes darabról pontos utalást találunk az emlék őrzési helyén, keletkezési idejére, jelenlegi tulajdonosára, tartalmára, valamint fel van sorolva a vonatkozó irodalom is. Ez utóbbi bizonyos hézagokat mutat fel, így a magyar irodalomról nem tétetik említés, noha az egyik, Richenthal krónikájával foglalkozó mű, Thallóczy Lajos «Bosnyák és szerb nemzedékrendi tanulmányok» annak idején német fordításban is, mint önálló munka megjelent.

Itt említjük meg, hogy a középkori heraldikának egyik legértékesebb emléke, a zürichi címertekercsnek új hasonmáskiadása most van készülöben. A kiadványt a zürichi Orell Füssli cég bocsátja közre, a tudományos bevezetés a svájci heraldikusok legkiválóbbjainak *dr. A. Burckhardt, dr. Fr. Hegi* és *dr. W. Mierz*

tollából származik. Az új kiadás a fent idézett cikkhez mellékelt fotolitografikus reprodukció szerint elsőrangú kivitelű lesz. A zürichi címertekercsen kívül az említett «Haus zum Loch» festett címerképeit is magában fogja foglalni. *Aldásy Antal.*

Levéltári közlemények. A m. kir. országos levéltár folyóirata. A vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából szerkeszti dr. *Csánki Dezső*. Harmadik évfolyam. Budapest, 1926. Kiadja a m. kir. országos levéltár. 8 r. 321 lap.

A fenti címmel megjelenő folyóirat harmadik évfolyama fekszik előttünk, szokásos gazdag tartalommal, ismertetéseket közölve az országos, városi és családi levéltárokból és levéltárokról. A tanulmányok sorát Czobor Alfréd érdekes közleménye nyitja meg az «Országos levéltár felállításának terve 1701-ben és az ország iratainak korábbi megőrzése» címmel. A másik tanulmány dr. Fekete Lajostól «A török oklevelek nyelvezete és forrásértékéről». Az országos levéltár anyagából két közleményt találunk, mind kettőt dr. Mályusz Elemértől, az egyik «Az országos levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei» (IV. közlemény), a másik «A szlavoniai és horvátországi középkori pálos-kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban». Az első közleményhez fűzött genealogiai, életrajzi és helytörténeti jegyzetek több érdekes és eddig ismeretlen adatot tartalmaznak. Genealogiai szempontból második közleményének regestái érdemelnek különös figyelmet. A bakvai (Verőcem.) kolostor első oklevele 1328-ból való és főleg a Roholchai (Rohouchai, Rahochai, Rakolchai) családra tartalmaznak érdekes adatokat. Az 1517. évi május 24-iki okmányban egy új nemzetség nevével ismerkedünk meg, ugyanis «Anthonius de Myndzenth de genere Gathal» említetik. A cirkevencei kolostor oklevelei nem tartalmaznak érdekesebb genealogiai adatokat. A csáktornyai kolostor oklevelei 1376. évvel kezdődnek. A lepoglavai kolostor legrégebbi okmánya 1333-ban kelt. Számtalan okmány vonatkozik a Szentléleki Kasztellánfi családra és Frangepan Beatrixre Corvin János feleségére. Különösen érdekes a 85. számú regesta, melyben az özvegy a következőket mondja: «filium nostram magnifico domino Michaeli de Palocz pincernarum magistro desponsavimus, eundemque dominum Michaellem in filium elegimus» itt hihetőleg Corvin Jánosnak 1508-ban meghalt Erzsébet nevű leányáról van szó. A moldvai és novii kolostor oklevelei érdekesebb genealogiai adatokat nem tartalmaznak. A városi levéltárak anyagából dr. Fekete Lajos: «A Debrecen városi levéltárának török okleveleit ismerteti. Föglein Antal pedig «Zólyom város XIII. és XIV. századi okiratait» ez utóbbihoz fűzött jegyzetek közül a Lukovszky-családra és az olasz származású Wesák Perottusra vonatkozókat

említem meg. Dr. Györffy István: Karcag város levéltárát ismerteti. A levéltár legrégebbi darabja egy 1470-ben kelt és csonka állapotban fennmaradt pergamen, mely a Márjalaki-családra vonatkozik. Az értekezés végén felsorolja azon nemes családokat, melyekre a város levéltára adatokat tartalmaz. Dr. Iványi Béla: A debreceni református kollégium anyakönyvtárának okleveleit ismerteti. A levéltárban őrzik a Bükk-család iratainak egy részét (a család levéltárának másik része a Nemzeti Múzeum Törzssanyagában őrzetik) és a Frater-család levéltárából 44 darabot, ezenkívül Kallos Mózes és Tardy Sándor ajándékából 103 darab okiratot, közöttük több középkori oklevelet is. A gyűjtemény legrégebbi darabja 1272. évből való. Kiadatlan oklevél az 1296 május 3-án kelt oklevél, mely Simon comes fia Langeus fia Jánosra vonatkozik. Az anjoukori oklevelek legnagyobb része a Pazonyi és Debreczeni-családokra vonatkoznak. A családi levéltárak közül dr. Szabó Dezső a herceg Festetics-család keszthelyi levéltárát ismerteti. A levéltárnak zömét a gersei Pethő-család iratai képezik, melyhez Sallér Judit Festetics Györgyné révén még a Sallér-család levéltára járult, a Festetics családra vonatkozó okiratok 1571. évvel kezdődnek. A kutatókra különösen fontos a levéltár beosztásának ismertetése, a mi a kutatást nagyon megkönnyíti, különben a levéltárnak pontos indexe is van. Dr. Iványi Béla a Kárász-család okleveleiből 6 darabot ismertet, közöttük V. István királynak 1272. április 30-án kelt adomány- és nemesítő levelét Örnagy fia Domonkos nyitrai várjobbágy részére. Ismerteti a Jánosdy alis Leorynczy Bertalan és testvérei Bálint és Gáspár részére Miksa király által 1572. dec. 2-án adományozott nemes levelét, a címer leírását eredeti szövegében adja (a nemes levél eddig ismeretlen volt). A folyóiratot kisebb közlemények és könyvismertetések zárják be.

D. Z.

Miscellanea Francesco Ehrle. Scritti di storia e paleografia. Vol. IV. Paleografia e diplomatica. Roma, 1924 8°, 286 l.+6 tábla.

A vatikáni könyvtár volt prefektusa Ehrle Ferenc bibornok 1924-ben ünnepelte születésének 80. évfordulóját. Ez alkalomból tisztelői egy nagyszabású emlékkönyvvel fejezték ki hódolatukat a tudós bibornok iránt, melyet XI. Pius pápa jelenlétében ünnepélyesen nyújtottak át neki. Az öt kötetre terjedő emlékkönyv IV. kötete tartalmazza a paleografia és diplomatika körébe vágó tanulmányokat. E tanulmányok a hazai paleografia és diplomatikától távol esnek ugyan, de annak dacára szolgálatot vélünk tenni a hazai szakköröknek, ha e kötet tartalmára figyelmüket felhívjuk.

A tanulmányok a következők:

Merk August S. J. Armenische und griechische Palaeographie.

Allen Th. W. Three greek scribes. (Három hasonmással).

Lowe E. A. A hand-list of half-uncial manuscripts. (Egy hasonmással).

Turner C. H. The Nomina Sacra in early latin christian mss.

Weinberger, Wilhelm. Handschriften von Vivarium.

Rand, Edward Kennard. A Carolingian Gospel-Book in the Pierpont Morgan Library in New-York. (Öt képpel).

Steinacker, Harold. Zum Liber Diurnus und zur Frage nach dem Ursprung der Frühminuskel. (Három képpel).

Katterbach Bruno, O. F. M. und Pritz W. M. S. J. Die Unterschriften der Päpste und Kardinäle in den Bullae maiores vom 11. bis 14. Jhdt. (Hat táblával).

Haskins, Charles Homer. Two Roman formularies in Philadelphia.

—y.

INHALTSÜBERSICHT.

HOLUB JOSEPH: Das Andenken Iwan v. Nagy. Festrede anlässlich des 100jährigen Geburtstages des Begründers der wissenschaftlichen Genealogie in Ungarn. Schildert kurz den Lebenslauf, die wissenschaftliche Tätigkeit, insbesondere die Bedeutung des Hauptwerkes Nagy's: Die Familien Ungarns.

ERNYEY JOSEPH: Mährens ungarische Grundbesitzer. Sowohl die böhmischen Chroniken, als auch andere Denkmäler erwähnen seit den ältesten Zeiten häufig die ausserhalb ihrer Heimat lebenden Ungarn hauptsächlich auf dem Gebiete Mährens, wo sie als die Herren einzelner Gegenden und als ständige Bewohner erscheinen. In diesen überkommenen Mitteilungen klingt gleichsam das Echo der Klage des deutschen Bischofs aus dem Jahre 899 wieder.

Gegenwärtige Studie bezweckt einige solcher örtlichen Traditionen und die Glaubwürdigkeit ungarischen Besitztums in Mähren nachzuweisen, und zwar unter Beiseitesetzung der heimischen Quellen, einzig und allein auf Grund böhmischer Diplomataria. Gewiss ist, dass infolge Zusammenbruches des Mährenreiches die Kämpfe der Landnahmezeit auch das heutige Mähren berührten, ja zwecks Sicherung der Grenzen die jenseitigen Hänge der Pässe von Vlára, Lisza u. s. w. von unseren Vorfahren besetzt gehalten wurden, wie dies die Reihe der hiesigen alten Wallburgen, der späteren «Hrad» zeigt. Zuletzt lief die eigentliche Grenze in der Richtung von Olmütz, Brünn, Eibenschütz und Kunowitz längs des Marchflusses, wo Herzog Spitihnev (1030) nach seiner — übrigens wenig glaubwürdigen — Urkunde Krieg führt. Andreas I. erbaut als Herr von Ung.-Brod hier eine Kirche, beschenkt die Stadt mit Privilegien. Noch 1170 bildet der Fluss Olsava die Grenze, hier befindet sich die «porta terræ». 1176 ist die Gemarkung von Iváncice — Eibenschütz Besitz des Stephan «nobilis Hungarus», dem Sohne Iwan's und seiner Bogenschützen. Hiedurch wird auch der spätere deutsche Name der Stadt verständlich. Neben derselben sind noch 1197 zwei Rasentore, das neben Znaim gelegene Ungerschütz bis 1312, die Erinnerung an «vicus Hungarorum» bis 1126 nachweisbar. Die ungarische Bevölkerung von Ungersberg behauptet sich hier und im Besitze von Kuman-Kunowitz 1366, obwohl sein Herr, Stephan «Hungarus» in den Kämpfen des Matthäus von Csák es mit den verwüstenden ungarischen Heeren hält. Die Grenze längs des Olsavaflusses brach eigentlich Friedrich von Österreich, als Erinnerung hieran blieb indes die Gegend von Klobuk, Franzlehota, Strelné, die erst durch die im XVIII. Jahrh. erfolgte Grenzregulierung zu Gunsten der Vsetiner Herrschaft abgetrennt wurde.

Das längst verloren gegangene mährische Gebiet wurde unter den Königen aus den Häusern Anjou und Luxemburg von den sich «partim armis, partim pecuniis» ausbreitenden Magnaten besetzt, von dieser Zeit angefangen gingen auch die so zurückgewonnenen Grundbesitze gleichsam planmässig aus einer ungarischen Hand in die andere ungarische Hand über, bei passiver Assistenz der mährischen Stände, da die Naturalisierung, obwohl ein Gesetz hierfür bestand, von niemanden begehrt wurde. Erst die Zeit der Habsburger verschaffte dem Inkolatus Geltung.

Verfasser zählt hier, die Daten A. v. Doerr's als Grundlage nehmend, 30 weitere ungarische Besitzer auf, beschreibt die Art ihrer Besitzerwerbung und ersucht die Leser hinsichtlich anderer 20 Familien um Daten.

GÁRDONYI ALBERT: Adelsbriefe im Archiv der Hauptstadt. Veröffentlicht das Verzeichnis der im Archiv der Hauptstadt Budapest verwahrten Adels- und Wappenbriefe. Das Archiv verwahrt 14 Wappenbriefe und 3 Adelszeugnisse. Sie lauten für die Familien Panka, Frytzler, Bignio, Frid, Schad von Bellmont, Braikovich, Ricciardi, Vizer, Végh alias Froehlich, Dióssy, Vanckhel von Seeberg, Krisár, Petrovits, Nagy von Vásárhely, Budimirovith, Klompe von Kronberg und Vajay von Czetze. Ausser den Wappenbeschreibungen werden auch die Verdienste der Wappenerwerber erzählende Teile der Diplomen im Originaltext veröffentlicht.

PETROV ALEXIUS: Die lateinische Übersetzung der griechischen Urkunde des Hl. Michael Klosters in Máramaros vom Jahre 1391. Bespricht die lateinische Übersetzung dieser Urkunde, die in der Bestätigung vom Jahre 1492 enthalten ist. Weist nach, dass die Übersetzung keine treue ist und in mehreren wichtigen Punkten die Originalurkunde falsch wiedergibt. Besonders auffallend ist die Abweichung vom griechischen Originaltext hinsichtlich der Bestimmungen der Wahl des Klostervorstehers.

GYALÓKAY EUGEN: Die neuen ungarischen Verdienst- und Ehrenzeichen. Es sind dies die vom Reichsverweser Nikolaus von Horthy gestifteten Ehrenzeichen des ungarischen Verdienstkreuzes und Verdienstmedaille, das Militärdienstzeichen, das Ehrenzeichen für 35jährige treue Dienste und das Verdienstzeichen des Ungarischen Roten Kreuzes.

MISZELLEN.

UJFALUSSY DR. B.: Die Familie Duka von Dukafalva und Kucsín. Gibt einen kurzen Abriss der Familiengeschichte. Spross dieser Familie war Theodor Duka, kön. britischer Regimentsarzt in Indien und Hofarzt Königin Viktoria's. Die ungarische Linie der Familie führt seit 1916 den Doppelnamen Zólyomi-Duka.

LUKINICH EMERICH: Brief des Hippolyt de Kossuth und Romuald von Kossuth vom Jahre 1844 über die polnische Linie der Familie Kossuth.

ERNYEY JOSEPH: Wappenbrief des Lazarus Dalkai Hathalmi vom Jahre 1517. Gibt Ergänzungen zu diesem schon längerer Zeit bekannten Wappenbrief und Beitrag zur späteren Genealogie der Familie.

ÁLDÁSY ANTON: Ernennungsdekret eines ungarischen Wappenkönigs. Veröffentlicht aus den Reichsregistraturbücher König Sigismund's das Ernennungsdekret des Johann von Königsberg zum Wappenkönig von Ungarn mit dem Beinamen Ungerland.

ERNYEY JOSEPH: Verwicklungen um den Wappenbrief der Familie Vellesz. Bespricht die Verwicklungen hinsichtlich des Adelsrechtes der Familie, die erst im Jahre 1802 endgültig anerkannt wurden. Den Adels- und Wappenbrief erhielt die Familie von Ferdinand II. d. d. 7. Sept. 1622, doch unterblieb die Publikation innerhalb der gesetzlichen Frist, auf Grund dessen der Adel der Familie in Zweifel gezogen wurde.

KERESZTES KOLOMAN: Beiträge zur Genealogie der Zákányi's. Gibt Berichtigungen zur Genealogie dieser Familie, die mit der Familie der Corbavir verwandt war. Auf Grund einer Urkunde des Rákóczi'schen Archivs berichtet Vf. die genealogische Verbindung beider Familien.

TODESFÄLLE: Gr. Alexander Apponyi, Joseph Babics, Eugen Szentkláray, Gr. August Zichy, Michael Zsilinszky.

LITERATURBERICHT.

SZENTPÉTERY E.: Kritisches Verzeichniss der Urkunden der Árpádenkönige. Heft. I. Von E. Bartoniek.

HAJNAL STEPHAN: Die Erneuerung des Schreibwesens. Ein Beitrag zur Schriftgeschichte. Von A. Gárdonyi.

ISOZ KOLOMAN.: Lateinische Musikpaläographie und die Musik-Tonzeichen des Codex-Pray. Von —y.

MAGYARY-KOSSA SAMUEL: Geschichte der Familie Magyary-Kossa von Nagysarló. Von —y.

Archives Héraldiques Suisses. Schweizer Archiv für Heraldik. Vol. 39. Von A. Áldásy.

Archivalische Mitteilungen. Dritter Jahrgang. Von Z. D.

Miscellanea Francesco Ehrle. Vol. IV. Von —y.